

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KIADVÁNYAI

- „A kényes úrfi s a rongyos baka”: Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról (Petőfi Sándor, Jókai Mór). (Szerkesztette Mezei Zsolt). Pápa, 2001. 278 oldal. 1500.— Ft
- Félezer év. A Pápai Református Gyűjtemények millenniumi emlékkönyve (Szerkesztette Hudi József és Mezei Zsolt). Pápa, 2000. 58 oldal. 400.— Ft
- Források Pápa város 1848/49. évi történetéből (Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta Hudi József). Pápa, 2001. 400 oldal. 2500.— Ft
- Franciscs Károly visszaemlékezései (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2001. 293 oldal. 1800.— Ft
- KÖBLÖS JÓZSEF: A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárának magyar vonatkozású középkori oklevelei 1265–1525. Pápa, 1997. 122 oldal + 25 kép. 950.— Ft
- HUDI JÓZSEF: Fábán-emlékkönyv. Fábán József (1761–1825) református esperes pályafutása. Pápa, 2002. 143 oldal. 1400.— Ft
- Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Pápa, 2002. 572 oldal + 6 térkép. 3500.— Ft
- Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai. (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2004. 300 oldal. 2000.— Ft
- Nemes Székely János csöglei közbirtokos naplója 1808–1866. (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2004. 302 oldal. 2000.— Ft
- KÖBLÖS JÓZSEF: A pápai reformátusok küzdelmei a szabad vallásgyakorlatért. Pápa, 2005. 142 oldal. 1400.— Ft
- A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2006. 1072 oldal. 4000.— Ft
- A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1585–1760. (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2009. 760 + VII oldal + CD-melléklet. 4000.— Ft

A kiadványok megrendelhetők vagy megvásárolhatók a következő címen:
PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK
8500 Pápa, Pf. 48. Tel.: 89/324–240
e-mail: ref.lib@papacollege.hu

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KÖZLEMÉNYEI

PUBLICATIONS BY THE CALVINIST
COLLECTIONS OF PÁPA

X. ÉVFOLYAM, 2010/1–2. SZÁM

A TARTALOMBÓL

KÖBLÖS JÓZSEF: „Idvez légy, Kedves Druzsám!” A pápai Eöry Szabó és Eöry családok története — UNGVÁRY JENŐ: Anonymus kora és középkori latin szótárunk — UGRAI JÁNOS: A sárospataki kollégium dunántúli partikula-kapcsolatai — DÖRNYEI SÁNDOR: Reformkori orvosok Pápa és környéke népéről — LÖWY LÁSZLÓ: Adatok városunk... történetéhez

ACTA PAPENSIA (AP)

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KÖZLEMÉNYEI
PUBLICATIONS BY THE CALVINIST COLLECTIONS OF PÁPA

ISSN 1587-6292

Főszerkesztő
Dr. Hudi József

Szerkesztő
Mezei Zsolt

Munkatársak
Dr. Köblös József, Kránitz Zsolt

Felelős kiadó
Köntös László gyűjteményi igazgató
Dunántúli Református Egyházkerület
Tudományos Gyűjteményei

Szerkesztőség
8500 Pápa, Március 15. tér 9.
Postafiók: 48.
Tel/fax: (89) 324-240
e-mail: ref.lib@papacollege.hu

Megjelenik évente négy szám két kötetben.

Egy összevont szám ára: 700.- Ft
Megrendelhető és előfizethető
a szerkesztőség címén.
Előfizetési díj: 1400.- Ft / év

TARTALOM

MŰHELY

Köblös József: „Idvez légy, Kedves Druzám!” A pápai Eöry Szabó és Eöry családok
a XVIII. században..... 1-64

Ungváry Jenő: Anonymus kora és középkori latin szótárunk 65-100

Ugrai János: A Sárospataki Református Kollégium dunántúli partikula-kapcsolatai
a XVIII-XIX. században 101-113

FORRÁSKÖZLÉS

Pongrácz József: Az énekügy története a pápai református főiskolában..... 115-134

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Dörnyei Sándor: Reformkori orvosok Pápa és környéke népéről 135-144

S. Lackovits Emőke: Tartozni valahová: protestantizmus és református azonosságtudat ... 145-164

ÚJRAOLVASÓ

Lőwy László: Adatok városunk, tanácsunk és közgyűlésünk történetéhez 1872-1898..... 165-174

SZEMLE

Somorjai Ádám OSB: Visitatio apostolica... in Hungaria 1927-1935 (Mózessy Gergely)..... 175-178

Családtörténeti kutatás határon innen és túl (Dominkovits Péter)..... 179-184

Szerzőink

KÖBLÖS JÓZSEF „Idvez légy, Kedves Druszám!”

*A pápai Eőry Szabó és Eőry családok a XVIII. században**

FZEKKEK A SZAVAKKAL kezdte Eőri Sándor Tétről 1845. augusztus 17-én Pápára, barátjához, az ott lakó Eőri Szabó Sándorhoz írt levelét.¹ Már a XVIII–XIX. században sem lehetett könnyű feladat kiigazodni a számtalan Eőry, Eőry Pordán és Eőry Szabó vezetéknevet viselő pápai családok rokonsági viszonyaiban, a történetszemlélő számára azonban – 150 évvel később – szinte lehetetlennek tűnhet ez a próbálkozás. A problémával először akkor szembesültem, amikor a katolikus földesúr ellen „tollal vívott háború” református élharcosainak tevékenységét igyekeztem feltárni,² majd most legutóbb is, amikor kollégáimmal a Torkos Jakab püspök által 1747-ben végzett egyházlátogatás jegyzőkönyvét készítettük elő szövegkiadásra, ezen belül pedig az én feladatom pedig a püspök családi hátterének megrajzolása volt.

Ezen kényszerhelyzet szülte, hogy megpróbáljam összeállítani az Eőry / Eőri / Öry / Öri nevet viselő pápai nemesek családfáját. Az alábbi tanulmány ennek a feltáró munkának a „mellékterméke”. Azzal a szándékkal bocsátom közre, hogy bár tudom, olvasmányának meglehetősen száraz lesz, mégis igen jelentős segítséget nyújt majd mindazoknak, akik – hozzám hasonlóan – a helyi XVIII. századi közélet tanulmányozása során belezavarodnak a szereplők kusza családi viszonyaiba, és megfelelő segédeszközt keresnek az eligazodáshoz.

Kutatásaim eredménye abban az alapvető megállapításban összegezhető, hogy a XVIII. századi Pápán különféle alakban előforduló Eőry nevet viselő nemesek két, egymástól világosan elkülöníthető család tagjai voltak.

* A közlemény a *PRTA kutatóprogramja* keretében készült.

¹ DREKK O. 794/351/15a.

² Ennek eredménye lett egy korábbi tanulmányom. KÖBLÖS 2006b.

I. AZ EÖRY PORDÁN, MÁSKÉNT EÖRY SZABÓ CSALÁD

A Pordán/Bordán/Pordány/Párdány szláv eredetű magyar személynév, a Продан szóból származik.³ Több magyarországi helység is ilyen nevet visel,⁴ közülük a Sopron megyei Lajtapordányt (Prodersdorf) Örpordány néven emlegették a középkorban, mivel itt királyi örök laktak.⁵ Ez azt is megengedi számunkra, hogy a család eredetét esetleg itt, és ne a Vas megyei Felső- vagy Alsóór irányában keressük,⁶ bár Alsóórön ma is tudunk egy határőr múlttal rendelkező Szabó nevű kismanes családról.⁷

Pápa határában, a kéttornyúlaki út mentén (a mai Bocsor utca – Somlai út sarka környékén) utcarész neveként is előfordul a *Pordán* szó,⁸ ez azonban alighanem éppen ezen családról kaphatta nevét, mivel ott birtokoltak földet. Talán ez a terület azonos is az 1722-ben Pordán másképp Eöry István által régebben *Pordány* árkaként emlegetett nemesi kertjükkel.⁹

Pápán forrásainkban a **Pordán** mint vezetéknév 1615-ben¹⁰ és 1629-ben¹¹ tűnik fel először, de viselői, **János** és **Pál** a későbbi családfára még nem illeszthetők fel.

³ KISS 1988. II. 9, 389.

⁴ Pordány vagy Párdány Keve, Pordán(y) Valkó, Temes és Krassó, Pordány(monostora) vagy Párdány(monostora), később Pográny Csanád vármegyében, Pordány 3 is előfordult Sopron vármegyében (a mai Rába-, Vulka- és Lajtapordány). CSÁNKI 1890–1904. I. 701. II. 54, 58, 120, 344. III. 622, 625.

⁵ 1376: *spiculatores (regis) de Pordan*. 1395: *Ewrpordan*. NAGY 1889–1891. I. 422, 520. CSÁNKI 1890–1904. III. 625.

⁶ Felsőőrött 1482-ben 4, 1599-ben egy Óri (Ewry), valamint 1482-ben, 1549-ben és 1554-ben egy, 1582-ben 2, 1599-ben 5, 1601-ben 7, 1604-ben 6, 1611-ben 5, 1622/1623-ban 2, 1626-ban pedig egy Szabó (Zabo) családot, Alsóórön 1611-ben egy Szabó családot említene. KOVÁCS 1942. 79–82, 89.

⁷ CSOKNYAI–GALAMBOS–KELEMEN 2000. 770–771.

⁸ „A város cigány lakosságának jó része itt lakott.” BALOGH–ÖRDÖG 1987. 132, 139 (460. sz.).

⁹ 1722. április 1. *Pápán lakozo Pordány István, aliter Eöri István* írásba adja, hogy kéttornyúlaki nemesi kertjét, *az mellyet az elöt hivatnak Pordány árkanak*, 65 forintért elzálogosítja Bányi Istvánnak, és feleségének, *Eöri Eörsebet aßßonynak* 16 esztendőre, melynek lejártával vagy ő, vagy Ferenc és János fia, vagy utódaik fogják a kertet visszaváltani. DREKK O. 794/50.

¹⁰ 1615. február 1. Pápa város tanúsítványa szerint Mészáros János deák özvegye, Barbara 32 forintért eladta az *Ispitali vczaban lévő házát prudenti et circumspecto Jaanni (!) Pordan aliter Bakos, consorti Annae, filii et filiabus utriusque sexus*. DREL V. 1. Oklevélgyűjtemény. DL 33.

¹¹ 1629. július 1. Pordán Pál, a Tapolcán működő vízimalmok céhmestere szakvéleményt ad arra nézve, milyen mély legyen a víz medre a simaházi malomnál. LISZKAY 1875. 12–13. Az irat eredeti jelzete: DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 10. Sajnos lappang.

1. A CSALÁD ELSŐ ISMERT NEMZEDÉKE

A család első jelentős tagja a hol Pordán, hol Eőri, hol Szabó vezetéknevvel¹² emlegetett (I.) **Miklós**. Valamikor az 1610-as évek elején születetett.¹³ 1666-ban a Veszprém megyei nemesek összeírásakor,¹⁴ 1671-ben pedig a gályarabpért előkészítő vizsgálat során¹⁵ pápai lakosként fordult elő. 1650-ben a pápai református egyházközség presbiterei (*consules ecclesiastici*) között fordult elő neve, ekkor még a városi rend tagja volt.¹⁶ Címereslevelét, ezzel együtt nemességét 1652-ben kapta.¹⁷

¹² Kempelen külön családnak veszi az *Eőry Pordán* és az *Őri-Szabó* famíliákat. NAGY 1857–1868. IX. 456. KEMPELEN 1911–1932. VIII. 112, 405. Csak pár példa arra nézve, hogy minden kétséget kizáróan azonos családról van szó: 1749. június 28. *Nicolao olim Szabó ex Eőr, cuius posterii successu temporis Pordány alias Eőry appellati sunt ...* VeML IV. 1. e. aa. Nemességvizsgálatok. Iratok. P. I. 28. 1783. június 25. *En, Chernel Erzsébeth, néhai nemzetes idősb Eőry Szabó, abusive Pordán Ferencz Uramnak özvegye ...* DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 478. 1787. március 1. *Eőry Szabó Ferentz, néhai idősbik Eőry Szabó Ferentz atyám uramnak /: kit abusive Pordánnak is hivtak /: Boldis Juliánna házas társától mint édes atyámtól született fia ...* DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1787:12. 1787. június 4. *Eőry Szabó, másként Pordán Ferentz curialis háza ...* Uo. 1787:16.

¹³ 1644-ben már házas volt. 1671-ben kb. 60 évesnek mondták. Lásd a 15. és 22. sz. jegyzetet.

¹⁴ 1666. január 4. A pápai nemesek között: *Eőri Pordán Miklos*. 1666-os nemesi összeírás. VeML IV. 1. e. cc. No. 1. 47v.

¹⁵ Ekkor kb. 60 évesnek írták. RÁTH 1863–1865. II. 321.

¹⁶ 1650. július 3. DREKK O. 969. Veszprémi egyházmegye I. sz. jkv. 173r. DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 29. LISZKAY 1875. 18–19.

¹⁷ 1733. február 9. *Eőri* Ferenc és László, István fiai 1733-ban a nemességvizsgálat során bemutatják a család címerét, melyet *Nicolaus Szabó ex Eőr* 1652. május 21-én kapott. *Franciscus et Ladislaus filii Stephani filii Nicolai condam Eőry impetratoris reproducturunt benignas divi olim imperatoris et regis Hungariae Ferdinandi tertii litteras armales de dato Laxemburgh die 21^a mensis Maii 1652^{di} praefato Nicolao condam Szabó ex Eőr ac per eum Elizabethae Bús consorti, necnon Georgio filio ac Elizabethae filiae suis clementer elargitas, intraque anni unius revolutionem in inlyto comitatu Szaladiensis, ac dein hoc etiam Weszprimiensis anno eodem solemniter et nemine contradicente publicatas, denique in inlyto comitatu etiam Jauriensis anno 1675° sub generali eiusdem congregatione reproductas et acceptatas.* VeML IV. 1. e. aa. Nemességvizsgálatok. Jegyzőkönyvek. II. 8. A megmaradt királyi könyvekben a címereslevél sajnos nincs benne, így címerüket sem ismerjük. Eőry Szabó (I.) és (II.) Ferenc, (II.) Sámuel és (V.) Zsuzsanna fennmaradt gyűrűspecst-lenyomatain a **pajzsban és sisakdíszként is egy kardot kézben tartó pegazus** látszik. Eőry Szabó (I.) Ferenc pecsétlenyomata: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1749:3. Eőry Szabó (II.) Ferenc pecsétlenyomatai: DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 291, 305, 378. Eőry Szabó (V.) Zsuzsanna pecsétlenyomata: Uo. 478. Eőry Szabó (II.) Sámuel pecsétlenyomatai: Uo. 478. DREKK O. 794/354/33.

Élete második felében már alighanem tehetősebb embernek számított. Felesége, **Bús Erzsébet** révén, a Bús családban 1653-ban lezajlott családi osztozás után jutott egy Takácsin lévő nemesi telek, valamint egy, a pápai Alsó majorokban lévő major birtokába.¹⁸ A majorhelyről tudjuk, hogy még 1609-ben lett a Búsoké.¹⁹ Miklós 1661-ben a takácsi telket elcserélte egy kéttornyú-laki üres telekre.²⁰ 1675-ben már birtokában volt egy, a Főtéren álló bolthelyiség is,²¹ melyet még 1644-ben Bús János, Erzsébet apja adott el a házaspárnak 130 forintért.²² Arra nézve, hogy Pápán hol lakott, csak későbbi, áttételes adataink vannak: valószínűleg az az Ispotály utcában (a mai Eötvös utca)²³ lévő kőház lehetett, amit egyik őse (talán apja?), Pordán János vásárolt 1615-ben.²⁴

Halálának időpontját nem ismerjük, valamikor 1683 után következhetett be.²⁵

¹⁸ 1653. december 3. Egyezség *Eőri Szabó Miklósné* és Bús János árvái: Istók és Mihók között. Miklósnénak jut a Takácsin lévő nemesi telek, valamint a pápai *Hostátban* lévő puszta majorhely, az árváknak ad érte 20 forintot. Az árváké a pápai kis ház és kert, valamint a rábaközi jószág. *Pordán* Ferenc vállalta, hogy *Eőri Miklósnét* nem háborgatja a rá eső rész birtoklásában. A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. D. melléklet.

¹⁹ 1658. március 4. Pápa város hatósága Bús Erzsébet, *Eőri Miklós* felesége, a néhai Bús János és Kőműves Pál lánya Ilona gyermeke kérésére régi protocolluma alapján bizonyáglevelet állít ki arról, hogy Enyingi Török István, Pápa város akkori földesura 1609. február 7-én Kőműves Pálnak adományozott egy majorhelyet a Hosszú utcában. A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. BB. melléklet.

²⁰ 1661. január 16. A győri káptalan tanúsítja, hogy *Eőri Miklós* és felesége: Bús Erzsébet, valamint gyermekeik: György, István, Miklós, Erzsébet és Éva egy Takácsin lévő üres nemesi telek fejében csere útján megszerezték Hathalmi Györgytől az ő birtokában Kéttornyú-lakon lévő üres jobbágytelket. A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. G. melléklet.

²¹ Az egyik főtéri bolthelyiségnek 1675-ben *Nicolaus Pordán aliter Eőry* a tulajdonosa. HARIS 1998. 360–361.

²² 1644. március 4. Bús János Pápán *fornicem suam in publico foro* nagy szüksége miatt 130 forintért eladta *Őri Miklósnak* és feleségének, Erzsébetnek, aki az ő lánya volt. Átírta Pápa város oklevele 1656. április 4-én. A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. CC. melléklet.

²³ JANKÓ 2001. 129, 132.

²⁴ Lásd a 10. sz. jegyzetet. Nyilván ezt a házat nevezi később Eőry Pordán I. Ferenc végrendeletében *östül maradt háznak*, melynek fekvésére is ad némi információt, mikor az *régi ispotál hazzal atal ellenben lévő szegelet háznak* titulálja. Lásd a 79. sz. jegyzetet.

²⁵ 1683-ban még élt, míg egy 1709-ben kelt forrás halottként emlegette. 1683. április 10. Veszprém. Nemes *Eőri* György, István, Miklós, Éva és *Suska* eltiltja édesatyját, *Eőri* Miklóst attól, hogy az édesanyjukról, *Bus Örsikről* rájuk maradt laki jószágot, a pápai Alsó majorokban lévő házat, a piacon lévő boltot és több felsorolt ingóságát elidegenítse. A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. E. melléklet. 1709. november 21. Pápa. Veszprém megye hatósága tanúsítja, hogy *Őri*

Ami Miklós családi kapcsolatait illeti, az 1652-es címereslevél feleségén, Bús Erzsébeten kívül még **György** fiát és **Erzsébet** lányát említi név szerint. Mindkét gyermek neve előfordul a már említett 1661-es és 1683-as forrásokban,²⁶ György utána többet már nem; alighanem gyermektelenül elhalt. Erzsébet **Bányi István** felesége lett. 1722-ben még férjével együtt életben volt,²⁷ míg 1730-ban Bányi már néhaiként fordult elő; Erzsébetnek élőként ez az utolsó említése.²⁸

Miklós többi gyermeke nem szerepel a címereslevélben, tehát minden bizonnyal 1652 után születtek. A későbbi források szerint a további gyermekek István, Miklós, Éva és Zsuzsanna sorrendben követték egymást.²⁹ Vegyük előre közülük a két lányt!

Éváról mindössze két említésünk van, 1661-ből és 1683-ból.³⁰ A család későbbi pererei során leszármazottjait nem említik,³¹ tehát valószínűleg korán meghalhatott.

(I.) **Zsuzsanna** neve az 1661-es forrásban még nem szerepel, 1683-ban viszont Zsuzska néven fordul elő, tehát nyilván ekkor még igen kicsi. Mivel ez a forrás anyját, Bús Erzsébetet már halottként emlegeti, feltételezhető, hogy az anya éppen Zsuzsanna szülésébe halt bele.

Zsuzsanna felnővén először **Kockás Ferenc**,³² majd annak halála után **Perczel Tamás** Veszprém megyei adószedő felesége lett.³³ Forrásaink 1709-

Susanna, Perczli Tamás felesége kérésére pápai lakóházában meghallgatták a haldokló Bús István vallomását arról, hogyan került a Főtéren álló bolt *Óri aliter Pordán István* kezébe. A vallomás szerint a **néhai Óri aliter Pordán Miklós** három gyermeke, István, Miklós és Zsuzsanna közül fiaira igen sok pénzt költött, míg lányára, aki őt eltartotta és ápolta, szinte semmit. Ezért végakarata az volt, hogy a Piac téren álló bolt teljességgel lányáé legyen, kirekesztve abból fiait. A bolt végül nem jogosan, hanem erőszakkal jutott István kezére. A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. AA. melléklet.

²⁶ Lásd a 20. és 25. sz. jegyzetet.

²⁷ Lásd a 9. sz. jegyzetet.

²⁸ 1730. április 17. Pápa. Veszprém vármegye egyik esküdtjét küldi ki vizsgálni a kéttornyulaki telek ügyében, aki az 1722-es elzálogosítás körülményeit vizsgálja. Eőry Erzsébet aszszonyról mint élőről, Bányi Istvánról mint halottról emlékezik meg. A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. No. 8. melléklet.

²⁹ Lásd a 20. és 25. jegyzetben szereplő három forrást.

³⁰ Lásd a 20. és 25. jegyzetet.

³¹ 1720. december 4. Családtagok közti per kezdete a néhai *Eőri Pordán Miklós* és Bús Erzsébet gyermekei között. A felperesek: Zsuzsanna, valamint Miklós fia László, az alperesek: István és fia, Ferenc. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. E. I. 3. Ugyanez megtalálható a Perczel–Eőry per egyik mellékleteként is. Uo. P. III. 66. B + NB. melléklet.

ben³⁴ és 1720-ban³⁵ is élőként említik, Veszprémben lakott. 1722 után elhallgatnak a róla szóló híradások.³⁶ Házasságából két fiú: **József** és **Imre**, valamint három lány: **Julianna**, **Éva** és **Zsuzsanna** született.³⁷ Imre **Ányos Terézt** vette feleségül, míg Éva **Demkovics József**, Zsuzsanna pedig **Árvai Sándor** felesége lett.³⁸

A családi leszármazás férfiágon István és ifjabb Miklós vonalán folytatódott, ezt a két ágat külön követjük végig.

2. ISTVÁN ÉS ÁGA

István születési ideje ismeretlen. Neve 1661-től fordul elő forrásainkban.³⁹ Pápai lakos volt.⁴⁰

Az 1700-as évek elejétől kezdve szinte mindegyik forrásunk arról szól, hogy kölcsönök felvételével, a családi ingatlanok elzálogosításával hogyan kezdte eltékozolni örökségét. A kéttornyúlaki nemesi telket először 1703-ban zálogosította el 30 forintért a Lévaiaknak,⁴¹ majd 1722-ben ugyanezt tette 65 forintért 16 esztendőre szólóan Bányi István és felesége, Eöry Erzsébet javára.⁴² Elzálogosította az ősi pápai családi házat is,⁴³ amiben vélhetőleg valami-

³² 1698. május 26. A nemes *Eöri aliter Pordán* Zsuzsanna, aki először *Koczkás* Ferenc, majd *Perczel* Tamás felesége lett, iratkikeresési parancsot eszközöl ki. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. IV. 731–732 (18. sz.).

³³ NAGY 1857–1868. IX. 210. KEMPELEN 1911–1932. VIII. 256–258.

³⁴ Lásd a 25. sz. jegyzetben szereplő második forrást.

³⁵ Lásd a 31. sz. jegyzetet.

³⁶ Utolsó említése. 1722. május 30. *Perczel* Tamás és felesége, *Eöry* Zsuzsanna Szentgálon telket vásárolnak. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. VI. 806–807 (480. sz.).

³⁷ 1717-ben, amikor a *Perczel* család számára III. Károly megújította címerüket, *Julianna* már nem volt életben. Bécs, 1717. január 13. III. Károly megújítja a *Perczel* testvérek: *Tamás*, *Mihály* és *István* címerét. MOL A 57. Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii XXXI. 279.

³⁸ Lásd a 33. sz. jegyzetet.

³⁹ Az 1661-es és 1683-as forrásokat lásd a 20. és 25. sz. jegyzetekben.

⁴⁰ Az 1718-as nemesi összeírásban: *Eöry Pordán István*. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1718. Ö. 189. No. 8. 4.

⁴¹ 1703. március 26. *Eöri aliter Pordány István* 30 forintért elzálogosítja Lévai Jánosnak, Mihálynak, Pálnak, Sámuelnek és Györgynek laki nemes curiáját. DREKK O. 794/357/19.

⁴² Lásd a 9. sz. jegyzetet.

⁴³ 1753. január 18. *Orosz* Ferenc Veszprém megyei táblabíró írásba foglalja a *Perczel* Imre, *Perczel* Zsuzsanna, *Árvai* Sándor felesége, valamint *Eöry Pordán Farkas* mint felperesek és *Chernelházi Chernel Erzsébet* asszony, a *néhai idősebb Eöry Ferenc* özvegye, továbbá *Eöry Zsuzsanna*, a *néhai Lévai Mihály* özvegye, végül *ifjabb Eöry Ferenc*, az idősebbik *Ferenc* fia mint alperesek közt zajló perben létrejött egyezségről. DREKK O. 794/357/20. A megegyezés első tétele egy pápai kőház volt *Raffavics* csizmadia szomszédságában, melyet a *néhai István*

kor szülei is lakhattak, ezért kellett a főtéri boltot is magában foglaló házban laknia.⁴⁴ A boltot magát 1718-ban a vármegye tartozás fejében le is foglalta.⁴⁵ Nyilván nem véletlen, hogy 1720-ban testvére, Zsuzsanna megtagadta számára a családi iratok átadását,⁴⁶ majd még ebben az évben pert is indított ellene.⁴⁷

István 1719-ben már gondozásra szorult: fia, Ferenc vállalta táplálását és elápolását.⁴⁸ 1724-ben halt meg.⁴⁹

István feleségének nevét nem ismerjük. Házasságukból négy gyermek született, de még azt sem tudjuk, mikor vagy milyen sorrendben.

Az egyetlen lány, (II.) **Zsuzsanna** nevével (I.) Ferenc 1749-es végrendeletében⁵⁰ és az 1752-ben kezdődő Eőry–Perczel per során⁵¹ találkozunk: esze-

idegeneknek elzalogosított, de később fia, az idősebb Ferenc visszaváltotta, sőt feleségével együtt felújította és meg is nagyobbította. Nyilván ezt a házat nevezi később Eőry Pordán I. Ferenc végrendeletében őstül maradt háznak. Lásd a 10., 24. és 79. sz. jegyzetet.

⁴⁴ 1720. december 7. Veszprém vármegye tanúsítványa arra nézve, hogy a **veszprémi házban lakó** nemzetes Eőry Zsuzsanna asszony nem hajlandó kiadni *nemes Őri alias Pordán István uram és fia, Őri Ferencz uram* részére több családi iratot, *ugy mint Két Tornyu Lakrúl valo curiárul cambiális levelet, A Pápai piarczon való bóltrul, a mellý házban Őri alias Pordán István uram Pápán lakik a' belsõ városban, testamentalis leveletis, a' mellý néhai Őri alias Pordán Miklos uramé mint öreg h attioké vólt.* DREKK O. 794/354/4.

⁴⁵ 1718. április 25. Pápa. Veszprém vármegye hatósága 33 forintnyi tartozás fejében Szokolai György felesége, Koppányi Anna részére lefoglalja a pápai Piactéren lévő boltot, mely *Pordán István tulajdona, s melben most a' görögh árul.* A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. No. 2. melléklet.

⁴⁶ Az előző jegyzetben említett forrásban a következő indoklás olvasható: *Melly judicialis repetitionkra azt adta váloful eõ kegyelme Őri Susanna aßbony, hoga nagy nehezen jutott a' Weszprémi veßedelem után az megh talált levelekhez, nóha a testamentális levél el veßett, és azon leveleket, a' kik megh vadnak, sem in originalibus, sem pedigh in paribus ki nem adgya, mivel Pordán István uram nem arra valo, hoga levelek conservatora lehetne, annyivalis inkább a' fiának nem adgia okát ki nem adásának, ott, a' hol kívántatik, megh foghia bővebben miondani.*

⁴⁷ Lásd a 31. sz. jegyzetet.

⁴⁸ 1719. május 15. Pápa. A Pápán lakó *Eőry aliter Pordány István* úgy rendelkezik, hogy táplálója és gyámja fia, *Óry aliter Pordány Ferenc*, felesége, Szili Erzsébet, és gyermeke, Sámuel legyen. A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. No. 7. melléklet. Ha összehasonlítjuk aláírását az 1703-as és az 1722-es okmányon, az utóbbin már jól megfigyelhetők az öregedés és elgyengülés jelei. Lásd a 9. és 41. sz. jegyzetekben szereplő iratokat.

⁴⁹ *Öreg Pordáni István.* 1724. február 15-én temették. Naszályi-napló 304.

⁵⁰ A végrendelet többször is *Levaine hugom* formában hivatkozik rá. Lásd a 79. sz. jegyzetet.

⁵¹ 1752. május 29. Veszprém. *Contra et adversus ... Susannam egregii condam Michaelis Lévai relictam viduam ... filiam Stephani filii ... senioris Nicolai olim Eőry aliter Pordán ...* . A Perczel–Eőry per kezdete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. 1. Az egyik mellékletben: 1751. február 25. Pápa. *Eőri Ferencz uramnak testvér huga, Levaine.* Uo. D. NB. melléklet.

rint **Lévai Mihály** özvegye volt. Férje még 1744-ben halt meg.⁵² Nincsen adatunk arra nézve, születtek-e gyermekeik.

(I.) **László** nevű fiára szintén csak egyetlen adatunk van: az 1733-as nemességvizsgálat során Ferenc bátyjával együtt mutatta be a család címereslevelét.⁵³ Apja az 1722-es záloglevélben az ő nevét nem említi, csak Ferencét és Jánosét,⁵⁴ talán akkor még nem született meg. 1749-ben viszont valószínűleg már nem volt életben, mert Ferenc bátyja Zsuzsanna testvérével ellentétben róla egyetlen mondatban sem emlékezik meg (János akkor már halott volt).⁵⁵ A leszármazás István (I.) Ferenc és (I.) János nevű fia vonalán ment tovább.

a. (I.) Ferenc és leszármazottai

István fiai közül (I.) **Ferenc** igen jelentős személyiségnek számított a pápai közéletben. Születési idejét nem ismerjük, következtetéssel ezt 1683 körülre tehetjük.⁵⁶ Élete során mindvégig pápai lakos volt.⁵⁷

Ferenc okmányaink tanúsága szerint négyszer is házasodott.

Első felesége, **Szili Erzsébet** eredetileg **Győri Szabó Péter** házastársa volt. Róla is szólnak forrásaink: 1695-ben eladja,⁵⁸ majd egy évvel később visszavásárolja Szent László utcai házát.⁵⁹ 1708-ban a Hosszú utcában vett házat,⁶⁰ ez az 1735-ös telekkönyvben 18. számmal jelölt épület a mai református ótempлом helyén állhatott. A ház rá eső felét 1709-es végrendeletében a református egyházközségre hagyta azzal a feltétellel, hogy felesége haláláig benne lak-

⁵² *Öreg Lévai Mihály*. 1744. november 20-án temették. Pápai II. sz. akv. 426.

⁵³ Lásd a 17. sz. jegyzetet.

⁵⁴ Lásd a 9. sz. jegyzetet.

⁵⁵ Lásd a 79. sz. jegyzetet.

⁵⁶ Az 1741-es nemesi összeírás kb. 58 évesnek mondja. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1741. Ö. 211–212. No.12. 1.

⁵⁷ 1718–1744 között neve sűrűn előfordul a nemesi összeírásokban. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1718. Ö. 189. No.8. 3. 1719. Ö. 194. No. 9. 2. 1733. No. 12. 4. 1741. Ö. 211. No. 12. 1.

⁵⁸ 1695. június 12. Győri Szabó Péter 250 forintért eladja Szent László utcai házát Molnár Csapó Pálnak és feleségének, Szabari Ilonának. DREKK O. 794/365/5.

⁵⁹ 1696. március 16. Molnár Pál és felesége, Szabari Ilona a Győri Szabó Pétertől vett házat visszaadja ugyanazért az összegért neki, feleségének: Szili Erzsébetnek és utódaiknak. DREKK O. 794/365/6.

⁶⁰ 1708. március 16. Kőrösi Erzsébet, Gyenge István acsádi lakos felesége 400 forintért eladja a Hosszú utcában lévő házát Győri Szabó Péternek és feleségének, Szili Erzsébetnek. DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liszkay-gyűjtemény 118. Az irat elázott, restaurált, alig olvasható. LISZKAY 1875. 54–55. HARIS 1998. 350–351.

hasson.⁶¹ Nem sokkal később meg is halhatott, mert legkésőbb 1712-ben Szili Erzsébet már Eőri Pordán Ferenc felesége volt.

Házasságukból egyetlen gyermek született, (I.) **Sámuel**. Az 1713 elején tartott keresztelő fényes külsőségei azt jelzik, hogy Ferenc köztiszteletben álló pápai polgár lehetett: a 17 keresztapa és 14 keresztanya között ott volt a város katolikus plébánosa, valamint evangélikus és egyik református prédikátora is, ez utóbbiak feleségestül.⁶² A fiú azonban nem sokkal később, hétéves korában meg is halt.⁶³

Időközben jelentős változás állott be a pápai református egyházközség életében: az uralkodó 1718. november 5-én kelt rendeletével megfosztotta őket a templomi nyilvános vallásgyakorlattól, és december 28-án kénytelenek voltak bezárni kollégiumuk udvarán álló templomukat. A többszöri kérvényezés eredményeképpen 1719. március 21-én született kancelláriai utasítás lehetővé tette a vármegyének a magán vallásgyakorlat engedélyezését, így a pápai református prédikátorok április 2-től újra istentiszteleteket tartottak. A templom zárva maradt, a helyszínt az Eőry Pordán-házaspár biztosította: Győri Szabó Péter végrendeletének szellemében a telkükön álló fedeles színt adták át erre a célra. Egy rövid időszakot leszámítva – mikor 1720 tavaszán-nyarán újra megkísérelték a templomi istentiszteletek feltámasztását – egészen 1752-ig ez a gyakorlat volt életben.⁶⁴

Szili Erzsébetet alighanem igen megviselhette fiacskája halála. 1721-ben végrendelezett, melynek értelmében – első férjéhez hasonlóan – az ő tulajdonában lévő házrészt is a református egyházközségre hagyta.⁶⁵ Nem sokkal később meg is halhatott, mert a következő év tavaszán már **Kaszás Ilonát** említi Ferenc feleségeként.⁶⁶ Ekkor Eőry Pordán Ferenc írásban megegyezik az egyházközséggel arról, hogy átengedi a belső telket az egyház használatá-

⁶¹ 1709. február 21. Győri Szabó Péter végrendelete. A házról szóló rész a 3. pont alatt található. Eredetije: DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liszkay-gyűjtemény 119. Másolata: DREKK O. 794/365/83. LISZKAY 1875. 55. HARIS 1998. 351.

⁶² A keresztelő 1713. január 20-án volt. Pápai I. sz. akv. 26b. A keresztelési anyakönyv bejegyzését elemzi TÓTH 1941. 119. is.

⁶³ 1720. június 1-én temették. Naszályi-napló 286.

⁶⁴ TÓTH 1941. 133, 140. KÖBLÖS 2005. 12–14, 33, 65, 71, 108, 115, 123–124, 130–131, 133–135.

⁶⁵ 1721. május 7. Szili Erzsébet, Eőry Pordán Ferenc felesége végrendelete. LISZKAY 1875. 64. Az irat eredetijének jelzete: DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liszkay-gyűjtemény 150. Sajnos lappang. HARIS 1998. 351.

⁶⁶ 1722. május 21-én és 1724. I. 4-én férje oldalán keresztszülő. Pápai I. sz. akv. 57b, 69b.

ra, ő viszont megmaradhat a felesége által az eklézsiának adott ház haszonélvezetében.⁶⁷

Kaszás Ilonával kötött második házasságából három gyermek született. (I.) **Julianna** (Julinka) mindössze két,⁶⁸ (III.) **Zsuzsanna** pedig fél évig élt,⁶⁹ egyedül (II.) **Ferenc** élte meg a felnőttkort. Róla később szólunk.

Ferenc valamikor 1726 és 1729 között második feleségét is elvesztette,⁷⁰ de hamarosan újraházasodott.⁷¹ Harmadik felesége **Dajnovics Zsuzsanna** volt, aki 1731-ben egy (IV.) **Zsuzsanna** nevű leányt szült neki.⁷² Ez a gyermek minden bizonnyal hamarosan meghalt, talán anyja is a szülésbe halt bele, mert nincs róla több említés.

1731 nyarán Ferenc már negyedszer kötött házasságot, ekkor **Chernelházi Chernel Erzsébetet** vette feleségül.⁷³ Erzsébet egy tekintélyes és módosabb dunántúli református család lánya,⁷⁴ így ezzel a házassággal Ferenc bekerült abba a rokon kapcsolatokkal átszőtt nemesi elitbe, mely vagyoni és rendi helyzete révén a század valláspolitikai küzdelmeinek főszereplője.⁷⁵

Ebből a házasságból öt gyermek született, akik közül a harmadik, **Rusinka**⁷⁶ és a negyedik, (II.) **Julianna**⁷⁷ még gyermekkorban meghalt, a felnőttkort az elsőszülött (V.) **Zsuzsanna**, a másodsülött (II.) **Sámuel** és az ötödik gyermek, **József** érte meg. Róluk később lesz szó.

Eöry Pordán Ferenc városa igen előkelő és tehetős polgárának számított. 1735 és 1746 között a református egyházközség egyik presbitere volt, aláírása sűrűn előfordult a presbitériumi jegyzőkönyv lapjain.⁷⁸ Vagyonáról aprólékos

⁶⁷ 1722. május 3. Egyezés Eöry Pordán Ferenc és a pápai református egyház között. LISZKAY 1875. 64–65. Az irat eredetijének jelzete. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liszkay-gyűjtemény 153. Sajnos ez is lappang. HARIS 1998. 351.

⁶⁸ 1723. április 27-én keresztelték, 1725. április 13-án halt meg. Pápai I. sz. akv. 62. Naszályi-napló 310.

⁶⁹ 1725. január 29-én keresztelték, augusztus 24-én halt meg. Pápai I. sz. akv. 85. Naszályi-napló 311.

⁷⁰ 1726-ban született Ferenc fiuk, akkor még élt. 1729. július 30-án a férj egyedül szerepel keresztülőként, aki ekkor már valószínűleg özvegy. Pápai I. sz. akv. 106b.

⁷¹ 1730. május 12-én férje oldalán Dajnovics Zsuzsanna is keresztülőként. Pápai I. sz. akv. 110.

⁷² 1731. január 9-én keresztelték. Pápai I. sz. akv. 113.

⁷³ 1731. június 21-én kötöttek házasságot. Pápai I. sz. akv. 154.

⁷⁴ NAGY 1857–1868. III. 23–28. KEMPELEN 1911–1932. III. 12–14.

⁷⁵ TRÓCSÁNYI 1981. 48–49. KÖBLÖS 2006b. 1–12.

⁷⁶ 1740. április 6-án keresztelték, 1741. április 29-én temették. Pápai II. sz. akv. 6, 424b.

⁷⁷ 1743. február 8-án keresztelték, 1747. szeptember 21-én temették. Pápai II. sz. akv. 17b, 427.

⁷⁸ 1735. június 6, 1737. február 22, 1738. március 5, április 28, 1743. március 12, 1745. március 15, 1746. március 14. PREL. Pápai I. sz. jkv. 1720–1785. 82, 85, 90, 91, 108, 123, 128.

felsorolást találhatunk nem sokkal halála előtt készült végrendeletében.⁷⁹ A felsorolt ingatlanok között sok már ismerős lesz számunkra, hiszen előfordultak idősebb Pordán Miklós és Pordán István javai között is.

Ferenc legértékesebb ingatlanegyüttese az akkori Hosszú utca (a mai Fő utca és Jókai utca)⁸⁰ és a mai Csáky utca közt húzódó, az 1735-ös telekkönyvben 17-19. számot viselő $2 \frac{1}{4}$ telek és a rajta épült házkomplexum volt. Ehhez a területhez, melyen ma a Fő utca felől nézve az utcafronton a református paplak, majd az udvarban az ótemplom, végül a Csáky utca felőli részen az egyházkerületi levéltár épülete áll, fokozatosan jutott hozzá. Először első házasságával megszerezte Győri Szabó Péter volt házát (18. sz.), majd – a végrendelet szerint – Szili Erzsébettel közösen megvette a szomszédos 17. sz. ház azon felét, mely Bús Istváné volt,⁸¹ valamikor 1715 előtt megszerezte a mai Csáky utca felé eső $\frac{1}{4}$ telket,⁸² 1718-ban pedig „a felső szélen” megvette a Szombatiak kezén lévő házrész, vagyis a 17. számú ház másik felét is, melyet akkor Gyarmati Borbély Imre borbélymester bérelt,⁸³ majd a végrendelet idején a *kalmar* (kalmár) lakott, így a teljes épületegyüttes birtokába jutott.⁸⁴

⁷⁹ Pápa, 1749. február 5. *En, Eöri Szabo Pfordán] Ferencz ... tészek illyen rendelet ... DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1749:3. Teljes szövegét lásd a függelékben (2. sz. irat).*

⁸⁰ JANKÓ 2001. 129. HARIS 1998. 343.

⁸¹ Ez az a ház, mely a Bús család 1653-as osztozásakor Bús János István és Mihály nevű fiára szállt. Lásd a 18. sz. jegyzetet. Az 1735-ös városi telekkönyvben 17. számúként szereplő ház 1632-ben a Buss család birtoka, 1656-ban és 1660-ban Szilvási István és Borsáti Pál nemesek lakják, 1715-ben Szilvási és Buss-házként, 1735-ben a Buss, másképp *Bordán de Eör* familia házaként említik. HARIS 1998. 350. Győri Szabó Péter 1709-es végrendeletében egyik szomszédját, vagyis a 17. sz. ház tulajdonosát *Bus Istvánnak* nevezi. Lásd a 61. sz. jegyzetet. Bús István 1709-ben már haldoklott, alighanem ebben az évben meg is halt. Lásd a 25. sz. jegyzetet.

⁸² 1660-ban még Lepsényi Szűcs István kezén volt, 1715-ben már *Eöri Ferenc* curiája. 1735-ben is a *Bordán* család a tulajdonos. HARIS 1998. 351.

⁸³ 1718. október 11. Miután *Eöri Szabo Ferencz* ebben az évben megvásárolta Szombati Kies Józseftől és Jánostól házrészüket, s így az egész ház az övé lett, bérleti szerződést köt a korábban a Szombatiak részében lakó ifjabb Gyarmati Borbély Imrével. DREKK O. 794/355/5.

⁸⁴ A pápai református adófizetők listáiban 1724–1748 között rendszeresen olvasható is Eöry Pordán Ferenc neve. Helyét halála után, az 1750–1783 közti listákban felesége veszi át, aki hol *Eöri Ferenczné aszszonyom*, hol *Pordánné aszszony* néven fordul elő. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1724:2. 3, 17. 1733:3. 6. 1748:14. 1. 1750:8. 1. 1751:5. 1. 1752:21. 4. 1755:20. 1. 1755:21. 1. 1757:6. 2. 1760:1. 1. 1774:15. 1. DREKK O. 1092/21. 1. O. 1092/26. 3. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liszkay-gyűjtemény 335. 1. Az épületegyüttes pontos lokalizálásában segít egy 1730-as irat is, melyben a pápai reformátusok válszólnak gróf Esterházy Ferenc figyelmeztetésére. 1730. március 15. után. ... *azon ház irant, mellyben actu nemzetes Pordány alias Öri Ferencz uram lakik, melly is fel szélrül ugyan említett Pordany alias Öri Ferencz Uram, all szélrül pedig nemes es nemzetes Horváth Josephné*

Emellett birtokában volt egy másik pápai épület is az Ispotály utcában, a régi ispotálllyal szemben álló *szegelet* ház, amit *óstül maradt* háznak nevez, ez azonos a Perczel–Eöry perben emlegetett, apja által elzálogosított, de általa visszaváltott és negyedik felesége, Chernel Erzsébet költségén felújított épülettel, amelyből az egész távolabbi rokonság is igényt tart az őket megillető részekre.

Szintén ősi jussként sorolja fel a többször emlegetett, az Alsó majorokban lévő allodiális telek felét (a másik felét Zsuzsanna húga birtokolta). Ezen felül az örökösei közt egy 1751-ben induló per iratai szerint az Alsó majorokban még 1749 folyamán negyedik feleségével együtt egy házat is vásárolt (erről a végrendelet nem emlékezik meg).⁸⁵

Ősi jussként emlegeti a már többször szóba került piactéri boltot, melyet a végrendelet készítése idején egy könyvkötő mester bérelt, de emellett fel van sorolva három saját pénzén vásárolt bolt is, melyek egyikét Körmentiné, másikát Kolmár László, a harmadikat pedig egy zsidó kereskedő bérel. Az utóbbival kötött bérleti szerződés szövege is fennmaradt.⁸⁶

Ősi juss a szintén sűrűn emlegetett kéttornyúlaki nemesi telek is, melyet ugyan atyja elzálogosított, de ő visszaváltott, így felerészben szintén Eöry Zsuzsannát illeti. Ferenc azt az épületet is megváltotta, melyet a hozzátartozó kerten Bányi csapó mester (nyilván a már emlegetett Bányi István, Eöry Erzsébet férje) épített. A végrendelet külön listát közöl arról, hogy a nemesi telekhez tartozó szántóföldek mely darabjait mennyi pénzért váltotta vissza a zálogbirtokosoktól.

aszszonyom házaik között itt Pápán az Hoszszu utcában vagyon... DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1730:2. 3.

⁸⁵ 1749. január 24. Nagy Péter gyermekei: István, János, Pál, Judit, Zsuzsanna és Katalin 450 forintért eladják a pápai Alsó majorokban apjuktól örökölt curialis házukat *Eöry Pordány Ferencz uramnak* és feleségének, Chernel Erzsébet asszonynak. A korábbi tartozásokat a vételárból levonják, így 225 forint lett kifizetve. 1749. február 6. A győri káptalan előtt Nagy Péter gyermekei: István, János és Judit bevallja, hogy 112 forint 50 dénárért eladták a Pápán lévő curialis házban birtokolt részeit Eöry Ferencnek és feleségének, Chernel Erzsébetnek. 1749. december 20. A csornai konvent előtt Nagy Ferenc, a néhai Nagy Ferencnek, Péter fivérének unokája bevallja, hogy 20 forintért eladta Chernel Erzsébet asszonynak, a néhai *Eöry Szabó Ferenc* özvegyének a pápai külvárosban lévő nemesi telkét, melyen a vásárló már korábban is bizonyos épületeket felhúzott. Mindhárom irat szövegét az Eöry Ferenc és Chernel Erzsébet között támadt per aktája őrizte meg. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1751:1. 32–38, 39–41.

⁸⁶ 1748. január 1. *Marius Hierschl* zsidó kötelezi magát, hogy 1752. január 1-ig *Eöry Szabó Ferencz* részére évente 10 forintot és 1 font borsot fizet bolthelyiségének bérlése fejében. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1748:1.

Birtokolt még Győrben, az Újvárosban is egy házrészt, ezt második felesége, Kaszás Ilona hozta házassága révén.⁸⁷

Szántóföldek is voltak a birtokában, melyek a Kéttornyúlakról Pápára vivő út mentén feküdtek. Ezekről egy 1724-es adatunk is szól.⁸⁸ Ezenfelül említés történik egy kertről is, mely ugyanabban a dűlőben található.

Ami a réteket illeti, a végrendelet egy bóröllei rétet emleget. Erről tudjuk, hogy még első házasságából szállt rá, mert Győri Szabó Péter kezébe került zálog címén.⁸⁹ Ugyanakkor a végrendeletben nem szerepel az a pusztagyimóti rét, melyet 1721-ben vásárolt.⁹⁰ Talán ekkorra már eladta.

Az ingatlanok felsorolásában utolsó helyen hadd soroljuk fel a szőlőket is! Pápán az Újhegyen volt egy szőleje, a Balaton mellett pedig egyet-egyét Vársárhelyi Ádámtól és Sándor Györgytől vásárolt, a Keszi-hegyen lévő és a badacsonyi Farkas-szőlőt pedig már negyedik feleségével, Chernel Erzsébettel együtt vásárolta.

A felsorolás az ingóságok bemutatásával lenne teljes, ettől azonban ezúttal hadd tekintsünk el.

Mint végrendeletéből tudjuk, Ferenc már 1747 nyarától betegeskedett. A szöveget is csak másodszeri próbálkozásra tudta aláírni. 1749 május elején

⁸⁷ 1739. január 9. Kaszás János és Lajos Ilona örökösei: Mihály és István fiai, valamint elhunyt Ilona nővérük két gyermeke: ifjabb Eöry Ferenc és Szűcs Erzsébet osztoznak a családi vagyonon. A felsorolt javak közt van említve a győr-újvárosi ház is. Az osztálylevél átírva az Eöry Ferenc és Chernel Erzsébet közt zajló per anyagában. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1751:1. Szűcs Erzsébet alighanem Kaszás Ilona első házasságából származó leánya lehet.

⁸⁸ 1724. július 23. A győri káptalan előtt Horváth Mihály pápai lakos elcseréli Baranya megyei Mocsolád birtokát Sztankovánszky András Veszprém vármegyei jegyző 15 holdnyi szántóföldjével, melynek egyik darabja a Kéttornyúlakról Pápára vivő út mellett fekszik, és egyik szomszédja *Franciscus Pordán aliter Eoryi*. MOL A 57. Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii XXXV. 384–387.

⁸⁹ 1702. január 30. Diskay Ferenc és Keresztes Péter a bóröllei határban lévő jószágait 20 forintért elzálogosítja Győri Szabó Péternek és Jósiai Mihálynak. Az Eöry–Chernel per anyagában. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1751:1. 41–42. A rét később is szóba kerül. 1767. december 22. Veszprém megye tanúsítja, hogy Chernelházi Chernel Erzsébet, a néhai Eöry–Szabó [Ferenc] özvegye, továbbá Sós Pál, Borsáti Pál, Szokolai György és a többi közbirtokos tiltakozik amiatt, hogy közbirtokos-társaik: Mezőszegedi Szegedy Ignác és Mihály tudtuk és beleegyezésük nélkül eladta a Bóröllő prédiumon lévő részeit gróf Galántai Esterházy Károly egri püspöknek. DREKK O. 794/365/37.

⁹⁰ 1721. március 19. Lepsényi Imre és Gyimóti Éva 65 forintért eladja Pusztagyimóton lévő rétvét *nemzetes vitélő Eöri Pfordán] Ferencz urnak, feleségének, nemes Szili Eörsebeth aszszonynak* és utódaiknak. DREKK O. 794/354/32.

halt meg.⁹¹ Felesége, Chernel Erzsébet majdnem negyven évvel élte túl. Mindvégig pápai lakos maradt.⁹² 1783-ban hunyt el.⁹³ Nem sokkal halála után dokumentumaink bizonyosága szerint legalább két örökösödési per is indult, az egyik a közvetlen örökösök, a másik a távolabbi rokonok között, de mindkettő megegyezéssel zárult.⁹⁴

Most lássuk Eőry Pordán (I.) Ferenc felnőttkort megért gyermekeit, és azok leszármazottait!

aa. (II.) Ferenc és gyermekei

Eőry Szabó (II.) **Ferenc** 1726-ban született apja második házasságából harmadik gyermekként.⁹⁵ Az 1730-as évek közepe táján járt a pápai kollégium gimnáziumi osztályaiba.⁹⁶ Pápai lakos volt. ⁹⁷1756-ban vette feleségül **Bódis Juliannát**, Hollósi Bódis István hetesi református lelkész⁹⁸ és nemes Vázsonyi Éva asszony leányát.⁹⁹ Ebből a házasságból négy gyermekük született: 1757-

⁹¹ Pontosan 1749. május 5-én. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1751:1. 2. Temetése másnap volt. Pápai II. sz. akv. 428.

⁹² Neve olvasható az 1754–1755-ös és az 1780-as nemesi összeírásban. *Elisabetha Csernelly de Csernelháza relicta Francisci Eőri Szabó*. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1754/1755. Ö. 204. No. 13. 3r. *Elisabetha Chernel, Francisci condam Eőry vidua, habet filium Samuelem, hic vero filium Ladislaum*. 1780. Uo. Ö. 214. 3, 121. 1781-ben Sámuel fiával együtt nemességét igazoltatja. 1781. január 2. kgy. 46. pont. *Pro parte nobilis faeminae Elisabethae Chernel, nobilis Francisci condam Eőry relictae viduae et filii eiusdem nobilis Samuelis Eőry petita super vera ac indubitata nobilitate testimoniales etradandae resolvuntur*. VeML IV. 1. a. Veszprém vm. közgyűlési jegyzőkönyvei. XI. 21.

⁹³ 1783. X. 18. Pápai IV. sz. akv. 385.

⁹⁴ Csak emlékeztetőül: az 1751–1755 közt zajló Eőry–Chernel per anyaga: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1751:1. Az 1752. május 29-én kezdődött Perczel–Eőry per anyaga: VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. D. Az 1753. január 18-án kelt megegyezés: DREKK O. 794/357/20.

⁹⁵ 1726. május 23-án keresztelték. Pápai I. sz. akv. 91.

⁹⁶ Egy 1737 után keletkezett névsorban a classisták között szerepel: *Franciscus Pordán e comitatu Veszpremiensi Papa*. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liszky-gyűjtemény 226. 2. KÖBLÖS 2006a. 152.

⁹⁷ Az 1754–1755-ös nemesi összeírásban: *Franciscus Eőri Szabó*. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1754/1755. Ö. 204. No. 13. 3v.

⁹⁸ Pápán végezte a kollégiumot (1718-ban poéta, 1721 és 1724 között valamikor subscribált). 1735-ben exmittálták a hetesi prédikátorságra. 1745-ben szentelték lelkésszé, ekkortól belső-somogyi esperes is. 1769-ben halt meg. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 424.

⁹⁹ A móringlevél eredetije aláírásokkal és pecsétekkel: Hetes, 1756. április 26. *Eőri Ferencz* eljegyezte *Bodis Julianna* leány asszonyt vállalja, hogy hitbér, vagyis mórings címén 200 rajnai forintot ígért mátkájának, amit hiánytalanul ki kell adni számára ingóságokban vagy ingatlan javakban, ha netán gyermektelenül özvegyülne meg. DREKK O. 794/361. Alighanem

ben **Eszter**,¹⁰⁰ 1759-ben (III.) **Julianna** lányuk,¹⁰¹ 1761-ben (III.) **Ferenc**,¹⁰² végül 1766-ban **Pál** fiuk.¹⁰³

(II.) Ferenc apjához hasonlóan szintén vezető szerepet vitt a református egyházközségben, 1757 és 1761 között presbiteri tisztséget viselt.¹⁰⁴ 1766-ban halt meg.¹⁰⁵

(II.) Ferenc gyermekei közül (III.) Ferenc fia és (III.) Julianna lánya sorsát tudjuk forrásaink segítségével tovább követni.

(III.) **Ferenc** 1776-ban a pápaiak adászteveli iskolájába járt,¹⁰⁶ 1777–1778 között pedig a Török-féle alapítvány segítségével Sopronban tanult tovább, ahonnan önhatalmúlag elment.¹⁰⁷ Neve 1783-ban és 1787-ben tűnt fel újból, amikor az Eőry Pordán-féle ház általa örökölt telekrészét eladta a pápai egyházközségnek.¹⁰⁸

(III.) **Julianna** neve 1793 és 1798 között tűnik fel forrásainkban. Ekkor **Bóka József** felesége.¹⁰⁹

(II.) Ferenc másik két gyermekére nézve nincs több adatunk.

bb. (V.) Zsuzsanna és gyermekei

(V.) **Zsuzsanna** (I.) Ferenc negyedik házasságából 1735-ben született, Chernel Erzsébet első gyermekeként.¹¹⁰ Férje **Soós Márton** volt, aki 1765-ben

Bódis Juliannára vonatkozik a pápai református adófizetőket felsoroló egyik 1786-as lista *Pordánné aszszonyom* megjelölése. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1786:15. 1. E szerint ekkor még élt.

¹⁰⁰ 1757. július 11-én keresztelték. Pápai III. sz. akv. 8.

¹⁰¹ 1759. május 29-én keresztelték. Pápai III. sz. akv. 12.

¹⁰² 1761. szeptember 20-én keresztelték. Pápai III. sz. akv. 18.

¹⁰³ 1766. március 18-án keresztelték. Pápai III. sz. akv. 25b.

¹⁰⁴ Aláírása kétszer fordul elő: 1757. december 24. és 1761. január 15. PREI. Pápai II. sz. jkv. 13. PREI. Pápai I. sz. jkv. 161.

¹⁰⁵ 1766. október 12-én temették. Teveli I. sz. akv. 257.

¹⁰⁶ DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1776:11. KÖBLÖS 2006a. 172.

¹⁰⁷ 1777. március 9, 1779. április 3. *Pordán Ferenc már fél éftendeje, hogy Sopronbul alattomba el jött...* PREI. Pápai II. sz. jkv. 36, 37.

¹⁰⁸ Lásd a 151–154. sz. jegyzeteket.

¹⁰⁹ 1793. december 31. A nemes *Eőri Szabó* Júlia, nemes *Bóka József* felesége ügyvédet vall. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XVI. 271 (215. sz.). Ugyanő ismét ügyvédeket vall: 1797. április 28. Uo. XXVII. 492 (52. sz.) és 1798. április 16. Uo. XXVIII. 22 (77. sz.).

¹¹⁰ 1735. október 7-én keresztelték. Pápai I. sz. akv. 130.

halt meg.¹¹¹ Házasságukból három fiuk és három lányuk született: sorrendben **Imre, István, Judit, Zsuzsanna, Márton és Julianna**,¹¹² közülük Imre, Judit és Márton hamarosan meghalt.¹¹³ A másik három gyermekről 1768-ból való az utolsó adatunk.¹¹⁴ Zsuzsanna 1783-ban úrvacsorai eszközöket ajándékozott az adászteveli templomnak.¹¹⁵ Még 1803-ban is életben volt.¹¹⁶

cc. (II.) Sámuel és gyermekei

(I.) Ferencnek Chernel Erzsébettől másodikként 1738-ban (II.) **Sámuel** nevű fia született.¹¹⁷ Tanulmányait a debreceni kollégiumban kezdte, majd 1757-ben subscribált, de nem öltözött tógába, mert nem papi, hanem politikusi pályára készült.¹¹⁸ Minden bizonnyal jogot végzett, mert 1768-ban ügyvédgyakornokként emlegetik.¹¹⁹ 1797-ben Veszprém vármegye táblabírája.¹²⁰ Pá-

¹¹¹ 1765. január 6-án temették. 1767. december 5-én Eőry Zsuzsannát özvegyként említik. Teveli I. sz. akv. 214, 255.

¹¹² Imre 1754. november 24-én, István 1755. december 2-án, Judit 1758. február 5-én, Zsuzsanna 1760. június 6-án, Márton 1762. május 26-án, Julianna 1764. január 24-én lett keresztelve. Teveli I. sz. akv. 133, 137, 150, 161, 176, 187.

¹¹³ Juditot 1760. január 4-én, Mártont 1763. március 13-án temették. Teveli I. sz. akv. 250, 253. Imre 1762-ben már halott volt. 1762. december 15. Az Adásztevelen lakó Kajcsi Mihály eladja ottani jószágát Soós Mártonnak, feleségének, Óri Zsuzsannának, és gyermekeiknek: Istvánnak, Zsuzsannának és Mártonnak. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XVII. 390–391 (87. sz.). Ugyanez az ügy: 1763. február 20. Uo. 414–415 (25. sz.) és 1763. február 21. Uo. 417–418 (31. sz.). Ezekben Imre már nem szerepel.

¹¹⁴ 1768-ban már Márton sem él, helyette viszont Julianna szerepel a felsorolásban. 1768. április 20. Kajcsi Mihály adászteveli részeket ad el Soós Mártonnak, feleségének, Óri Zsuzsannának, és gyermekeiknek: Istvánnak, Zsuzsannának és Juliannának. Uo. XVIII. 729–731 (48. sz.).

¹¹⁵ 1783. május 11. A nemes Eőri Zsuzsanna asszony, Soós Márton özvegye egy poharat, egy ón tányért és tálat, egy abroszt és egy kendőt ajándékoz az adászteveli református gyülekezetnek. Teveli II. sz. akv. 453.

¹¹⁶ 1803. december 14. Nemes *Pordány* Zsuzsanna, Soós Márton özvegye badacsonyi szőlejét elcseréli egy pápai malomrészért. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXIX. 596–598 (242. sz.).

¹¹⁷ 1738. május 30-án keresztelték. Pápai I. sz. akv. 139b.

¹¹⁸ 1757. március 28. *Samuel Pordán Eőri Papensis, [ex schola] Debreczina. Non induit, politicus.* THURY 1908. 247.

¹¹⁹ 1768. február 9. Veszprém vármegye előtt Csernelházi Csernel Erzsébet nemes asszony, a néhai Eőri Szabó Ferenc özvegye mindennemű peres ügyére nézve ügyvédül vallja fiát, Eőri Szabó Sámuel, aki *fori utriusque juratus advocatus*. DREKK O. 794/353/3.

¹²⁰ 1797. július 7. Rohonczy János Veszprém megyei alszolgabíró oldalán *Samuel Eőry inlyti comitatus Weßprimiensis juratus assessor* bírósági megintést foganatosít a Kolmár János és Pethő Balázs leszármazottai közti perben. Aláírása és pecsétje is látható az iraton. DREKK O. 794/354/33.

pai lakos volt.¹²¹ A helyi református egyházközségben is nagy tekintélye volt: 1773-ban jelölték presbiterségre, de ekkor még nem választották meg,¹²² 1785-ben azonban igen,¹²³ és haláláig viselte ezt a tisztséget.¹²⁴ 1806-ban halt meg.¹²⁵

Feleségétől, **Komáromi Zsófiától** két fia született: (II.) **László** 1778-ban¹²⁶ és **Gábor** 1782-ben.¹²⁷

Eöry Szabó **László** a pápai kollégiumban végezte tanulmányait: 1790-ben volt grammatista,¹²⁸ 1797-ben a teológusok–filozófusok között szerepelt,¹²⁹ 1799-ben végzett. Még ebben az évben beiratkozott a pozsonyi jogakadémia jogi tanfolyamának második évfolyamára.¹³⁰ 1827-ben vármegyei adószedő, 1831–1834-ben kollégiumi gondnok,¹³¹ 1833–1835 között pedig a pápai református egyházközség főgondnoka volt.¹³²

Eöry Szabó **Gábor** szintén Pápan kezdte tanulmányait: 1797–1798-ban a logikusok és rétorok csoportjában említették,¹³³ 1798-ban írta alá a kollégium törvényeit.¹³⁴ 1801–1802-ben Pozsonyban tanult jogot.¹³⁵ 1805-től apja örökébe

¹²¹ Az 1780-as nemesi összeírás anyjával és László fiával együtt sorolta fel. Lásd a 92. sz. jegyzetet. A pápai református adófizetők között is többször előfordul. *Pordán Sámuel*. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1783:19. 1. *Pordan Samuel*. 1785:6. 1. *Pordány Sámuel*. Uo. 1786:5. 1. *Eöry Sámuel*. Uo. 1786:8. 1. *Eöry Pordány Samuel*. Uo. 1791:1. 1.

¹²² 1773. február 15. *Pordán aliter Öri Sámuel*. PREI. Pápai II. sz. jkv. 31.

¹²³ 1785. március 9. *Eöry Szabó Sámuel*. PREI. Pápai II. sz. jkv. 45.

¹²⁴ Ezután majdnem harmincszor előfordul aláírása. 1787. február 9. 1788. április 6. 1791. november 2. 1792. január 20, február 17, március 16. 1793. január 2, 17, február 10. 1795. február 23, március 25, augusztus 12, december 14. 1796. március 9, április 29. 1797. február 7, május 7. 1799. augusztus 16. 1800. július 6. 1802. december 19. 1804. március 10, 11, július 1, október 7, 28, december 16. 1805. január 2, 6, 18, április 28. PREI. Pápai II. sz. jkv. 59, 68, 70, 73, 78, 81, 82, 83, 88, 89, 91, 93, 97, 98, 102, 107. Pápai III. sz. akv. 3, 20, 22, 28, 37, 51, 52, 54, 57, 60, 67, 71, 72, 73, 75.

¹²⁵ 1806. augusztus 29-én temették. Pápai IV. sz. akv. 416.

¹²⁶ 1778. június 27-én keresztelték. Pápai III. sz. akv. 45.

¹²⁷ 1782. december 23-án keresztelték. Pápai III. sz. akv. 51.

¹²⁸ Series discentum classis II. anno 1790. DREKK O. 1092/122. KÖBLÖS 2006a. 182.

¹²⁹ 1797. május 22. DREL I. 7. g. Pápai református kollégium felvételi könyve I. kötet (1797–1850/51.) 4. KÖBLÖS 2006a. 188.

¹³⁰ NOVÁK 2007. 157 (4954. sz.).

¹³¹ 1798. február 17. DREL I. 7. g. Pápai református kollégium felvételi könyve I. kötet (1797–1850/51.) 187. KÖBLÖS 2006a. 776.

¹³² KÖBLÖS 2006a. 72.

¹³³ 1797. május 22. DREL I. 7. g. Pápai református kollégium felvételi könyve I. kötet (1797–1850/51.) 5. 1798. április 24. Specimen profectus logico-rhetorum. DREKK O. 794/572. KÖBLÖS 2006a. 189, 196.

¹³⁴ 1798. április 28. DREL I. 7. g. Pápai református kollégium felvételi könyve I. kötet (1797–1850/51.) 188. KÖBLÖS 2006a. 777.

¹³⁵ A jogi tanfolyam két évfolyamát végezte el. NOVÁK 2007. 163 (5236. sz.).

lépve a pápai református egyház presbitere,¹³⁶ 1827-ben kollégiumi gondnok,¹³⁷ 1826–1832, valamint 1839–1848 között a pápai református egyházközség főgondnoka,¹³⁸ 1810-től másodaljegyző, 1820-tól alszolgabíró, 1826-tól főszolgabíró, az 1830-as években pedig táblabíró volt.¹³⁹

dd. József és gyermeke

(I.) Ferenc utolsó felnőttkort is megért gyermeke Chernel Erzsébet ötöd-született fia, **József** volt. 1746-ban született.¹⁴⁰ Tanulmányait valószínűleg a pápaiak adászteveli iskolájában kezdte. 1761–1763 között a Török-féle alapítvány segítségével a soproni líceumba járt,¹⁴¹ majd 1764-ben a debreceni kollégiumba ment továbbtanulni.¹⁴² Jogászi pályára lépett: 1773-ban kétéves joggyakornoki működéséről kitűnő bizonyítványt állított ki Eöry János pápai ügyvéd, a későbbi főgondnok.¹⁴³ 1776-ban presbiter lett a pápai református egyházközségben.¹⁴⁴ 1777-ben kötött házasságot **Horváth Margavics Julianával**,¹⁴⁵ de egy évvel később már halott volt.¹⁴⁶ Házasságukból egy **Erzsébet** nevű lányuk született.¹⁴⁷

¹³⁶ 1805. december 29. PREI. Pápai II. sz. jkv. 77.

¹³⁷ Lásd a 134. sz. jegyzetet.

¹³⁸ KÖBLÖS 2006a. 72.

¹³⁹ HUDI 1986. 5. KÖBLÖS 2006a. CD-melléklete.

¹⁴⁰ 1746. február 9-én keresztelték. Pápai II. sz. akv. 29.

¹⁴¹ 1761. március 19. Keresztnevét nem említik. PREI. Pápai II. sz. jkv. 23.

¹⁴² 1764. *Josephus Eöry Papensis [ex schola] Soproniensis*. THURY 1908. 269.

¹⁴³ *Infrascriptus praesentibus recognosco nobilem juvenem Josephum Szabo de Eör intra decursum duorum circiter annorum apud me in patvaria fuisse, seque ut ingenuum decuit juvenem honeste gestisse et in studio juridico strenuum exstitisse. Signatum Papae, die 3^{ia} Januarii 1773. Joannes Eöry manu propria*. Pecsét. DREKK O. 794/351/1d. Eöry János 1776. április 15-én *per inclytum regnum Hungariae utriusque fori causarum advocatus*, illetve 1778. augusztus 25-én *per inclytum regnum Hungariae utriusque fori juratus advocatus* címet visel. DREKK O. 794/354/11.

¹⁴⁴ 1776. január 31. *Eöri Szabo Joseff*. PREI. Pápai II. sz. jkv. 34.

¹⁴⁵ 1777. június 2. Teveli I. sz. akv. 508. A móringlevél Pápán, 1777. május 24-én kelhetett, legalábbis e napon született a menyasszony contradotális levele, melyben ő is 50 körmői aranyat ajánl leendő férjének arra az esetre, ha az gyermek nélkül özvegyülne el. DREKK O. 794/358/11.

¹⁴⁶ 1778. május 21-én temették. Teveli II. sz. akv. 455.

¹⁴⁷ 1777. XII. 22-én keresztelték. Pápai III. sz. akv. 44b. Említve az Eöry Szabó család lezármazottai és a pápai református egyházközség között 1783-ban létrejött egyik megállapodásban is. Lásd a 155. sz. jegyzetet.

ee. (I.) Ferenc utódai és a pápai református egyház

Ezzel lezárhatjuk (I.) Ferenc XVIII. századi leszármazottainak ismertetését. Amivel még adósak maradtunk, az a református egyházközséggel való kapcsolat további nyomon követése.

A fonalat 1722-vel szakítottuk meg, amikor megállapodásuk értelmében a pápai református egyház biztosította (I.) Ferenc számára Győri Szabó Péter házának haszonélvezetét. Az istentisztelet zavartalanul folyhattak az udvarban épült fedeles színben, egészen az 1752-es esztendőig. Akkor azonban, a nyilvános vallásgyakorlat megszüntetésekor a vármegye karhatalma nemcsak a kollégium és az udvarán álló, 1718 vége óta az istentisztelet számára zárva álló, és akkor magtárnak használt templom épületét foglalta le, hanem erőszakkal behatolt az Eöry Pordán-féle nemesi telken álló imaházba is, tönkretéve annak berendezését.¹⁴⁸ Ez gyökeresen új helyzetet eredményezett, ami új szabályzást is tett szükségessé.

1757-ben megállapodás jött létre egyik részről Chernel Erzsébet, valamint gyermekei: Zsuzsanna, Sámuel és József, másik részről pedig a pápai református egyházközség között. Ennek értelmében az egyházközség 1000 forint ellenében ideiglenesen visszaadta a telket épületeivel együtt Eöry Pordán Ferenc örökösének azzal a feltétellel, hogy a vallásgyakorlat esetleges újraengedélyezésekor visszaállítják az eredeti helyzetet, és újra életbe lép az 1722-es szerződés.¹⁴⁹ Az 1000 forint ténylegesen nem került kifizetésre, csak köte-

¹⁴⁸ Chernel Erzsébet 1752. május 12-én a vármegye előtt tiltakozott is amiatt, hogy a megye karhatalma az oratórium berendezését kirámolta, majd a termet le is lakatolta. ... *azon deputatus urak magokat úgy declarálták, hogy a' tekintetes nemes vármegye a' protestans aszony s gyermekei jóságát foglalni nem kívánnyá, hanem a' religio exercitiumának ell tőröltetésének nagyobb bizonyosságára a' protestans aszony és gyermekei jóságán mint magános háznál lévő székeket ki akarja hányotni, a' helyet pedig a' protestans aszony maga s gyermekei részére szabad birtokában megh hadgya, méghis kidőn a' főnt titulált deputatus urak a' székeket ki hányották volna, a' protestans aszony és gyermeki hajlékát és jóságát lakat alá zárták a' protestans aszony és gyermekei jussának fölettebb valo sérelmével.* DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1752:27. TÓTH 1941. 178. Az eseményeket egy szemtanú, Szokolay János akkori oeconomus is leírta Tóth Ferenchez intézett későbbi levelében. *Azonban a templomunkra rohantanak keresztyénséghez nem illő furiával. Ott is teljes volt a szájuk ártatlan vallásunknak prostratiójával* [leveretésével, pocskondiázásával; a szövegben hibásan *prostutiójával* szerepel], *kivált a predikáló széknél levonásával.* NÉMAY 1893. 203.

¹⁴⁹ 1757. december 24. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 365.

lelvény született róla, az egyházközségtől felvett kölcsön formájában rendezték.¹⁵⁰

A vallásszabadság várva várt visszaállítása II. József uralkodása alatt végül bekövetkezett. Az egyházközség templomépítésre is elszánta magát, ennek érdekében 1783-ban újabb szerződéseket kötött.

Az egyik szerződés (III.) Ferencel készült, aki az Eőry Szabó-örökség rá eső 1/3 részét, ami a telekből, házból, szántóföldekből és rétekből őt illette, 100 körmőci arany ellenében végleg eladta a pápai református egyháznak. A szerződésben egyetlen feltétel szerepel: abban az esetben, ha a vallásszabadság újfent akadályoztatva lenne, a tulajdonjog az említett 100 arany lefizetésével visszaszállna rá vagy örököseire.¹⁵¹ Az összegből 30 rajnai forintot még akkor megkapott,¹⁵² a maradékot, vagyis a kamatokkal együtt 430 rajnai forintot pedig két részletben 1787-ben,¹⁵³ amikor a veszprémi káptalan bizonságlevelével véglegesítette is az eladást.¹⁵⁴

A másik szerződést az Eőry Szabó-örökség többi részét birtokló leszármazottakkal kötötte a pápai református egyház. Ennek értelmében (I.) Ferenc özvegye, Chernel Erzsébet, valamint gyermekei: Eőry Szabó Sámuel és Zsuzsanna, illetve a már meghalt József lánya, Erzsébet képviselőjében anyja, Margavics Julianna visszaadta a református egyház tulajdonába az 1757-ben a kezükbe került telket épületeivel együtt, sőt a maguk szomszédos telkéből is 47 ½ négyzetölnyi területet átengedtek a reformátusoknak, hogy azoknak elegendő területe legyen kőtemplom építésére. Emellett szabad bejárást en-

¹⁵⁰ 1757. december 24. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liszkay-gyűjtemény 363. Dátumát Liszkay hibásan adja meg! LISZKAY 1875. 122.

¹⁵¹ 1783. május 28. A fogalmazvány: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1783:6. A kész szerződés négy gyűrűspecséttel: uo. 1783:7.

¹⁵² Sándor Gergely gondnok 1783. május 28-án kelt elismervénye. A fogalmazvány: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1783:6. Az eredeti: Uo. 1783:8.

¹⁵³ Eőry Szabó Ferenc 1787. március 1-én kelt elismervénye. Fogalmazványa: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1787:11. Eredetije: DREKK O. 1092/262. A pápai református egyházközség 1787. június 4-én kelt elszámolásában a két utolsó részlet összegét feltüntetése: *Őri Pordán Ferentz curialis háza harmad része meg vételéért floreno 430.* DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1787:16. 4.

¹⁵⁴ 1787. március 1. Eőry Szabó Ferenc a veszprémi káptalant kéri fel ama jogügyletének írásba foglalására, mely során 460 rajnai forintért eladta az apjától örökölt pápai ház- és telekrészt minden tartozékával együtt a pápai református egyházközségnek. A kérvény fogalmazványa: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1787:12. A beadványt a káptalan teljes szövegében 1787. március 3-án jegyzőkönyvébe beírta. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXII. 1217–1218 (16. sz.). Az itt és az előző három jegyzetben szereplő forrásokat Tóth nem ismerte.

gedtek mind felső, mind alsó kapujukon keresztül a templomba igyekvőknek, arra pedig kötelezettséget vállaltak, hogy saját családi telkük eladása esetén az egyházközségnek elővételi joga lesz.¹⁵⁵

b. (I.) János és gyermekei

Most térjünk vissza a családfán egy korábbi elágazáshoz, Eőry Pordán Istvánhoz! (I.) Ferenc mellett másik fia, (I.) **János** vitte tovább egy generáción át még a család leszármazási vonalát.

Jánosról fivéréhez képest elenyészően kevés említés történik. Születésének idejét nem ismerjük, 1690 körülre tehetjük. Pápai lakos volt.¹⁵⁶ 1719-ben vette feleségül **Veresmarti Juditot**, **Páriz Imre** özvegyét.¹⁵⁷ Ebből a házasságból két lány és egy fiú született, majd **Baranyai Évától** még egy törvénytelen fiú. Mind a négy gyermek egyéves kora előtt meg is halt.¹⁵⁸

Magát Jánost ezeken felül csak az apja által 1722-ben a kéttornyúlaki telekről írt záloglevél említi.¹⁵⁹ 1728-ban már nem volt az élők között.¹⁶⁰ Halálával a családnak ez az ága – legalábbis férfiágon – bizonyosan kihalt.

¹⁵⁵ 1783. június 25. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 478. sz. TÓTH 1941. 238, 239.

¹⁵⁶ *Eőry Pordán János*. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1718. Ö. 189. No. 8. 4.

¹⁵⁷ Pápai I. sz. akv. 148.

¹⁵⁸ Anna és Éva ikerpár 1720. július 4-én lett keresztelve, Anna már július 27-én, Évát augusztus 20-án temették. Sámuel 1722. május 9-én lett keresztelve, 1723. május 16-án temették. János 1723. április 6-án lett keresztelve, június 17-én temették. Az általános formula szerint ebben az időben a keresztelési bejegyzés az apa teljes és a gyermek keresztnevét említi, az anya nevét nem. János esetében a törvénytelen születés miatt a következő a formula: *Baranyai Évának Pordány Jánostól való fia: János*. Pápai I. sz. akv. 49b, 57b, 61b. Naszályi-napló 287, 301.

¹⁵⁹ Lásd a 9. sz. jegyzetet.

¹⁶⁰ 1735. február 11. Veszprém vármegye hatósága tanúsítja, hogy még 1728-ban 100 forintos tartozás fejében lefoglalta Veresmarti Mihály részére azt a pápai Alsó Majorokban, a Hosszú utcában álló házat, melyben rokona, Veresmarti Judit, a néhai *Eőri Pordán* János özvegye lakott, s amely férje halála után maradt Juditra. A ház értékét 70 forintra becsülték, tehát még fennmaradt 30 forint tartozás. 1735. február 12. Miután Veresmarti Judit rokonának, Mihálynak az elmúlt években sem adta meg tartozását, és a házbért sem fizette meg, Mihály 30 forintért átengedi a házat *Eőri* Ferencnek, *kit máskeppen is azon fundus jo jussal illet*, és megbízza, hogy a 70 forint tartozást és az elmaradt házbért részére behajtsa. A Perczel–Eőry per egyik melléklete. VeML IV. 3. a. Veszprém vármegye törvényszéke – polgári perek. II. sorozat. P. III. 66. No. 6. melléklet.

3. (II.) MIKLÓS ÉS ÁGA

Most egy még korábbi elágazáshoz térjünk vissza a családfán! Eőry Pordán I. Miklósnak volt egy szintén Miklós nevet viselő fia is, akitől szintén több generáción keresztül továbbfolytatódott a család leszármazási vonala. Kövessük nyomon ezt is!

(II.) **Miklós** neve a címereslevélben még nem szerepel, tehát biztosan 1652 után született. 1661-től fordul elő forrásainkban.¹⁶¹ Zsuzsanna húgához hasonlóan ő is Veszprémben lakott.¹⁶² 1693 és 1699 között több csopaki szőlőt is vásárolt.¹⁶³ 1701-ben még élt,¹⁶⁴ 1720-ban már halottként említették.¹⁶⁵

Feleségéről, **Tarcsi Katalin**ról 1693 és 1701 között vannak adataink.¹⁶⁶ Házasságukból két fiú született. A kisebbik, (IV.) **Ferenc** mindössze kétszer, 1693-ban és 1699-ben szerepel forrásainkban,¹⁶⁷ talán korán elhalt. Az ág az idősebbik fiú, (III.) **László** vonalán folytatódott tovább.

(III.) **László** születésének és halálának dátumát nem ismerjük, forrásainkban 1693 és 1747 között szerepel.¹⁶⁸ Apjához hasonlóan Veszprémben lakott.¹⁶⁹ Igen élénk ingatlanforgalmat bonyolított le: Veszprémben 1713-ban házat vásárolt,¹⁷⁰

¹⁶¹ Az 1661-es és 1683-as forrásokat lásd a 20. és 25. sz. jegyzetekben.

¹⁶² 1696-ban a veszprémi vár lakosai között szerepelt. *Nemes Pordán Miklós* az 1696-os öszeírásban. LUKSICS–PFEIFFER 1933. 19, 78.

¹⁶³ 1693. február 16. *Eőri alias Pordán* Miklós, felesége, Tarcsi Katalin, valamint László és Ferenc fiaik egy csopaki szőlőt vásárolnak Császár Tamástól. 1699. november 4. Ugyanők egy csopaki szőlőt vásárolnak Csiszlér Erzsébettől. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. IV. 500–501 (56. sz.), 749 (36. sz.).

¹⁶⁴ 1701. szeptember 14. Tarcsi Katalin, *Eőri Pordán* Miklós felesége nyugtát állít ki. Uo. 842 (63. sz.).

¹⁶⁵ 1720. november 30. *Eőry* Zsuzsanna, valamint a néhai *Eőry* Miklós fia László ügyvédekét vall. Uo. VI. 606–607 (336. sz.).

¹⁶⁶ Lásd a 163–164. sz. jegyzetet.

¹⁶⁷ Lásd a 163. sz. jegyzetet.

¹⁶⁸ Lásd a 163. és 165. sz., valamint a soron következő 169–172. sz. jegyzeteket. Ezen felül: 1713. szeptember 1. *Nobilis Ladislaus Pordán refert se ad armales Jaurini apud cognatos existentes et brevi in facie congregationis comitatus demonstrandas*. VeML IV. 1. e. aa. Nemeségvizsgálatok. Jegyzőkönyvek. I. 59. 1737. június 3. *Eőry aliter Pordány* László ügyvédét vall. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. VIII. 245 (186. sz.). 1738. – Hasonló ügy. Uo. 336 (233. sz.). 1743. december 26. Hasonló ügy. Uo. XI. 467–468 (178. sz.). 1747. május 10. Ugyanő tiltakozik bizonyos puszták eladásával kapcsolatban. Uo. XIII. 224–226 (86. sz.).

¹⁶⁹ 1743. május 23. *Pordány aliter Óri* László, valamint Farkas fia, akik Veszprém városában laknak, ügyvédekét vallanak. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XI. 213–215 (78. sz.).

¹⁷⁰ 1713. február 26. Bende János *Eőri* Lászlónak ad el egy veszprémi házat. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. V. 93–94. (78. sz.). Ugyanezt az ügyet érinti: 1713. március 13. Uo. 94–95 (79. sz.) és 1713. február 21. Uo. 154–155 (122. sz.).

ugyanakkor adott is el 1738-ban szőlőt¹⁷¹ és 1743-ban pusztákon lévő birtokrészeket.¹⁷² 1749-ben már halott volt.¹⁷³

Felesége **Kovács Anna** volt, akit forrásaink egyetlen egyszer említnek.¹⁷⁴ Ebből a házasságból egy **Farkas** nevű fiú született.

Farkas születési és halálzási dátuma szintén ismeretlen. Forrásaink 1737 és 1759 között emlegetik.¹⁷⁵ Apjához és nagyapjához hasonlóan szintén Veszprém lakott.¹⁷⁶ Nemességét Veszprém vármegye 1749-ben igazolta.¹⁷⁷

Felesége **Varga Éva Terézia** volt, akit forrásaink 1751 és 1759 között említnek.¹⁷⁸ Házasságukból egy **Terézia** nevű lány született, akiről 1759-ben történik említés.¹⁷⁹ Farkas halálával tehát férfiágon ez az ág kihalt.

4. EGY KÉRDÉSES ÁG: MIHÁLY ÉS LESZÁRMAZOTTAI

Az 1750–1760-as évek fordulóján rövid időre feltűnik egy **Eőry Szabó Mihály** nevű családtag is, akinek felmenőit nem tudtuk azonosítani. Talán annak a **Pordán Ferenc**nek lehetett unokája vagy dédunokája, aki 1653-ban, a Bús János gyermekei között végrehajtott családi osztozás során lett megemlítve, miszerint nem fogja háborgatni Eőry Pordán Miklós feleségét, Bús Erzsébetet

¹⁷¹ 1738. február 5. Pordány László fia, Farkas nevében is elad egy csopaki szőlőt. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. VIII. 329–330 (228. sz.).

¹⁷² 1743. április 9. Pordány aliter Óri László, valamint fia, Farkas Vasdinnye, Battyán és Ivánka pusztákon lévő birtokrészeket ad el. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XI. 181–183 (60. sz.). Ugyanez az ügy: 1743. április 29. Uo. 183–184 (61. sz.), 1743. május 23. Uo. 213–215 (78. sz.), 1743. május 23. Uo. 219–220 (80. sz.).

¹⁷³ 1749. június 28. Pápa. Veszprém vármegye közgyűlése *Pordány aliter Eőry* Farkas kérésére igazolja annak nemességét. Ebben László már néhaiként van említve. VeML IV. 1. e. aa. Nemességvizsgálatok. Iratok. P. I. 28.

¹⁷⁴ 1737. június 16. *Eőry aliter Pordány* László, felesége, Kovács Anna, és fiuk, Farkas egy házat adnak el. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. VIII. 250–251 (192. sz.).

¹⁷⁵ Lásd a 171., 172., 173., valamint a soron következő 176. és 178. sz. jegyzetet. Ezen felül: 1744. június 27. *Őry* Farkas rendelkezik Perczel József javára. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XII. 142–143 (302. sz.). 1746. október 23. *Őry* Farkas ügyvédet vall. Uo. 788–789 (148. sz.).

¹⁷⁶ Lásd a 169. sz. jegyzetet. Ezen felül: 1759. április 24. *Eőri* Farkas, mivel Pápától távol lakik, felesége, Vargha Terézia és lányuk, Terézia nevében is azon javait, melyeket az 1752. május 29-én indult (Perczel–Eőry) per során neki ítélték, majd át is adtak, 400 rajnai forintért eladja Perczel Imrének és gyermekeinek. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XVI. 451–452 (90. sz.).

¹⁷⁷ Lásd a 173. sz. jegyzetet. NAGY 1857–1868. IX. 456. KEMPELEN 1911–1932. VIII. 405.

¹⁷⁸ 1751. május 22. Vargha Éva Terézia, Eőri Farkas felesége tiltakozik a Zala megyei Kispécsely pusztá elidegenítése ellen. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XV. 167 (36. sz.). Lásd még a 176. sz. jegyzetet.

¹⁷⁹ Lásd a 176. sz. jegyzetet.

a neki jutó rész birtoklásában.¹⁸⁰ Amennyiben így volt, Mihály azért maradhatott ki az (I.) Ferenc halála után indult perekből, mert nem volt Eőry Pordán (I.) Miklós egyenesági leszármazottja.

Mihály 1759-ben vette feleségül **Baditz Zsuzsannát**.¹⁸¹ Egymás után két **János**, majd egy **István** nevű fia is született,¹⁸² ezek közül legalábbis az első gyermek minden bizonnyal nem érte meg az egy évet. Róluk többet nem tudunk.

Kérdéses még egy bizonyos Eőry Pordán (VI.) **Zsuzsanna** személye is, aki-ről 1788 és 1800 között szólnak forrásaink: mindegyik esetben a Gyimóton lakó **Lampért János** feleségeként említik.¹⁸³ Talán ő is Eőry Szabó Mihály gyermeke lehetett.

II. AZ EŐRY CSALÁD

A család eredete bizonytalan, a név származási helynek a Vas megyei, felső-őrségi Felsőört sugallja.¹⁸⁴ Egy 1760-as adatunk is ezt látszik alátámasztani: eszerint **Eőry Katalinnak** ekkor a Vas megyei, felső-őrségi Felső-, Alsó-örön és Jobbágyiban is voltak birtokai.¹⁸⁵ Ugyanakkor a szálak a szintén felső-őrségi Órisziget irányába is vezethetnek.¹⁸⁶ A teljesség kedvéért megemlítjük,

¹⁸⁰ Lásd a 18. sz. jegyzetet.

¹⁸¹ Teveli I. sz. akv. 308.

¹⁸² Az első János 1760. július 3-án, a második 1761. december 28-án, István pedig 1765. december 28-án lett keresztelve. Pápai III. sz. akv. 14b, 18b, 24b.

¹⁸³ 1788. május 7. A Gyimóton lakó Lampért Julianna puszta házhelyét eladja öccsének, Lampért Jánosnak, valamint feleségének, *Pordán Zsuzsannának*. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXVIII. 34–35. (93. sz.). 1799. augusztus 26. A Bakonybéli lakó Lampért Katalin gymóti részét bátyjára, Lampért Jánosra és feleségére, *Pordán Zsuzsannára* hegyja. Uo. 241–242. (120. sz.). 1800. március 11. Több köveskáli nemes eladja részeit Lampért Györgynek és feleségének, Somodi Évának, valamint Lampért Jánosnak és feleségének, *Óri Zsuzsannának*. Uo. 330–331. (31. sz.). 1800 november 14. Ugyanezeknek a Henyén lakó Balogok eladják ottani részeiket. Uo. 487–489. (184. sz.).

¹⁸⁴ Felsőörött 1482-ben 4, 1599-ben egy Óri (*Ewry*) családot említenek. KOVÁCS 1942. 79–80.

¹⁸⁵ 1760. február 9. A nemes *Eőry Katalin* asszony, a néhai Németh András özvegye megbízta Lex Ferencet, hogy a Vas megyei Alsó-, Felsőörön és Jobbágyiban lévő birtokrészeinek ügyeit intézze. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XVI. 536–537. (18. sz.). Nem tudjuk, ez a Katalin tagja-e az általunk vizsgált Eőry családnak. Lehetséges, hogy a családfán szereplő I. vagy II. Katalinról van szó. Amennyiben nem, akkor is ez az adat legalább azt bizonyítja, hogy a Felsőörségben még a XVIII. század második felében is éltek, vagy legalábbis birtokoltak Eőryek.

¹⁸⁶ *Joannes Miklós de Óri Szigeth*. 1754–1755-ös nemesi összeírás. VeML IV. 1. e. cc. No. 13. 4v. Ez az adat alighanem Eőry III. Jánosra vonatkozik. A család több tagját is említik később Eőry vagy Miklós vezetéknevvel. Lásd a II. Ádámra, III. Istvánra és II. Ferencre vonatkozó

hogy a szintén Vas megyei, de Alsó-Őrséghez tartozó Kotormányon is élt a XVI. század végén egy Őr/Őri nevű család.¹⁸⁷

1. A CSALÁDRA VONATKOZÓ ELSŐ ADATOK

A család első név szerint ismert tagja az 1586-ban említett felsőőri **Eőry János**.¹⁸⁸ Őt még nem tudjuk egyértelműen a családfára illeszteni. Talán unokája lehetett az az Eőry János (adjuk neki az I. számot), akinek özvegye 1673. augusztus 2-án nyert címereslevelet fiai számára.¹⁸⁹ Az oklevél szerint a fele-

adatokat. Emellett 1797-ben az alumnus diákok naplója szerepelteti egy *Őri Miklós Pált* azok között, akik vállaltak ebédfőzést a diákok számára. DREKK O. 1026. 100. KÖBLŐS 2006a. 942. Ez a családfán szereplő I. vagy II. Pálra vonatkozhat. Miklós nevű családról egyébként Felsőőrött 1717-ben, 1720-ban, 1726/27-ben és 1754-ben, Alsóőrött 1554-ben, 1582-ben (2), 1599-ben, 1601-ben, 1622/23-ban, 1626-ban (2) és 1754-ben, Óriszigeten 1599-ben, 1601-ben, 1604-ben, 1611-ben (2), 1622/23-ban, 1626-ban (2), 1717-ben (2), 1726/27-ben és 1754-ben (2), Jobbágyin 1720-ban és 1728-ban történik említés. KOVÁCS 1942. 82–83, 88–90, 92–93, 96.

¹⁸⁷ 1536. július 25. A zágrábi káptalan jelenti I. Ferdinánd királynak, hogy június 13-án kelt parancslevele értelmében Bakács János királyi ember a káptalan kiküldött embere: Ambrus örkanonok jelenlétében a név szerint felsorolt nemesi személyeket ellentmondás nélkül beiktatta a 18 faluból álló (Alsó-)Őrség birtokába. Köztük: *Thomas Eőr de Kothormány*. Eredeti, 3 lapos papír füzet papírfelzetes rányomott pecséttel. DREKK O. 794/363/8. PATAKY 1990. 191–195 (rengeteg hibával!). 1595. április 22. A vasvári káptalan jelenti Rudolf királynak, hogy március 22-én kelt parancslevele értelmében Nádasdi Tamás királyi ember a káptalan kiküldött embere: Nagy Ferenc kanonok jelenlétében a név szerint felsorolt nemesi személyeket ellentmondás nélkül beiktatta a 18 faluból álló (Alsó-)Őrség birtokába. Köztük: *Thomas Eőr de Kotormán*. 1794-es hitelesített másolat. DREKK O. 794/403. PATAKY 1990. 195–201 (rengeteg hibával!).

¹⁸⁸ 1586-ban a felsőőri Eőry János felesége, Kaan Ilona nevében is tiltakozik amiatt, hogy rokonai megpróbálták elidegeníteni a Vas megyében található Mesteri faluban lévő birtokrészt. NAGY 1857–1868. IV. 48–49.

¹⁸⁹ A kihirdetés bejegyzése: 1674. február 19. kgy. 2. pont. *Armales aliunde Petri Genczi et Joannis Eőri ipsius et Helenae Nagy, primo eiusdem Petri Gentzi, deinde Joannis Eőri relictæ viduæ, item Georgio ex dicto Petro Genczi priori, Martino, Thomæ et Joanni filiis, necnon Elisabethæ filia ex dicto egregio Joannis Eőri posteriori maritis suis preocreatis, Michaeli similiter ac Thomæ itidem Eőri veluti totiusfati Joannis Eőri patrueli [...] benigne concessæ exhibitæ sunt et publicatæ, receptæ sunt eadem omnes personæ, hæredesque et posteritates eorundem in cetum et numerum verorum et indubitatorum huius comitatus nobilium nemine contradicente*. VeML IV. 1. a. Veszprém vm. közgyűlési jegyzőkönyvei. I. 189. Az ekkor kihirdetett címereslevél napi keltét az I. Mihály ágának nemességét igazoló 1728-as bizonyáglevél közli helyesen (lásd a 274. sz. jegyzetet). Eőry II. János 1713-ban ez alapján a címereslevél alapján bizonyította nemességét, itt a napi dátum nem szerepelt. 1713. szeptember 1. *Nobilis Joannes Eőry inclyti huius comitatus jurassor originalibus armalibus literis per augustissimum condam imperatorem Leopoldum piae reminiscentiæ sibi et Petro Genczy elargitis nobilitatem suam comprobavit*. VeML IV. 1. e. aa. Nemességvizsgálatok. Jegyzőkönyvek. I. 2. A bejegyzéskor Péter vezetékneve ki lett hagyva, egy későbbi kéz hibásan a *genero* szót írta bele! A család nemességét 1733-ban I. Mózes is igazolja, az akkor készült jegyzőkönyvi bejegyzés azonban a címereslevél kiadásának évét hibásan 1663-nak írta! 1733. február 9.

ségnek, Nagy Ilonának első férjétől, Gönci Pétertől is volt egy György nevű fia, második házasságából pedig három fia és egy lánya született: (I.) Márton, (II.) Tamás, (II.) János és (I.) Erzsébet. A címernyerők között rajtuk kívül (I.) János két unokatestvére: (I.) Mihály és (I.) Tamás is említve lett.

2. (I.) JÁNOS LESZÁRMAZOTTAI

(I.) János tehát 1673-ban, a címereslevél nyerésekor már halott volt. Feleségéről, (I.) Márton és (II.) Tamás fiáról, valamint (I.) Erzsébet lányáról több adatunk nincs, ugyanígy (I.) Tamás nevű unokatestvérééről sem. Leszármazási vonalát (II.) János fia vitte tovább.

(II.) János Pápán lakott.¹⁹⁰ A református egyházközségben tekintélyes személy lehetett, 1701-ben például annak ügyeiben járt el a veszprémi káptalan előtt.¹⁹¹ Ezen felül a vármegyénél is viselt tisztséget: 1713-ban Veszprém vármegye esküdtje volt.¹⁹² Ebben az évben keresztapának is felkérték.¹⁹³ 1714-ben halt meg,¹⁹⁴ felesége, akinek nevét nem ismerjük,¹⁹⁵ 1722-ben követte.¹⁹⁶

Moyses filius Joannis condam Eöry produxit in soliditatem suae nobilitatis benignas literas armales privilegiales piae reminiscentiae imperatoris et regis Leopoldi Wienae Austriae die 2^a mensis Augusti anno 1663° praefato genitori producentis clementer elargitas et in generali comitatus huius congregatione die 19° mensis Februarii anni 1674^{ti} nemmine contradicente publicatas. VeML IV. 1. e. aa. Nemességvizsgálatok. Jegyzőkönyvek. II. 9. A megmaradt királyi könyvekben a címereslevél sajnos nincs benne, így címerüket sem ismerjük. Eöry (I.) Mózes és (V.) János fennmaradt gyűrűspecst-lenyomatain a pajzsban egy három fiókáját fészében saját vérével tápláló pelikán látszik, a sisakdísz pedig egy kardot kézben tartó pegazus (esetleg griff). Eöry (I.) Mózes pecstlenyomatai: DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 291, 296, 305, 365. Eöry (V.) János pecstlenyomatai: Uo. 365. DREKK O. 794/351/1d. DREL III. 62. f. Pápai református egyházközség iratai. Számadási iratok, pénztári nyugták. No. 73b.

¹⁹⁰ Egy dátum nélküli, XVII. század végi nemesi összeírásban *Óri János* alakban szerepel. Az 1715-ös összeírásban is előfordul a pápai nemesek között *Joannes Óri jurassor*, bár ekkor egy éve már halott. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. XVII. sz. vége. Ö. 189. 1715. Ö. 192. No. 6. 1. Talán őrá vonatkozik egy 1676-os adat is: ekkor egy *Eöri János* nevű nemes Vámoson lévő javait zálogba adta. 1676. június 2. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. III. 287–288. (29. sz.).

¹⁹¹ 1701. február 28. *Nobiles Joannes Eöri et alter Joannes Alistály qua Reformatae Helveticae confessionis ecclesiae Papensis ablegati...* DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 106. 1.

¹⁹² Eme tisztségéről az 1713-as nemességvizsgálat kapcsán esik szó. Lásd a 189. sz. jegyzetben.

¹⁹³ 1713. július 31. Pápai I. sz. akv. 27b.

¹⁹⁴ 1714. január 21-én temették. Naszályi-napló 268.

¹⁹⁵ Az 1718-as nemesi összeírásban *Óry Jánosné*, az 1719-esben *Eöri Jánosné* néven szerepel a pápai nemesek között. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1718. Ö. 189. No. 8. 4. 1719. Ö. 194. No. 9. 3.

(II.) Jánosnak egyetlen fiáról tudunk. (I.) **Mózes** 1691 körül születhetett.¹⁹⁷ 1713-ban nősült meg, felesége **Nemes György** 1704-ben született **Judit** nevű leánya lett.¹⁹⁸ Igen termékeny házasságukból 11 gyermek született. Mózes 1730-tól egészen haláláig a pápai egyházközségben presbiteri szolgálatot látott el,¹⁹⁹ a családot ő emelte a város vezető református famíliái közé. Emellett Vecse szék esküdti tisztségét is viselte.²⁰⁰ Háza Pápan a Városi Új utcában volt,²⁰¹ ami a mai Rákóczi utcának felel meg.²⁰² Egy 1773-as tabella szerint 13 jobbágya volt, akik mind nyolcadtelken laktak.²⁰³ Emellett Döbrésen is voltak birtokrészei.²⁰⁴ 1757-ben özvegyült meg,²⁰⁵ feleségét négy év múlva követte a sírba.²⁰⁶

A tőle született 11 gyermek közül 3 fiú és 1 lány bizonyosan, még egy fiú pedig nagy valószínűséggel korán elhalt,²⁰⁷ a felnőttkort 3 fiú és 3 lány érte meg.

¹⁹⁶ *Öreg Óri Jánosné*. Temették 1722. február 22-én. Naszályi –napló 295.

¹⁹⁷ Az 1741-es nemesi összeírás kb. 50 évesnek mondja. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1741. Ö. 211–212. No.12. 1.

¹⁹⁸ 1713. november 1. Pápai I. sz. akv. 146.

¹⁹⁹ Aláírása sűrűn olvasható a presbitérium határozatainak végén. 1730. február 23. 1731. február 7. 1733. március 7. 1734. március 23. 1737. február 22. 1738. március 5, április 28. 1741. március 13. 1742. március 14. 1745. március 15. 1746. március 14. 1749. március 17. 1750. március 18. 1752. március 7. 1755. március 17. 1757. december 24. 1761. január 15. PREI. Pápai I. sz. jkv. 56, 63, 65, 78, 85, 90, 91, 104, 106, 123, 128, 138, 140, 145, 151, 161. Pápai II. sz. jkv. 13.

²⁰⁰ 1760. november 25. Pápa. Aláírás egy tanúsítványon: *Eőri Mojses, Vetse széknek esküttje*. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1760:5. 1.

²⁰¹ 1724–1760 között rendszeresen előfordul a pápai református adófizetők jegyzékében. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1724:2. 4, 18. 1733:3. 6, 12. 1737:5. 2. 1748: 14. 2. 1750:8. 2. 1751:5. 1. 1752: 21. 1. 1755:20. 1. 1755:21. 1. 1757:6. 1. 1760:1. 1. DREKK O. 1092/44. 2. O. 1092/21. 2. O. 1092/26. 4. DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 335. 1. Emellett a nemesi összeírásokban is rendszeresen szerepel 1718–1755 között. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1718. Ö. 193. No. 8. 4. 1719. Ö. 194. No. 9. 3. 1733. No. 12. 4. 1741. Ö. 211–212. No.12. 1. 1755. Ö. 204. No. 13. 3f.

²⁰² JANKÓ 2001. 129, 131.

²⁰³ 1773. – *Joannes et Stephanus filii Mojsis Eöry in oppido Papa condam degentis*. A jobbágyok nevei: *Kovács Péter, Torma János, Eőß Mihál, Németh Mihál, Matkovics Josef, Bacsák János, Vörös János, Kovács Adám, Jenis János, Funtek Mihál, Botics György, Csernák Josef, Frájer Ignátz*. VeML 1. g. bb. Urbéri különféle irományok. II. 132.

²⁰⁴ 1725. január 18. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. VII. 106–107. (810. sz.).

²⁰⁵ Nemes Judit 53 éves korában halt meg. 1757. november 1-én temették. Teveli I. sz. akv. 246.

²⁰⁶ 1761. július 27-én temették. Teveli I. sz. akv. 252.

²⁰⁷ A 2. gyermek, (IV.) János 1718. november 11-én lett keresztelve, 12-én temették; a 3. gyermek, (I.) Zsuzsanna 1720. május 4-én lett keresztelve, július 17-én temették; a 7. gyermek, (III.) Sámuel 1731. május 7-én lett keresztelve, nem tudjuk, mikor halt meg, de 1732. augusztus 13-án ugyanilyen névre keresztelték a 8. gyermeket is, tehát (III.) Sámuel bizonyosan nem érte meg egyéves korát; végül a 11. gyermek, György 1740. február 16-án lett keresztelve, 21-én temették. (IV.) Sámuel halálának dátuma nem ismert, de miután több adat nincs róla, valószínűleg ő is csecsemőkorban halt meg. PREI. Pápai I. sz. akv. 44b, 49, 114b, 118b. Pápai II. sz. akv.

A lányok közül az elsőszülött gyermek, (I.) **Judit** 1715-ben született,²⁰⁸ 1737-ben lett **Szép Ferenc** felesége.²⁰⁹ Szép Ferenc 1770-ben már halott volt,²¹⁰ Judit viszont 1772-ben még élt.²¹¹ Elsőszülött fiuk, **Miklós** 1745-ben látta meg a napvilágot.²¹² Később, 1785-ben – nyilván nagybátyja, (V.) János (lásd később) támogatását élvezve – a pápai református egyházközség presbiterre választotta. Ezt a tisztségét még 1797-ben is viselte.²¹³ Felesége 1792-ben **Torma Zsuzsanna** volt.²¹⁴ Nem tudjuk, mikor halt meg. Öccséről, **Szép Ferencről** annyit tudunk, hogy az 1790-es évek elején a Tolna megyei Dunaföldváron lakott, és borbélymester volt.²¹⁵

A másik lány, az ötödszülött **Anna** 1724-ben született.²¹⁶ 1757-ben a református adófizetők közt van felsorolva, ekkor még alighanem nem ment férjhez.²¹⁷ Az 1770-es években már **Oroszvári Sándor** felesége.²¹⁸ Egy lányukról tudunk, akit **Judit**nak hívtak.²¹⁹

5, 424. Naszályi-napló 281, 286. Az 1719-es nemesi összeírás két Eöry Jánost is szerepeltet, az egyiket közvetlenül Eöry Mózes után, a másikat 3 oldallal később. Lehetséges, hogy az első Mózes második gyermeke, az ekkor már meghalt csecsemő volt? A másik minden bizonnyal (III.) János. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1719. Ö. 194. No. 9. 3, 6.

²⁰⁸ 1715. január 24-én keresztelték. PREI. Pápai I. sz. akv. 33.

²⁰⁹ 1737. február 7. PREI. Pápai I. sz. akv. 156b.

²¹⁰ 1770. március 25. Pápa. A pápai református gyülekezet többeket megbíz ügyeik képviselésével. Az aláírók között: *Eöry Judith, néhai nemzeti Szép Ferencz özvedgye manu propria*. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liszky-gyűjtemény 403. 2.

²¹¹ 1772. május 19. Eöry János a maga és testvérei: István, Judit, Anna és Erzsébet nevében tiltakozik amiatt, hogy egyik osztályos atyjafiuk: a Veszprémben lakó Miklós János herendi részeit eladta a szentgáli közbirtokosságnak. Judit Szép Ferenc, Anna Oroszvári Sándor, Erzsébet pedig Komáromi Sülye Pál felesége. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XIX. 473–476 (103. sz.).

²¹² 1745. január 16-án keresztelték. PREI. Pápai II. sz. akv. 25.

²¹³ Neve sűrűn olvasható az egyházközség II. sz. jegyzőkönyvében. 1785. március 9, 1788. április 6, 1791. március 6, november 2, 1792. január 20, február 17, március 16, 1794. január 2, 1795. január 18, augusztus 12, 1797. február 7, 14. PREI. Pápai II. sz. jkv. 45, 67, 68, 70, 73, 78, 85, 88, 91, 102, 104, 107.

²¹⁴ 1792. augusztus 14. A Tolna vármegyei Dunaföldváron lakó nemes Szép Ferenc borbélymester nyolc évvel azelőtt és akkor is átvett bizonyos összegeket testvérbátyjától, a Pápan lakó Szép Miklóstól és feleségétől, Torma Zsuzsannától a Döbrésen, Takácsin és Pápan édesanyjuktól, Eöry Judittól rájuk maradt, a magtalanul elhalt nagybátyjuk, Eöry István halála után nekik járó, végül a vámosi kúria őt illető részének fejében. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXV. 524–526. (401. sz.).

²¹⁵ Lásd az előző jegyzetet.

²¹⁶ 1724. október 7-én keresztelték. PREI. Pápai I. sz. akv. 73b.

²¹⁷ 1757. július 22. *Eöri Anna aßßon*. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1757:6. 2. Ha férjhez lett volna, férje neve lett volna a névsorban feltüntetve.

²¹⁸ 1770. szeptember 19. Eöry János, a néhai nemes Eöry Mózes és Nemes Judit fia a maga és nővérei: Eöry Anna, Oroszvári Sándor, és Eöry Erzsébet, Komáromi Sülye Pál felesége nevében,

A harmadik lány, (II.) **Erzsébet** 1737-ben született tizedik gyermekként.²²⁰ Az 1770-es években a Bihar megyei Álmosdon szolgáló **Komáromi Sülye Pál** lelkész felesége volt.²²¹ Házasságukból két fiú és három lány született. Közülük 1799-ben **József** már halott volt,²²² de még életben volt **Pál**,²²³ valamint a 3 lány, akik közül **Julianna Bencsik János**, **Zsuzsanna Végh Mihály** lelkész,²²⁴ **Mária** pedig **Kovács Mihály** lelkész²²⁵ felesége volt.²²⁶

valamint testvére, **Eöry István** a Nemes családdal Vámoson lévő másfél telekért elcseréli ó- és újgyallai részeit, valamint **Aba**, **Alsó- és Felső-Konkoly** pusztákat. **Nemes Judit** apja **Nemes György**, anyja **Sátor Erzsébet**, ez utóbbi apja **Sátor Péter** és anyja **Konkoly Thege Katalin** volt. **Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XIX. 33–36.** (108. sz.). Lásd még a 211. sz. jegyzetet is.

²¹⁹ 1772. november 16. A Pápan lakó **Oroszvári Sándor**, felesége, a nemes **Eöry Anna**, valamint **Judit** lányuk szőlőt vásárol **Ábrahámhegyen**. 1777. április 21, augusztus 15. Ugyanők ugyanott újabb szőlőket vásárolnak. **Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XIX. 634–636.** (196. sz.), **XX. 770–772.** (59. sz.), **856–857** (121. sz.).

²²⁰ 1737. március 4-én keresztelték. **Pápai I. sz. akv. 135b.**

²²¹ 1770. május 26. A nemes **Eöry Erzsébet**, a néhai **Eöry Mózes** és **Nemes Judit** leánya, a Bihar vármegyei Álmosdon szolgáló **Komáromi Sülye Pál** lelkész felesége ügyvédül vallja testvérét, **Eöry Jánost**. **Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XVIII. 1241–1242.** (70. sz.). Az itt említett **Komáromi Sülye Pál** először álmosdi, majd asszonyvásárai lelkész volt (1762–1780), **Mocsáry Lajos** nem tudja beilleszteni a kiterjedt családfába. **MOCSÁRY 1997. 41.**

²²² Asszonyvásárára született, **Debrecenben** végezte középiskolai tanulmányait is, majd 1779-ben írta alá a kollégiumi törvényeket. Ezután győri rektor lett, ott is halt meg. **THURY 1908. 344.**

²²³ Asszonyvásárára született 1772-ben. Lelkészi szolgálatát 1801-ben **Hajdúböszörményben** kezdte, majd álmosdi, hajdúbagosi, végül sárudvari prédikátor lett. Ott halt meg 1831-ben. **MOCSÁRY 1997. 41.**

²²⁴ 1762-ben subscribált a debreceni kollégiumban. 1773–1774-ben a franekeri egyetemen tanult tovább. 1776-ban szentelték lelkésszé. 1774–1783 között lakszakállasi, 1783–1810 között pedig hetényi lelkész volt. Emellett a komáromi egyházmegyében ülnöki és jegyzői tisztséget is betöltött. 1810-ben halt meg. **Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. DREL I. 1. a. 2. 433, 520, 543, 550, 586, 596, 619, 634, 650, 656, 696, 710. DREL I. 1. a. 3. 14, 86, 109, 128, 168, 185, 204. A pápai református egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. DREL II. 35. a. 2. 91, 97. A tatai református egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. DREL II. 70. a. 1. 174, 213, 224, 278. A belső-somogyi református egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. DREL II. 138. a. 2. 217, 243, 250, 269, 279, 286, 288, 290, 302, 307, 338. A komáromi református egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. DREL II. 259. a. 1818. 2. Magyarországi református lelkészek adattára. **TtREL I. 8. d. 6. Apácaszakállas. II. 1. Csicsó (Kolozs néma). 7. d. 7. Dunamocs. 55. Dunaradvány. 9. Ekel. I. 9. Hetény. 1 (1772-től élt Hetényben, először mint levita, majd lelkész!), 34 (Felesége **Ungvári Mária** **Nagykárolyból!**), 35. d. 8. Komáromszentpéter. 6, 7. Lakszakállas. 2, 3. Madar. II. 10. Marcelháza. 9, 30–33. Megyercs. 6. d. 9. Nagykeszi. 43, 93. Ógyalla–Bagota. II. 4. d. 11. Szentkirályszabadja. 18. Vágfarkasd. I. 3. A komáromi gimnázium emlékkönyve. **DREKK O. 889. 80. THURY 1908. 264. HELLEBRANT 1887. 207. BOZZAY–LADÁNYI 2007. 117 (1173. sz.). SZÉNÁSSY 1990. 28, 29, 32. KÜR 1993. 274. ZAJOS 1998. 29 (1772-től mint levita szolgált Hetényen!), 30, 34–35, 36, 40, 41, 42, 51, 62. HUDI 2002. 218.******

²²⁵ Személye talán **Kovács Mihály** diósjenői (1762–1778), majd perőcsényi (1784) lelkészével azonos. **Dunántúli református egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyvei. DREL I. 1. a. 2. 426, 432, 433. Magyarországi református lelkészek adattára. DREL I. 1. u. Diósjenő. 2. Szokolya. 2. Ipolypásztó. 23. TtREL I. 8. d. 11. Szokolya. 2. Drégelypalánki református egyházmegye vegyes iratai. DREL II. 26. j. 6.**

A fiúk közül a harmadszülött (II.) **Mózes** 1721-ben látta meg a napvilágot.²²⁷ 1757-ben előfordult az adófizetők névsorában.²²⁸ 1764-ben vette feleségül **Miklós Zsuzsannát**,²²⁹ akitől egy évre rá (III.) **Judit** nevű lányuk született.²³⁰ Mózes 1770-ben halt meg.²³¹ Felesége 1800-ban még élt.²³²

A kilencedik gyermek, (II.) **István** 1733-ban született.²³³ Nőtlen maradt.²³⁴ A pápai református egyházközségben – nyilván apja emlékének is, de még inkább bátyjának, az ekkor már főgondnoki hivatalt viselő (V.) János bátyjának köszönhetően – 1785-től kezdve haláláig presbiter volt.²³⁵ Nyilván ennek a kapcsolatnak köszönhette Veszprém megyei esküdségét is.²³⁶ Pápán valószínűleg az atyai házban, az Új utcában lakott.²³⁷ 1791-ben halt meg.²³⁸

1 (év nélkül), 10 (év nélkül). A tatai református egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvei. DREL II. 70. a 1. 122. A dunántúli református egyházkerület gyülekezeteire vonatkozó feljegyzések. DREKK O. 1194/4. 7 (év nélkül). KOCZÓ 2000. 42. KOCZÓ 2006. 76. KOCZÓ 2007. 1.

²²⁶ 1798. november 17. Komáromi Julianna, Bencsik János felesége az édesanyjáról: a néhai nemes *Eőry* Erzsébetéről rá szállott döbrési és herendi javait eladta *Eőry* Jánosnak és feleségének, Torkos Juliannának. A néhai *Eőry* Erzsébet *Eőry* Mózes és Nemes Judit lánya, valamint a néhai Komáromi Sülye Pál felesége volt. 1799. május 24. Komáromi Sülye Pál, elhunyt József bátyja fiának, Zsigmondnak gondnoka, valamint Komáromi Zsuzsanna, Végh Mihály lelkész, és Komáromi Mária, Kovács Mihály lelkész felesége, mindhárman a néhai Komáromi Sülye Pál és néhai *Eőry* Erzsébet gyermekei az anyjukról rájuk szállt döbrési és herendi részeket eladták *Eőry* Jánosnak és feleségének, Torkos Juliannának. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXVIII. 109–110. (186. sz.), 184–185 (73. sz.).

²²⁷ 1721. szeptember 2-én keresztelték. Pápai I. sz. akv. 53b.

²²⁸ 1757. július 22. *Ifju Eőri Mój'ses*. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1757:6. 2.

²²⁹ 1764. február 29. Teveli I. sz. akv. 312.

²³⁰ 1765. április 9-én keresztelték. Pápai III. sz. akv. 23b.

²³¹ 1770. május 7-én temették. Teveli I. sz. akv. 261.

²³² *Eőri Molysesné* előfordul az egyik 1783-as református adófizetői jegyzékben. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1783:19. 3. 1800. május 20. Rósa János ügyvéd intézkedik többek között Miklós János árvái, valamint Miklós Zsuzsanna, *Eőry* Mózes özvegye ügyében. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXVIII. 396–397. (102. sz.).

²³³ 1733. szeptember 19-én keresztelték. Pápai I. sz. akv. 122.

²³⁴ Házasságkötésére, gyermekekre nézve semmi adatunk nincs. Ezenfelül 1792-ben a nemes Szép Ferenc borbélymester olyan birtokrészrel kapcsolatban rendelkezik, melyhez *Eőry* István atyafia **magvaszakadtával** jutott. Lásd a 214. sz. jegyzetet.

²³⁵ Aláírása többször szerepel az egyházközség jegyzőkönyvében. 1785. január 12, március 9, 1786. december 8, 1787. február 4, 1790. április 6, december 10, 1791. március 6. PREI. II. sz. jkv. 45, 58, 59, 61, 66, 67.

²³⁶ 1787. március 1. Pápa. *Eőry Szabó* Ferenc elismeri, hogy *Eőry* Jánostól, a pápai református gyülekezet főgondnokától átvett 30 forintot. Az aláírók között: *Coram me Stephano Eőry Veszprimiensi jurassore manu propria*. Eredetije: DREKK O. 1092/262. Fogalmazványa: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1787:11.

²³⁷ A pápai református adófizetők listáin végig előfordul az 1770-es és 1780-as években, sajnos ebben az időben azonban nem utcák szerinti felsorolásban. Feltételezésünket az támaszt-

A sor végére hagytuk a hatodik gyermekként született (V.) **Jánost**, aki a családban a legtöbbször vitte. Az ő ágán követhetjük tovább a család leszármazását is. 1727-ben született.²³⁹ Az 1730-as évek végén a pápai kollégiumban tanult,²⁴⁰ majd 1740-ben Debrecenben tűnt fel,²⁴¹ végül 1745-ben Sopronban tanult tovább,²⁴² jogi végzettségét nyilván itt szerezte.²⁴³ Házasságot 1764-ben kötött **Torkos Juliannával**,²⁴⁴ az idősebbik Torkos Jakab püspök unokahúgával, ezzel ő is tagja lett a pápai református elitnek.

Felmenőihez hasonlóan ő is töltött be megyei tisztséget: Veszprém megye táblabírája volt.²⁴⁵ Igazán jelentős szerepet azonban a pápai református egyházközség életében vitt: 1755-től presbiter,²⁴⁶ 1761-ben pedig a pápai egyházmegye gondnokaként emlegették.²⁴⁷ 1784-ben, Sándor Gergely halála után választották meg az egyházközség főgondnokának.²⁴⁸ Ezt a tisztségét haláláig viselte.

ja alá, hogy az 1772-es listán az ekkor már halott *nemzetes Öri Moses uramnál* 4 személy volt feltüntetve, de utólag a számot 3-ra javították, és alá beírták: *Eory István* 1 személy. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1772:9. 1. 1783:16. 1. 1786:5. 2. 1786:8. 1. Nevét hozza az 1780-as nemesi összeírás is. *Eöry Stephanus*. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1780. Ö. 214. 122.

²³⁸ 1791. október 15-én temették. Pápai IV. sz. akv. 395.

²³⁹ 1727. december 17-én keresztelték. Anyja Nemes Judit. Pápai I. sz. akv. 99.

²⁴⁰ Egy 1737 után keletkezett névsorban a classisták között szerepel: *Joannes Eöri e comitatu Veszpremiensi Papa*. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 226. 2. KÖBLÖS 2006a. 152.

²⁴¹ 1740. április 29-én subscribál *Joannes Eöri*. THURY 1908. 217.

²⁴² 1745. március 7. Pápa. Ferencz István, Madarász János és Öri János pápai diákok kötelevénye arról, hogy két éves soproni tanulmányaik alatt is a kollégium törvényei szerint élnek, visszatérésük után pedig a kollégiumba visszatérnek, és egy vagy két évig praeceptorságot vállalnak. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1745:1.

²⁴³ Felesküldött ügyvéd volt. Pl. 1776. április 15. és 1778. augusztus 25. Festetich Viktória két levele Eöry Jánoshoz. Megszólítása: *Bizodalmas jo akaro kedves fiscalis uram!* Címzése: *Perillustri ac generoso domino Joanni Eöri per inclytum regnum Hungariae utriusque fori causarum jurato advocato...* DREKK O. 794/354/11.

²⁴⁴ 1764. május 22. Teveli I. sz. akv. 312.

²⁴⁵ Erről a halotti anyakönyv bejegyzése tanúskodik. Lásd a 257. sz. jegyzetet. Emellett egy elismervényen, melyet meg is pecsételt, aláírása: *Joannes Eöry, inclyti comitatus Veszpremiensis tabulae judicariae assessor et ecclesiae reformatae Papensis curator manu propria*. 1785. május 12. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 497.

²⁴⁶ 1755. február 17. 1757. december 24. 1761. január 15, szeptember 21. 1764. december 2. 1768. november 10. 1772. február 8. 1773. január 30. 1774. január 8. 1776. január 31. 1778. március 7. 1780. március 5. 1781. február 23. Pápai I. sz. jkv. 151, 161, 162, 172, 179, 184, 187, 192, 203, 220, 227, 232. Pápai II. sz. akv. 13, 27.

²⁴⁷ Sándor Gergellyel együtt. 1761. január 15. Pápai I. sz. jkv. 160.

²⁴⁸ 1784. november 12. PREI. Pápai II. sz. akv. 41.

Jogi végzettségének, vármegyei és egyházi tisztségének köszönhetően szinte predesztinálva volt arra a szerepre, amit az 1750-es évek derekától kezdve betöltött a pápai reformátusok jogainak védelme érdekében. Az 1760–1770-es években az adásztevelői száműzetését töltő gyülekezet Pápra való visszatéréseért küzdött, majd amikor ez végre bekövetkezett, már főgondnokként ő irányította az új viszonyok közt talpraálló egyházi élet megszervezését.²⁴⁹

Pápán háza valahol a belső városban állt.²⁵⁰ Emellett folyamatosan gyarapította saját vagyonát és a nagyobb család birtokait is: Pápán 1770-ben egy nemesi telket,²⁵¹ 1786-ban házat,²⁵² Herenden 1781-ben rétet,²⁵³ 1798–1799-ben saját osztályos atyafiaitól döbrési és herendi részeket²⁵⁴ vásárolt. Vámoson 1770-ben csere útján jutott testvéreivel együtt másfél telek birtokába,²⁵⁵ 1778-ban pedig felesége révén az akkor élő Torkos atyafiakkal együtt vásárolt bizonyos tótvázsonyi, bándi, kishidegkúti és billegei részeket.²⁵⁶ 1807-ben halt meg.²⁵⁷ Felesége, Torkos Julianna 1818-ban még élt.²⁵⁸

²⁴⁹ Szerepét, tevékenységét részletesen ismerteti: KÖBLÖS 2006b. 1–2, 10–11, 35–37, 41–43, 82–84.

²⁵⁰ A pápai református adófizetők listáin 1757-től kezdve rendszeresen előfordul 1791-ig, sajnos ebben az időben azonban nem utcák szerinti felsorolásban. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1757:6. 1. 1774:15. 1. 1783:16. 1. 1783:19. 1. 1785:6. 1. 1786:5. 1. 1786:8. 1. 1791:1. 1.

²⁵¹ 1770. március 8. A Babaiak egy pápai nemesi telket adnak el Eőry Jánosnak, feleségének: Torkos Juliannának, és néven nem nevezett gyermekeiknek. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XVIII. 1196–1197. (37. sz.).

²⁵² 1785. szeptember 20. A régen Pápán, most Palotán lakó Csepeli János pápai nemes curiális házat eladja Eőry Jánosnak és feleségének, Torkos Juliannának. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXII. 1005–1006. (107. sz.).

²⁵³ 1781. szeptember 1. A Veszprémben lakó Nemes Katalin eladja herendi rétjét Eőry Jánosnak és feleségének, Torkos Juliannának. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXI. 260–261. (368. sz.).

²⁵⁴ Lásd a 226. sz. jegyzetet.

²⁵⁵ Lásd a 218. sz. jegyzetet.

²⁵⁶ 1778. február 28. Németh Pál, Németh András és néhai Torkos Rebeka fia édesanyja után örökölt részeket ad el Tótvázsony és Bánd falvakban, valamint Kishidegkút és Billege pusztákon Torkos Jakabnak, Jánosnak, Eőry Jánosnak és feleségének, Torkos Juliannának, valamint Torkos József árváinak: Ráhelnek, Katalinnak és Zsófiának. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXI. 48–51. (186. sz.). MOL R 284. Vég helyi Dezső gyűjteménye. 7. cs. 1. tétel. Torkos család iratai. Tótvázsony 12.

²⁵⁷ 1807. július 6-án temették. PREI. Pápai IV. sz. akv. 417.

²⁵⁸ 1811. november 26. Torkos Julianna, Eőry János özvegye bérbeadja egy évre gyallai jószágát. MOL R 284. Vég helyi Dezső gyűjteménye. 7. cs. 1. tétel. Torkos család iratai. Tótvázsony 5 ½. 1818. április 11. Egy elismervényt Torkos Julianna, Eőry János özvegye ír alá. Uo. Jelzet nélkül (27. oldal).

Házasságából kilenc gyermek született. Közülük az első három korán elhalt,²⁵⁹ a felnőttkort egy fiú és öt lány érte meg.

A fiú, (VII.) **János** 1786-ban született.²⁶⁰ A pápai kollégiumban tanult: 1797-ben volt syntaxista,²⁶¹ majd 1801-ben írta alá a kollégiumi törvényeket.²⁶² Tanulmányait apjához hasonlóan ő is jogi vonalon folytatta tovább: 1804-ben a pozsonyi akadémia jogi tanfolyamának második félévére iratkozott be.²⁶³ 1815 körül meg vannak rá adataink.²⁶⁴

Az öt lány születési dátuma nem ismert, nyilván az 1760–1770-es évekre tehető.²⁶⁵ Mind az öten férjhez mentek. **Mária** 1788-ban Vecsei Ferenc, (III.) **Zsuzsanna** pedig 1793-ban Pálfi Imre felesége lett.²⁶⁶ A másik három lány esküvőjének időpontja ismeretlen, 1815-ben **Julianna** Kovács Ferenc, **Terézia** Zsoldos János, **Zsófia** pedig Szép Ábrahám házas társa volt.²⁶⁷

Vecsei Ferenc Veszprém megye táblabírói, 1810–1816 és 1822–1826 között pedig a pápai református egyházközség főgondnoki tisztségét is viselte, 1831-ben halt meg.²⁶⁸ **Pálfi Imre** Vas vármegyében birtokolt, Csöngén lakott, 1797-

²⁵⁹ (II.) Zsuzsanna keresztelési dátuma nem ismert, 1769. május 9-én temették. (VI.) János valamikor 1770-ben lett kereszttelve, 1778. május 21-én temették. (III.) Pál 1777-ben lett kereszttelve, 1779. május 19-én temették. Teveli I. sz. akv. 260. Teveli II. sz. akv. 455, 456.

²⁶⁰ 1786. június 30-én keresztelték. Pápai IV. sz. akv. 14.

²⁶¹ 1797. május 22. *Eöry J[---]*, apja: *János Fő-Bíró*, lakhelye *Pápa*. DREL I. 7. g. Pápai református kollégium felvételi könyve I. kötet (1797–1850/51.) 6. KÖBLÖS 2006a. 192.

²⁶² 1801. augusztus 19. *Eöry János Pápa m. k.* DREL I. 7. g. Pápai református kollégium felvételi könyve I. kötet (1797–1850/51.) 190. KÖBLÖS 2006a. 779.

²⁶³ NOVÁK 2007. 180. (6065. sz.)

²⁶⁴ A Torkos atyafiak osztozásakor említi egy 1815 körüli keltezetlen irat. Lásd a 267. sz. jegyzetet.

²⁶⁵ Az 1780-as nemesi összeírásban még hajadonként otthon élnek. *Eöry Joannes, qui Juliannam, Mariam, Susannam, Theresiám et Sophiam*. VeML IV. 1. e. ccc. Nemesi összeírások. 1780. Ö. 214. 121. Ekkor már (III.) Zsuzsanna, (VI.) János és (III.) Pál halott volt, (VII.) János pedig még nem született meg.

²⁶⁶ Az előbbi esküvő 1788. február 4-én, az utóbbi 1793. február 7-én volt. Pápai IV. sz. akv. 256, 261.

²⁶⁷ 1815.– A Torkos-javak összeírása. Ennek során *Vetsei Vetsey* Ferenc, Veszprém és Fejér vármegyék táblabírája feleségét, *Eöry Máriát*, valamint *Torkos Juliannát*, *Eöry János özvegyét*, és felesége testvéreit: *Eöry Juliannát*, *Kováts Ferenc* dégi inspector, *Eöry Teréziát*, *Zsoldos János* Veszprém vármegyei főorvos és táblabíró, továbbá *Eöry Zsófiát*, *Szép Ábrahám* ügyvéd feleségét, *Nagy Szabó István* Veszprém vármegyei táblabíró pedig szintén feleségét, ifjabb *Torkos Juliannát*, valamint annak hajadon testvérét, *Torkos Teréziát* képviselte. MOL R 284. Véghelyi Dezső gyűjteménye. 7. cs. 1. tétel. Torkos család iratai. Tótvázsony 40. Ugyanezek a javakon osztozkodnak a Torkos atyafiak egy dátum nélküli, alighanem 1815-ben vagy nem sokkal később keletkezett irat szerint is. A szereplők között itt az *Eöryek* közül (III.) Zsuzsanna, Pálfi Imre Vas vármegyei járási esküdt felesége, ezenfelül (VII.) János is szerepel. Uo. Tótvázsony 41.

²⁶⁸ KÖBLÖS 2006a. 72. 1796. május 3. 20. *Vetsey* Ferenc vármegyei táblabíró és felesége, *Eöri Mária* Mihályházan egy fél telket, valamint egy házhelyet vásárol. Veszprémi kápt. hh. jkv.

ben a nemesi felkelők hadnagya volt.²⁶⁹ **Kovács Ferenc** külföldön tanult a mérnöki tudományt, ezután hazatérve Veszprém vármegye főmérnöke lett, és Pápán élt. 1794-ben Festetich Antal királyi kamarás jószágigazgatójaként Dégre költözött. Jelentős szerepet vállalt az ottani uradalmi központ, a kastély és a park megépítésében. Julianna öt lányt és két fiút szült neki. 1819-ben halt meg.²⁷⁰ **Zsoldos János** Jénában és Bécsben tanult orvostudományt, 1796-tól Pápán élt, és Veszprém vármegye főorvosa volt. Hét orvosi munkája is megjelent nyomtatásban. Pápán női kórházat alapított. 1832-ben halt meg.²⁷¹ **Szép Ábrahám** jogot végzett, ügyvédként tevékenykedett, és 1815-től 1834-ben bekövetkezett haláláig Veszprém vármegye tiszti főügyésze volt.²⁷²

3. (I.) MIHÁLY LESZÁRMAZOTTJAI

Most térjünk vissza újra a család 1673-as címeresleveléhez, és kövessük végig a második ág leszármazását!

A már akkor halott (I.) János egyik unokatestvéreként emlegetett (I.) **Mihály** 1694-ben a Vas megyei Mesteriben birtokolt.²⁷³ Egy darabig Pápán élt, majd Szanyba költözött, ahol valamilyen iparos mesterséget űzött.²⁷⁴ 1709-

VeML XII. 1. i. aa. XXVI. 290–291. (62. sz.), 318–319 (86. sz.). 1815 körül ő képviselte a Torkos atyafiak egy részét a családi osztozkodáskor. Lásd a 267. sz. jegyzetet. Fennmaradtak 1824-ből és 1826-ból való írásai is. 1824. május 28, 1826. április 23, május 12. MOL R 284. Vég helyi Dezső gyűjteménye. 7. cs. 1. tétel. Torkos család iratai. Jelzet nélkül (156, 168, 169. oldal). Meghalt 1831. október 17-én. Veszprém vm. anyakönyvi másodpéldányai. VeML IV. 482. Az adatot Hudi József kollégámnak köszönöm.

²⁶⁹ 1794. május 29. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XXVI. 504–508. (102. sz.). BALOGH 1901. 112.

²⁷⁰ SZINNYEI 1891–1914. VI. 1213–1215. Gyermekei: Mária (* 1797), Rozália (* 1799), Anna (* 1806), Terézia (író, Literáti János felesége) és Katalin (Beöthy Zsigmond költő anyja), Ferenc (* 1801) és Pál (* 1808, orvosdoktor és író). HUDI 2009b. 9.

²⁷¹ SZINNYEI 1891–1914. XIV. 1953–1954. VARGA 1998. 568. MEZEI 2001. 16. MEZEI 2007. 12. MEZEI 2008. 93–95.

²⁷² 1796-ban lépett be a pápai kollégiumban teológus–filozófus deákjai közé. 1800-ban kollégiumi esküdt deák és a logikusok osztálytanítója. 1800-ban a pozsonyi akadémián hallgatott jogot. DREL I. 7. g. Pápai református kollégium felvételi könyve I. kötet (1797–1850/51.) 3, 187. DREKK O. 794/572. 12. KÖBLÖS 2006a. 187, 203, 776. NOVÁK 2007. 167 (5448. sz.). Először 1815-ben választották meg táblabírának, majd 1820-ban, 1827-ben és 1831-ben újraválasztották. HUDI 2009a. 147.

²⁷³ NAGY 1857–1868. IV. 48–49.

²⁷⁴ Minderről az 1728. december 9-én Pápán tartott vármegyei kisgyűlésen keletkezett nemességvizsgálati irat tájékoztat minket. VeML IV. 1. e. aa. Nemességvizsgálatok. Iratok. E. I. 9. Teljes szövegét lásd a függelékben (1. sz. irat). Talán órá vonatkozik egy 1677-es adat is: ekkor

ben már nem volt életben, ekkor feleségét, **Balogh Máriát** már özvegyként említették.²⁷⁵

Egyetlen fiáról tudunk, aki a **Gergely** nevet viselte. 1728-ban az ő három fia: (II.) **Márton**, (I.) **István** és (I.) **Ferenc** kérte Veszprém megyétől, hogy igazolja nemességüket. A vármegye olyan igazolást adott ki, mely egyértelműen tanúsította a Pápán lakó Eöry (I.) Mózessel való rokonságukat, aki a család rangidős tagjaként a címerlevelet őrizte.²⁷⁶

Talán ennek a Mártonnak fia volt az a Pozsonyban lakó Eöry (II.) **Mihály**, aki 1775-ben András fia nevében is egy Alsótakácsin lévő birtokrészt adott el.²⁷⁷

4. A CSALÁDFÁRA BIZONYTALANUL ILLESZKEDŐ TAGOK (I. TAMÁS LESZÁRMAZOTTJAI?)

(II.) Jánosnak alighanem unokaöccse lehetett a családfára csak bizonytalanul illeszthető **Mátyás** és (I.) **Ádám**. Miután Mihály leszármazottait ismerjük, feltételezésünk szerint inkább (I.) Tamás gyermekei lehettek. Ádám talán már 1718-ban, gyermeke születésének évében meghalt,²⁷⁸ Mátyásra pedig 1734-ből való utolsó adatunk,²⁷⁹ tehát halála nem sokkal ezután következhetett be. Mindkettőjüknek egy-egy gyermeke született, aki valószínűleg korán el is halt.²⁸⁰

Bizonytalan Eöry (III.) **János** származása is. Valamikor az 1690-es években születhetett, ennek alapján legvalószínűbb az, hogy (I.) Ádám gyermeke volt (apaként szöba jöhet még Mátyás is). János 1715-ben vette feleségül **Kovács**

egy *Eöri Mihály* nevű nemes Paloznagon lévő szőlejét adta el. 1677. április 24. előtt. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. IV. 10–11. (11. sz.).

²⁷⁵ NAGY 1857–1868. IV. 49.

²⁷⁶ A Veszprém vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvben csak egy rövid feljegyzés tanúskodik a három testvér kérvényének benyújtásáról. 1728. december 9. kgy. 4. pont. *Ad humillimam egregiorum Martini, Stephani et Francisci Eöry aliter abusive Szanyi instantiam*. VeML IV. 1. a. Veszprém vm. közgyűlési jegyzőkönyvei. III. 420. Az elintézés-tervezet jelzetét lásd a 274. sz. jegyzetben, teljes szövegét pedig a függelékben (1. sz. irat).

²⁷⁷ 1775. április 17. A Pozsonyban lakó nemes Eöry Mihály, a néhai nemes Eöry Márton fia András nevében is távollakása miatt az Alsótakácsin lévő egész telek rájuk eső részét eladja a Takácsin lakó Győri Gergelynek. Veszprémi kápt. hh. jkv. VeML XII. 1. i. aa. XX. 237–239. (223. sz.).

²⁷⁸ Neve nem szerepel sem az 1715-ös, 1718-as és 1719-es nemesi összeírásokban, sem a pápai református adófizetők 1723-mal kezdődő névsoraiban.

²⁷⁹ *Eöri* Mátyás 1723–1724-ben és 1733–1734-ben a Majorokban lévő Újvárosi utcában lakott. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1724:2. 11, 24. 1733:3. 1, 3. A nemesi összeírásokban nevével 1718–1719-ben találkozunk, 1733-ban már nem. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1718. Ö. 193. No. 8. 3. 1719. Ö. 194. No. 9. 2.

²⁸⁰ *Óri* Mátyás fia, (I.) Sámuel 1710. augusztus 22-én, *Eöri* Ádám (I.) Katalin nevű lánya 1718. április 14-én lett keresztelve. Pápai I. sz. akv. 21, 43.

József Éva nevű leányát.²⁸¹ Házasságukból 9 gyermek: 4 fiú és 5 lány született, közülük két fiú korán elhalt, és a lányok utódairól sem tudunk.²⁸² János Pápán a Majorokban lévő Újvárosi utcában lakott. Valamikor az 1750-es évek elején halt meg.²⁸³

(III.) János ágán két fiú vitte tovább az utódlás vonalát még egy generáción keresztül.

Egyikük (II.) **Ádám** volt, aki két alkalommal is Miklós Ádám néven fordult elő.²⁸⁴ 1717-ben született,²⁸⁵ és 1746-ban vette feleségül **Losonczi** vagy **Somogyi Erzsébetet**.²⁸⁶ Háza az 1750-es évek első felében az Alsó majorokban volt, majd apja halála után beköltözött özvegy édesanyja mellé az atyai házba, a Majorokban lévő Újvárosi utcába. 1760-ban a Víz utcában (a mai Szentilonay utca)²⁸⁷, 1783-ban ismét az Újvárosi utcában lakott.²⁸⁸ 1789-ben hunyt el.²⁸⁹ Házasságából két fiú és négy lány született,²⁹⁰ akik utódait nem

²⁸¹ 1715. január 14. Pápai I. sz. akv. 146.

²⁸² Júlia 1716. február 29-én, (II.) Sámuel 1720. július 2-án, József 1722. június 30-án, (II.) Judit 1724. augusztus 12-én, (I.) Éva 1726. február 20-án, (II.) Katalin 1728. augusztus 23-án, (II.) Éva pedig 1735. április 1-én lett keresztelve. (II.) Sámuel 1724. január 2-án, Józsefet pedig 1725. március 30-án temették. Az első Éva sem élhetett sokáig, ezért kaphatta ugyanezt a nevet kilenc évvel később egy másik lány is a családban. Pápai I. sz. akv. 36, 49b, 58, 72b, 90, 102, 128b. Naszályi-napló 304.

²⁸³ 1723–1751 között folyamatosan háztulajdonosként van feltüntetve. 1752-ben neve már ki van húzva az egyházi adót fizető nemesek közül (ez lehetett visszamenőleges is). 1755-től özvegye szerepel a háztulajdonosok listáján. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1724:2. 11, 24. 1733:3. 1, 3. 1739:1. 10. 1748:14. 5. 1750:8. 5. 1751:5. 5. 1752:21. 2. 1755:20. 7. DREKK O. 1092/44. 6. O. 1092/21. 5. O. 1092/26. 7. A nemesi összeírásokban neve 1719-ben fordul elő. Az 1754/1755-ös nemesi összeírásban is előfordul egy bizonyos *Joannes Miklós de Őri Szigeth*, lehetséges, hogy ez ő volt. VeML IV. 1. e. cc. Nemesi összeírások. 1719. Ő. 194. No. 9. 6. 1754/1755. Ő. 204. No. 13. 4v. Lásd még a 186. sz. jegyzetet.

²⁸⁴ 1759. szeptember 21. Pápai III. sz. akv. 12b. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1783:19. 7 (*Eőry Ádám*, a keresztnév elé beszúrva: *Miklós*). 1786:5. 10 (*Őri Ádám*, beszúrva: *Miklós*). 1786:8. 4 (*Őri Miklós Adám*).

²⁸⁵ 1717. november 28-én keresztelték. Pápai I. sz. akv. 41b.

²⁸⁶ 1746. június 16. Pápai II. sz. akv. 387b.

²⁸⁷ JANKÓ 2001.129, 130–131.

²⁸⁸ 1750–1751-ben lakott az Alsó majorokban. 1755-ben *Őri Jánosné* mellett szerepel neve az adófizetők listájában. 1760-ban a Víz utcában, 1783-ban újra az Újvárosi utcában volt felsorolva. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1750:8. 9. 1751:5. 9. 1755:20. 7. 1760:1. 2. 1774:15. 6. 1783:16. 6. 1783:19. 7. 1786:5. 10. 1786:8. 4. DREL III. 62. e. Pápai egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény 335. 7.

²⁸⁹ 1789. január 17. Pápai IV. sz. akv. 392.

²⁹⁰ (III.) István 1747. március 18-án, (I.) Julianna 1748. július 27-én, (I.) Pál 1751. május 17-én, (II.) Julianna 1754. február 4-én, (III.) Julianna 1759. szeptember 21-én, végül (IV.) Julianna 1761. április 20-án lett keresztelve. Pápai II. sz. akv. 33b, 39, 52b. Pápai III. sz. akv. 1, 12b, 17. Teveli I. sz. akv. 127, 313.

ismerjük, alighanem legalábbis a lányok korán elhaltak.²⁹¹ Bizonyíthatóan egyedül a Miklós István néven is előfordult (III.) **István** élte meg a felnőtt-kort, aki az 1780-as években Pápán apjával egy házban lakott.²⁹² Házasságkötésére nincs adat, alighanem aggregényként halt meg, valamikor 1797 után.²⁹³

Másikuk (II.) **Ferenc** volt, aki szintén két alkalommal viselte a Miklós Ferenc nevet.²⁹⁴ 1732-ben született.²⁹⁵

Első feleségétől, **Czéter Katalintól** 1755-ben született (II.) **Pál** nevű fiuk,²⁹⁶ majd megözvegyült, 1771-ben elvette feleségétől **Röjnök Zsuzsannát**,²⁹⁷ aki a következő évben (IV.) **Zsuzsanna** lányát szülte neki.²⁹⁸ Pápán a Hosszú utcában lakott, valamikor 1786 után halhatott meg.²⁹⁹ Gyermekei valószínűleg korán elhaltak, leszármazottjaikról legalábbis nem tudunk.

Ezzel végére is értünk családtörténeti ismertetésünknek, melynek során megismerkedhettünk két Pápán élt, és a XVIII. század folyamán az ottani református egyházközösségben igen fontos szerepet betöltött család tagjaival. Mint már említettük, jelen tanulmányunk célja az első pillantásra zavarosnak tűnő rokoni kapcsolatok tisztázása volt, hogy ezzel lehetővé váljon a pápai

²⁹¹ (I.) Julianna lányát 1752. február 28-án temették. Pápai II. sz. akv. 429. Következő két Julianna lánya is nyilván sorban egymás után meghalt, azért születhetett még egy negyedik is ilyen névvel.

²⁹² A pápai református adófizetők névsoraiban 1783-ban és 1786-ban neve mindig apja nevét követi. 1791-ben már egyedül él ugyanabban a házban. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1783:19. 7 (*Eöry István*, a keresztnév elé beszúrva: *Miklós*). 1786:5. 10 (*Öri István*, beszúrva: *Miklós*). 1791:1. 1 (*Eöry Miklos István*).

²⁹³ 1797-ben az alumnus diákok naplója szerepelteti hogy *Öri Miklós Istvánt* azok között, akik vállalnak ebédfizést a diákok számára. Ez István utolsó említése. Ugyanitt előfordul egy *Öri Miklós Pál* is, aki lehetett akár I., akár II. Pál is. DREKK O. 1026. 100. KÖBLÖS 2006a. 942. Lásd még a 186. sz. jegyzetet.

²⁹⁴ DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1772:9. 1 (*Öri Ferencz*, a vezetéknevét átírva: *Miklos*). 1786:8. 4 (*Öri Miklos Ferencz*).

²⁹⁵ 1732. április 30-án keresztelték. Anyja neve *Joseff Éva*, aki alighanem Kovács József lánya, Éva volt. Pápai I. sz. akv. 117b.

²⁹⁶ 1755. január 9-én keresztelték. Pápai III. sz. akv. 3. Teveli I. sz. akv. 319.

²⁹⁷ 1771. január 8. Teveli I. sz. akv. 503.

²⁹⁸ 1772. szeptember 11-én keresztelték. Pápai III. sz. akv. 34b.

²⁹⁹ A pápai református adófizetők névsoraiban 1752–1786 között fordul elő. 1760-ban házát a *Piaczi uczában* lévőnek mondják. Ez a Hosszú utca Fötér felé eső szakasza volt, a mai Fő utca. JANKÓ 2001. 129. 1766 előtt Eöry Ferenc adatait érthetnénk Eöry Pordán II. Ferencre is, azonban nagyon valószínű, hogy nem róla van szó. Két alkalommal, 1760-ban és 1774-ben ugyanis a lista öt *Eöri Ferencz*, Eöry Pordán I. Ferenc özvegyét pedig – néhány sorral lejjebb – *Pordánné Aßßony* néven említi. Miután az utolsó, 1786-os listában is szerepel, valamikor utána halhatott csak meg. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1752:21. 1. 1755:20. 1. 1757:6. 1. 1760:1. 1. 1772:9. 1.. 1774: 15. 1. 1786:8. 4. DREL III. 62. e. Pápai egyházközösség iratai, Liskay-gyűjtemény 335. 1.

helyi társadalom alaposabb vizsgálata. Azokra a törvényszerűségekre, melyek a város vezető famíliáinak, köztük két vizsgált családnak tagjainak tanulmányai, házasodási és birtokpolitikája, világi és egyházi közéletben betöltött szerepe alapján levonhatók, a Torkosokról szóló későbbi tanulmányunkban térünk vissza. Most pedig lássunk két forrást, melyek bepillantást engednek a két család életébe és rokoni kapcsolataiba!

* * *

FÜGGELÉK

1.

Pápa, 1728. december 9.

Veszprém vármegye igazolja Eőry Gergely fiainak nemességét.

Nos universitas dominorum praelatorum, baronum, magnatum et nobilium comitatus Weßprimiensis damus pro memoria, quod cum nos die et anno, locove datarum praesentium pro pertractandis et concludendis nonnullis arduis statum utpote publicum, ulterioremque et pacatiorem comitatus istius nostri permansionem tangentibus et concernentibus negotiis sat frequenti numero in unum convenissemus, adeoque consuetam congregationem nostram particularem habuissemus, eotum egregii Martinus, Stephanus et Franciscus filii Gregorii filii olim Michaelis Eőry (alias ex eo, quod nunc fatus eorum avus discenderet artificii³⁰⁰ sui³⁰⁰ causa ad possessionem Szany comitatu Soproniensi, insulaque districtu Rábaköz adiacenti situatam hinc Papa semet olim conferendo ibidem fine praemisso nonnullos annos egisset, ab eodem loco abusive adeoque nuperrime Szanyi nominatur) nostram personaliter accedentes in praesentiam exhibuerunt et praesentaverunt nobis benignas litteras armales privilegiales seu nobiles sacratissimi olim principis ac domini domini Leopoldi Dei gratia electi Romanorum imperatoris semper augusti, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Schlavoniaeque regis, archiducis Austriae, ducis Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, etc. pientissimae recordationis pro parte et ad supplicationem humillimam nobilis olim dominae Helenae Nagy primum quidem Petri olim Genczy, ex post autem Joannis Eőry relictae viduae

³⁰⁰ *A két szó előtt áthúzza: artis coturnariae. Magyarul: csizmadia mesterségnek a...*

fidelitatis utpote, fideliumque servitiorum antelatorum viduae eiusdem maritorum intuitu, tam repetitae viduae, quam etiam Georgio priori, prouti et Martino, Thomae et Joanni filiis necnon Elisabethae filiae ex praedicto condam Joanne Eőry posteriori maritis suis procreatis, Michaeli item et Thomae similiter Eőry patrue libus in civitate archiducali Vienna Austriae die 2^a mensis Augusti anno Domini 1673to clementissime et authentice concessas et impertitas, ac exposit juxta praescripti regni leges³⁰¹ die 19^a mensis Februarii anni immediate subsequenti 1674^{ti} in generali comitatus huius Weßprimiensis congregatione in oppido Papa celebrata nemine contradicente solenniter publicatas, alias ad praesens apud manus egregii Moýsis filii Joannis junioris olim filii alterius olim Joannis itidem Eőry praedictis benignis armalibus nominanter inserti, fratris instantium condivisionalibus, velut senioris adeoque conservatoris litteras legitime in hoc oppido Papa commorantis tentas et habitas ac ad latus earundem pro edoctione praedeductae genealogiae suae sufficientes litteras attestatorio inquisitionales suo debito modo peractas et collectas juratam eamque concordem nobilium quarundam personarum omni exceptione maiorum fassionem in se continentes, petentes nos debita cum instantia super eo humillime, quod quia ex praenotatis benignis litteris armalibus privilegialibus vera et indubitata eorundem nobilitas, insinuatis vero litteris attestatorio inquisitionalibus genealogia eorundem modo praeinserto deducta ac ad supradictum Michaëlem Eőry (alias ratione ex praemisso abusive Szanyi vocatum) avum eorundem extensa evidenter claresceret, quatenus nos eisdem super nobilitate eorundem litteras nostras authentice extradare vellemus, nec pateremur eosdem praerogativa sua nobilitari quoquomodo ulterius destitui.

Cum autem justa petentibus non esset denegandus assensus, et alioquin nos praemissis productis exacte ruminatis et ponderatis quandoquidem antelatos Martinum, Stephanum et Franciscum omnino Eőry aliter Szanyi nepotes esse Michaëlis condam Eőry praecitatis benignis armalibus inserti comperissemus manifeste, ob id eisdem praesentes litteras nostras super vera et indubitata nobilitari praerogativa sua testimoniales authentico comitatus nostri sigillo roboratas dandas duximus et concedendas communi suadente justitia.

Datum ex partiali congregatione nostra die nona mensis Decembris in oppido Papa celebrata anno Domini 1728vo.

³⁰¹ *hibásan*: legum

MAGYAR FORDÍTÁS

Mi, Veszprém vármegye főpap, báró, mágnás és nemes urainak testülete emlékezetül adjuk, hogy amikor jelen oklevelünk kiadásának napján, évében és helyén elegendően nagy számban egybegyűltünk, hogy megtárgyaljuk és eldöntsük a közrendet és eme vármegyénk további és békésebb fennmaradását illető és érintő ügyeket, és ennek érdekében szokásos részleges gyűlésünket megtartottuk, ennek során a néhai nemzeti Eöry Mihály fia Gergely fiai: Márton, István és Ferenc (Mihályt azért, mert mint ezek most említett nagypapa kézműves tevékenysége miatt a Sopron vármegyében, a Rábaköz kerületéhez tartozó szigeten lévő Szany faluba ment, és innen, Pápáról egykor a fenti célból odaköltözve hosszú évekig ott élt, arról a helységről mindmáig helytelenül Szanyinak neveznek) jelenlétünk elé jöve bemutatották és felmutatták nekünk az igen jámbor emlékezetű egykori szentséges fejedelem úr, Lipót úr, Isten kegyelméből a rómaiak mindenkor felséges választott császára, valamint Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant, Stájerország, Karintia, Krajna, stb. hercege kegyes címeres nemesi kiváltságlevelét, melyet a néhai nemes Nagy Ilona asszony, először a néhai Gönci Péter, azután pedig Eöry János hátrahagyott özvegye érdekében és igen alázatos kérésére – figyelembe véve ugyanezen özvegy előbb említett házastársainak hűségét, valamint hűséges szolgálatait – részint az emlegetett özvegy, részint pedig a korábbi házastárs által nemzett György, és a későbbi, vagyis az említett néhai Eöry János által nemzett fiúk és lány: Márton, Tamás, János és Erzsébet, továbbá a hasonlóképpen Eöry Mihály és Tamás unokatestvérek javára az ausztriai Bécs főhercegi városban augusztus hónap 2. napján, az Úr 1673. esztendejében igen kegyesen és saját kézzel aláírva adott és bocsátott ki, majd ezután az említett királyság törvényei szerint az ezt követő 1674-es esztendő február hónapjának 19. napján eme Veszprém vármegye Pápa városában tartott közgyűlésén hirdettek ki ünnepélyesen, és amely mindmáig a nemzeti Eöry Mózes, a néhai ifjabbik János fia – ez utóbbi egy másik néhai, a kegyes címereslevélben név szerint említett hasonlóképpen Eöry János fia volt –, a kérelmezők ezen Pápa városában lakó legidősebb osztályos atyafia, ebből kifolyólag az oklevél törvényes őrzője birtokában és kezelésében van, továbbá ehhez az oklevélhez csatolva egy, a feljebb levezetett leszármazás bizonyításá-

ra alkalmas, a szokott illő módon készített, valamint bizonyos, kétségkívül előkelőbb nemesi személyek eskü alatt tett, és azzal [a leszármazással] egybehangzó vallomásait egybegyűjtött tanúvallató oklevelet, és ezzel kapcsolatosan igen alázatosan, valamint illő állhatatossággal azt kérték tőlünk, hogy mivel nyilvánvalóan kiderül az említett kegyes címeres kiváltságlevélből valódi és kétségkívüli nemességük, az érintett tanúvallató levélből pedig az előbb leírt módon levezetett és egészen a fent emlegetett Eöry Mihályig, nagyapjukig – akit a fenti okból kifolyólag helytelenül Szanyinak is neveznek – visszavezetett leszármazásuk, nemességükről hitelesen állíttassuk ki részükre oklevelünket, és ne engedjük, hogy ezután bármilyen módon is megfosszák őket nemesi előjogaiktól.

Mivel pedig a jogosan folyamodóknak nem tagadható meg a beleegyezés, és máskülönben is, mivelhogy a fentebb bemutatott oklevelek pontos áttanulmányozása és mérlegelése után számunkra nyilvánvalóan kiderült, hogy az előbb emlegetett Eöry, másképp Szanyi Márton, István és Ferenc az előbb idézett kegyes címereslevélben említett néhai Eöry Mihály unokái, ezért elrendeltük, hogy részükre állítsák ki és adják át valódi és kétségkívüli nemesi előjogaikról szóló, vármegyénk hiteles pecsétjével megerősített jelen bizonyáglevelünket, ahogy a közjog megkívánja.

Kelt december hónap kilencedik napján, az Úr 1728. esztendejében Pápa városában tartott részleges gyűlésünkből.

Eredeti: lappang.

Fogalmazványa: VeML IV. 1. e. aa. Nemességvizsgálatok. Iratok. E. I. 9.

Kiadás, regeszta: –

2.

Pápa, 1749. február 5.

Eöry Szabó Pordán Ferenc végrendelete.

Én, Eöri Szabo P. Ferencz, ki is az én jo Istenemnek latogatasabul már majd másfél esztendőktül fogva terhes, sulyos és sinlödö betegség által ágyam fekéhez szegeztettvén sinlödöm és nyomorgok, és most meg oszlatatásomat magamban érezvén, jollehett testemben beteg, mindazáltal elmémben ép és egesegetes lévén, minek elötte utolso meg oszlatásom lenne, az minémü javain

Isten engemet ideig sáfárrá tett, kétt rendbeli gyermekeim és feleségem, Csernell Ersebeth között tészek ilyen rendelest, amint ide aláb következik:

1mo: Elsöben is Ferencz fiamat a mi illeti, az mi az edes anyya allaturáját³⁰² az Györi házzal edgyütt illeti, mindazok a divisionalis levelbül,³⁰³ mellynek párja³⁰⁴ kezem alatt vagyon, ki tetzik, mindazok mint anyai juss holtom után ki adatassának, ebben semmit nem ellenkezvén ekko- ráig föll nevelésére, tanitására tett kölcségem, ezen kívül a setett kék visel- tes mentém rajta lévő ezüst gombokkal és ezüst lánczal mint anyai juss cedál³⁰⁵ nevezett fiamnak, ismét aszszony mentére valo aranyos gombok, mellyek is edes annyárul maradttanak, numero³⁰⁶ 18 pár makjaival³⁰⁷ edgyütt ötett illetik, és jollehet kett viseltes mentején, ugy nem külömben kett viseltes dolmányán az minémü ezüst gombok vadnak, azok, jollehet nem azö annyával acquiraltottak,³⁰⁸ mindazáltal maradgyanak tovab is nala, hanem a másik viseltes mentemen és dolmányomon lévő gombok a törvennek értelme szerent is légyenek Csernell Ersébeth feleségeme fegyverrel, loval, kocssival edgyütt.

2do. Az mi a Balaton melleki szölöket illeti, jollehet azoknak nagyob reszét, ugymint mellyet Vásárheli Adamtul és Sandor Györgytül vettem, Ferencz fiam annyával acquiraltam, a Keszi hegyen lévőtenig penig mostani fele- ségemma, ugy a Badacsonyi Farkas szölö mostani feleségemma szerzetett, mindazáltal az atyafiak között támodni szokott irigysegett tavoztattni akar- ván hagyom Ferencz fiamnak a Vasárheli Adamtul szerzett szölöten a Farkas szölövell edgyütt minden appertinentiaival³⁰⁹ edgyütt, ugy mind azon által, hogy mivel a Farkas szölö pörr alatt vagyon, tehat közönsegesen tartoznak evincálni,³¹⁰ sött ha törtenet szerent in foro dominali³¹¹ (a hova is vagyon apelalva³¹²) el esnek töle, azon falcideat³¹³ egyarant szenvedgyek. Az többi

³⁰² *allatura* (latin) = hozomány

³⁰³ *divisionalis levél, litterae divisionales* (latin) = osztálylevél

³⁰⁴ *par* (latin) = másolat, másodpéldány

³⁰⁵ *cedál* (a latin *cedere* szöböl) = jut

³⁰⁶ *numero* (latin) = szám szerint

³⁰⁷ *makk* = gombolásra szolgáló hurok

³⁰⁸ *acquirál* (a katin *acquirere* szöböl) = szerez

³⁰⁹ *appertinentia* (latin) = tartozék

³¹⁰ *evincál* (a latin *evincere* szöböl) = pereskedik, elperel

³¹¹ *in foro dominali* (latin) = úriszéken, földesúri törvénysszék előtt

³¹² *apellál* (a latin *appellare* szöböl) = fellebbez

³¹³ *falcidea* (helyesebben *falcidia*, latin) = megrövidülés, veszteség

szölök pedig, ugy mint Sandor szölő, Keszi szölő, cum omnibus appertinentiis³¹⁴ legyen mostani feleségeme tőle származott gyermekeimmel edgyütt.

3tio. Az minémü curialis fél sessiot³¹⁵ itt a szomszedcsagban Buss Istvantul meg első feleségemmel szerzettem, azt hagyom Csernel Ersebeth feleségemnek tőle származott gyermekeimmel edgyütt, olly declaratioval³¹⁶ mind azon által, hogy a szent ecclesiával³¹⁷ inealt transactio³¹⁸ szerent valamig azon successorim³¹⁹ ezen szent ecclesiat illető hazatt birni fogjak, az isteni szolgálottra az én curiambul³²⁰ ki szakasztott oratorium³²¹ mind addig successorimnak ellen mondasa nélkül fönt maradjon, sött ha in contrarium³²² (kit Isten tavoztasson) a szent ecclesia ettül privaltottnek,³²³ tali in casu³²⁴ nevezett curiamon kivanom, hogy egy oratoriumra valo helyly exscindaltossek.³²⁵ Az fölső része pedig ezen curiának, tudniillik mellyet Szombatiaktul vettem, a mellyben most a kalmar lakik, hagyom Ferencz fi-amnak.

4to. Az régi ispotal hazzal atal ellenben lévő szegelet ház Lada Mihály szomszedcsagában föll szélrül, ugy a Also majorokban lévő majorhelynek rata medietassa³²⁶ föl szelrül, all szelrül pedig Levaine hugom aszszony szomszed rata medietassaban, ismét a Papai piarczon lévő egy bólt, mellyben most a compactor³²⁷ árul, östül maradt joszág lévén Csejtei és Sári uraimék szomszedcsagában egyaránt hagyom Ferencz fi-amnak Csernel Ersebettül származott gyermekeimmel edgyütt. Ugy az régi magam sajatt kölcségemmel szerzett három bólt is, ugy mint mellyben Kermendine arul, másik, mellyben a sido arul, harmadik, mellyben Komár Laszlo arul, valamint az östül maradt ház, major és bólt, ugy ezeket is két rendbeli gyermekeim egyarant birják.

³¹⁴ cum omnibus appertinentiis (latin) = minden tartozékával együtt

³¹⁵ sessio curialis (latin) = nemesi telek

³¹⁶ declaratio (latin) = kinyilvánítás, nyilatkozat; (itt:) oly declaratioval = annak kinyilvánításával

³¹⁷ ecclesia (görög eredetű latin) = egyház, templom; (itt:) egyházközség, gyülekezet

³¹⁸ ineált transactio (a latin transactionem inire = egyezséget kötni, megegyezni kifejezésből) = kötött egyezés

³¹⁹ successor (latin) = leszármazott, utód

³²⁰ curia (latin) = nemesi telek, udvarhely, udvarház

³²¹ oratorium (latin) = imaház

³²² in contrarium (latin) = ezzel ellentétben

³²³ privál (a latin privare szóból) = megfoszt

³²⁴ tali in casu (latin) = ebben az esetben

³²⁵ exscindál (a latin exscindere szóból) = kiszakít, kihásít, kimetsz

³²⁶ rata medietas (latin) = felerész

³²⁷ compactor (latin) = könyvkötő

5to. Az mi a Két tornyulaki őstül maradt portiott³²⁸ illeti, mint hogy ezt is edes atyám el zálogolta nyólcz hóld szánto földel edgyütt, mellyet is atyam consensusaval³²⁹ száz ött forintokkal redimaltam,³³⁰ ugy a sessiohoz³³¹ tartozando kerten Banyi nevü csapo mester ember a minemü epületett tett atyam uram consensusaval, annak is az árrát böcsü szerent fiz[ettem negyven] hat forintott, id est³³² florenos³³³ 46, ismét Laki Bartosoktul a[hoz tar]tozando hat hold földet tizenkét forintban, id est in florenis 12, [nem]külömben Kalman kovács nevü embertül egy holdat negy forin[tban], id est in florenis 4, ugy Tersztyanszki István uramtul egy hold földet hat forintban, id est in florenis 6, en váltottam ki, mellyekrül literale documentumok³³⁴ rendel³³⁵ exstálnak.³³⁶ Ezeket penig rendel specificatioban³³⁷ azért tészem, mivel ezen Laki portio őstül maradt lévén Levaine hugomat egyarant illeti, ha ez elől szamlalt onusnak³³⁸ rata medietássát le teszi, ugmint florenos numero 86, denarios³³⁹ 50, addig penig két rendbeli successorim egyarant birják és usuállyak.³⁴⁰

6to. Az mi az feleségem, Csernel Ersebet moringjált³⁴¹ illeti, mellyis numero floreni nyólcz száz, id est floreni 800, ennek ki fizetésére pro fun[do]³⁴² hat száz forintig hagyok két száz ako bort, id est numero [200], akojat a florenis 3 számlálván, melly tészem florenos numero 60[o], a Sárkányi portiora a minemü két száz forintokat [adtam], id est florenos 200, maradgyon az is moringjában, melly ket száz ako az ithon háznál levő és a Balaton mellett

³²⁸ *portio* (latin) = rész, (itt:) birtokrész

³²⁹ *consensus* (latin) = beleegyezés, egyetértés

³³⁰ *redimál* (a latin *redimere* szóból) = kivált

³³¹ *sessio* (latin) = telek

³³² *id est* (latin) = azaz

³³³ *florenus* = forint (Mindig a szöveg megkívánta nyelvtani esetben, pl. *floreni* = forintok, *florenos* = forintokat, *in florenis* = forintokban, *a florenis* = forinttal.)

³³⁴ *litterale documentum* (latin) = okmány, írásos bizonyíték

³³⁵ *renddel* = rendre, egymás után, sorban, sorjában

³³⁶ *exstál* (a latin *exsistere* szóból) = van, létezik

³³⁷ *specificatio* (latin) = számbavétel, kimutatás, (itt:) felsorolás

³³⁸ *onus* (latin) = teher

³³⁹ *denarius* (latin) = dénár, a forint századrésze (Mindig a szöveg megkívánta nyelvtani esetben, pl. *denarios* = dénárokat.)

³⁴⁰ *usuál* (a latin *uti* szóból) = használ

³⁴¹ *móring* (a német *Morgengabe* szóból) = hitbér, jegybér, móringbér. Az a díj, amelyet a férj a házasság megkötése és teljesítése esetére ígért a feleség részére, ill. a leány a maga részére kikötött. A házasság megkötése előtt általában írásban, sokszor házassági szerződés formájában kötötték ki.

³⁴² *pro fundo* (latin) = alapul, megalapozásképpen

levő borokbul, melly is exurgál³⁴³ 310 akora s töbre, és így mind a moring ki telik, a szőlő munkára s kölcsögre is marad száz egynehán[y] ako. Ha pedig feleségem holtom után férjhez mégyen, a Balaton melleki szőlőkhöz és a házhoz semmi közü nem lészen, addig pedig, míg hiremet, nevemet viseli, az házoktul, majortul, boltoktul annuatim³⁴⁴ jarando censust³⁴⁵ pro viduali intertentione³⁴⁶ mind két rendbéli gyermekeimmal edgyütt egyarant hagyom.

8vo.³⁴⁷ Az Pápai határban, a Laki utt mellett lévő szántó földeimnek tertialitassat³⁴⁸ hagyom Ferencz fiamnak, két tertialitast pedig Csernel Ersebettül származott gyermekeimnek, úgy a kertet is, melly azon dülőben vagyok, hagyom a szerent. Nem külömben a Böröllei retet egyarant usuallyák.

9no. Az Pápai Ujj hegyen lévő szőlöm, nem külömben Nagy Péter háza felett, mind két rendbéli gyermekeimnek, úgy feleségemnek egyaránt hagyom.

[10]mo. Vagyon Rakoczý forintossa³⁴⁹ numero 7, ismet arany³⁵⁰ is egy pár, mellybül Ferencz fiamnak egy par forintos, ismet egy arany adatassék, a többi közönséges szükségre forditassék.

11mo. Csernel Ersebet feleségem allaturáján kívül, és a mit velem laktaban szerzett, mind a muliebriakon³⁵¹ kívül valami agyi, ladabeli ruhazot talaltatik, mind azoknak specificatioja irasban ugyan nincsen, de kívánom, sött ugyan lelki ismeretire is tamasztom nevezett feleségemnek, hogy mind azok Ferencz fiamat illetik, számára meg is tartassék azö idejében kezehez szolgáltottvan.

12mo. Az mi a szarvas marhakat illeti, azokbul feleségemnek valaszra hagyok egy tehenet, a többi pedig közönséges hazi szükségre maradgyon, nem különbet értvén salva venia³⁵² az hidasban³⁵³ és kin jaro sertesek felül.

13tio. Ezeken kívül fa és vass eszközök, asztal, szekek, búza tarto két hambár,³⁵⁴ boros hordok circiter³⁵⁵ három száz akoig, valamellyek ithon a

³⁴³ *exurgál* (a latin *exurgere* szóból) = felmegy, emelkedik

³⁴⁴ *annuatim* (latin) = évente

³⁴⁵ *census* (latin) = adó, (itt:) jövedelem, bér

³⁴⁶ *pro viduali intertentione* (latin) = özvegyi tartásra

³⁴⁷ A másolatból megállapítható, hogy szövegkihagyás nem volt, csak a sorszámozásnál hibásan kihagyta a 7. számot.

³⁴⁸ *tertialitas* (latin) = harmadrész

³⁴⁹ *Rákóczi forintosa* = II. Rákóczi Ferenc fejedelem rendeletére 1704–1707 között vert ezüstpénz, értéke fél tallér, azaz egy forint.

³⁵⁰ *arany* = aranypénz, dukát. A magyar pénzverdek Mária Terézia uralkodása alatt is folyamatosan vertek dukátot.

³⁵¹ *muliebria* (latin) = asszonyi holmik

³⁵² *salva venia* (latin) = bocsánat a szóért!

³⁵³ *hidas* = disznóól

háznál és Balaton mellett találtak, a vass ekevel edgyütt két rendbéli gyermekeim között egyarant oszollyon.

14to. Lelki pasztoraimtul is haladatlanul el felettkezni nem akarván kinek kinek ö kegyelmek közül sigillatim³⁵⁶ hagyok két két ako bort, professor uramnak is egyett, melly is az ithon lévő borokbul fizetessék meg.

15to. Más egyeb debitumimrul,³⁵⁷ mind az activumokrul³⁵⁸ s mind a passivumokrul³⁵⁹ irás lévén feleségem tudgya magát ahoz tartani, hanem nemes Szala vármegyében Nyiradon lako Dobos Ferencz ados hatvan két forintal, id est floreni 62, pro futura cautela³⁶⁰ tetetem föll.

Mindezeket szabad akaratombul, nem kenszerit[ve ha]gyom és testalom,³⁶¹ mellyeknek is nagyob bizonsag[ara] sajatt subscriptionnal³⁶² s usualis³⁶³ pecsetemmel meg [erő]sittem az alab coramizált³⁶⁴ testamentarius³⁶⁵ uraimek elő[tt.]

Actum Papae, die 5ta Februarii, anno 1749.³⁶⁶

Eőri Szabo Ferencz [PECSÉT]

Coram me Adamo Bone inclyti comitatus Veszpremiensis jurassore manu propria, per quem et correctas interlinealiter et marginaliter manu propria.³⁶⁷ [PECSÉT]

Coram me Stephano Kozma manu propria.³⁶⁸ [PECSÉT]

Coram me Martino Borsos manu propria. [PECSÉT]

³⁵⁴ *hombár* = liszttartó láda

³⁵⁵ *circiter* (latin) = jöribelül

³⁵⁶ *sigillatim* (helyesebben *sigillatim*, latin) = egyenként

³⁵⁷ *debitum* (latin) = adósság

³⁵⁸ *activum* (latin) = követelés (azok az adósságok, amikkel nekem tartoznak)

³⁵⁹ *passivum* (latin) = tartozás, terhelés (azok az adósságok, amikkel én tartozom)

³⁶⁰ *pro futura cautela* (latin) = fenntartással (szó szerint: jövőbeli gondoskodásra; ui. pontosítani kell, valóban fennáll-e a tartozás)

³⁶¹ *testál* (a latin *testari* szóból) = (vég)rendelkezik

³⁶² *scriptio* (latin) = aláírás

³⁶³ *usualis* (latin) = szokásos, használt, közönséges

³⁶⁴ *coramizál* (a klasszikus latin *coram* = előtt elöljárószóból a középlelatinban képzett *coramisare* igéből) = megjelenik, jelenlétével bizonyít, „előttemez”

³⁶⁵ *testamentarius* (latin) = végrendeleti tanú

³⁶⁶ Készült Pápán, február 5-én, az Úr 1749. esztendejében.

³⁶⁷ Elöttem, Bóné Ádám, tekintetes Veszprém vármegye esküdt ülnöke előtt, saját kézzel, aki saját kézzel a sorok között és az oldalszálon ki is javította.

³⁶⁸ Elöttem, Kozma István előtt, saját kézzel.

En előttem, Altal Petér előtt manu propria. [PECSÉT]
En előttem, Soos Sámuel előtt manu propria. [PECSÉT]
Een előtttem (!), Borsati Pál előtt. [PECSÉT]

Eredeti: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1749:3. Hátlapján egy zárópecsétként rányomott gyűrűspecsét lenyomata és egy felirat: *Eöri Szabo Ferencz Testamentum levele.*

Másolata: Uo. 1751:1. 4–7. Az eredetiben szereplő 10. és 14. pontot kihagyta.

Kiadás, regeszta: –

* * *

RÖVIDÍTÉSEK

akv.	= anyakönyv, anyakönyve
AP	= Acta Papensia
DPL	= Dunántúli Protestáns Lap
DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára, Pápa
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
hh.	= hiteleshelyi
jkv.	= jegyzőkönyv, jegyzőkönyve
kápt.	= káptalan
kgy.	= közgyűlés, közgyűlési
lt.	= levéltár, levéltára
MOL	= Magyar Országos Levéltár, Budapest
Naszályi-napló	= DREKK O. 430. Naszályi István pápai prédikátor lelkipásztori naplója.
Pápai I, II, III, IV. sz. akv.	= PREI. A Pápai Református Egyházközség I, II, III, IV. számú vegyes anyakönyve.
Pápai I, II. sz. jkv.	= PREI. A Pápai Református Egyházközség I, II. számú jegyzőkönyve (1720–1785, ill. 1755–1797).
PREI	= Pápai Református Egyházközség irattára, Pápa
Teveli I, II. sz. akv.	= DREL III. 36. e. Az Adászteveli Református Egyházközség I, II. számú vegyes anyakönyve.
TtREL	= Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, Debrecen
Uo.	= ugyanott
vm.	= vármegye

RÖVIDÍTVE KÖZÖLT IRODALOM JEGYZÉKE

- BALOGH 1901. = BALOGH Gyula: Vas vármegye nemes családjai. Szombathely, 1901.
- BALOGH –ÖRDÖG 1987. = Veszprém megye földrajzi nevei. II. A pápai járás. Szerk. BALOGH Lajos, ÖRDÖG Ferenc. Bp., 1987. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 171.)
- BOZZAY–LADÁNYI 2007. = BOZZAY Réka – LADÁNYI Sándor: Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918. Bp., 2007. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15.)
- CSÁNKI 1890–1904. = CSÁNKI Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III, V. Bp., 1890–1904.
- CSOKNYAI–GALAMBOS–KELEMEN 2000. = CSOKNYAI Péter – GALAMBOS Iréneusz – KELEMEN László: A burgenlandi magyarság. In: Magyarok a világban – Kárpát medence. Szerk. Xantusz Nemzetközi Koordinációs Iroda. Bp., 2000. 767–786.
- HARIS 1998. = HARIS Andrea: Telkek és tulajdonosok. A pápai „Hoszu uttza” krónikája a XVII–XVIII. században. In: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk. Bardoly István, László Csaba. Bp., 1998. (Művészettörténet – Műemlékvédelem X.) 343–372.
- HELLEBRANT 1886 vagy 1887. = HELLEBRANT Árpád: A franekeri egyetemen tanult magyarok 1623–1790. In: Történelmi Tár 1886. 599–608, 792–800; 1887, 196–208.
- HUDI 1986. = HUDI József: Veszprém vármegyei tisztségviselők adatai 1700–1849. Veszprém, 1986. (kézirat)
- HUDI 2002. = Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból: a Dunántúli Református Egyház-kerület 1774-ben. Szerk. HUDI József, Jakab Réka, Koncz Pál, Köblös József, Kránitz Zsolt, Mezei Zsolt. Pápa, 2002. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 5.)
- HUDI 2009a. = HUDI József: A köznemesi magánkönyvtárak a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. In: Hudi József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Magyarországon. Bp., 2009. (Nemzeti Téka) 137–164.
- HUDI 2009b. = HUDI József: Kovács Pál pápai évei (A Pápai

- JANKÓ 2001. = Református Kollégium a nemzeti nevelés szolgálatában). = Arrabona 2009/2. 9–18.
= JANKÓ László: Adalékok a XVIII. századi Pápa városáról II. Pápa priv. város utcái, házai a XVIII. században. In: Várostörténet és közműveltség. Helytörténeti írások a régi pápai sajtóból. Szerk. Mezei Zsolt. Pápa, 2001. (A Pápai Művelődéstörténeti Társaság kiadványai 14.) 128–134.
- KEMPELEN 1911–1932. = KEMPELEN Béla: Magyar nemes családok. I–XI. Bp., 1911–1932.
- KISS 1988. = KISS Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II. Bp., 1988.
- KOCZÓ 2000. = KOCZÓ József: Vámosmikola és Perőcsény vallásfelekezetei a XVIII. században. Vámosmikola, 2000. (Honti Füzetek 2.)
- KOCZÓ 2006. = KOCZÓ József: A református egyházközség régmúltjából. In: Hajzé felő' gyün egy buró... A 750 esztendő Perőcsényben rendezett tudományos konferencián elhangzott előadások. Szerk. KOCZÓ József. Vámosmikola, 2006. (Honti Füzetek 9.) 67–78.
- KOCZÓ 2007. = KOCZÓ József: A perőcsényi református gyülekezet a templomépítés századában. Vámosmikola, 2007. Kézirat.
- KOVÁCS 1942. = KOVÁCS Márton: A felsőöri magyar népsziget. Bp., 1942. (Település- és népiségtörténeti értekezések 6.)
- KÖBLÖS 2005. = KÖBLÖS József: A pápai reformátusok küzdelmei a szabad vallásgyakorlatért a XVIII. század elején. Pápa, 2005. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 8.)
- KÖBLÖS 2006a. = A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Szerk. KÖBLÖS József. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 9.)
- KÖBLÖS 2006b. = KÖBLÖS József: „Keservesen panaszkodni kénszerítettünk...” A pápai reformátusok küzdelmei a szabad vallásgyakorlatért a XVIII. század elején. = AP 2006/1–4. 1–94.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. = A Dunántúli Református egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 10.)
- KÚR 1993. = KÚR Géza: A Komáromi Református Egyház-

- LISZKAY 1875. = megye. Pozsony, 1993. (Csallóközi Kiskönyvtár)
= LISZKAY József: A pápai evang. reform. egyház levéltára 1510–1811. Pápa, 1875.
- LUKCSICS – PFEIFFER 1933. = LUKCSICS Pál – PFEIFFER János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933. (A veszprémi egyházmegye múltjából 1.)
- MEZEI 2001. = MEZEI Zsolt: Az 1831. évi kolerajárvány története Pápán. Pápa, 2001. (A Pápai Művelődéstörténeti Társaság kiadványai 13.)
- MEZEI 2007. = Források a 250 éves pápai kórház múltjából 1757–2007. Szerk. MEZEI Zsolt. Pápa, 2007.
- MEZEI 2008. = MEZEI Zsolt: „Magyar Fűvész Könyv” Gyűjteményünk könyvtárában. = AP 2008/1–2. 91–95.
- MOCSÁRY 1997. = MOCSÁRY Lajos: Adatok Komáromi Sülye István gályarab életéről, családjáról. = Nagytemplomi gyülekezeti élet 1997/3. 37–41.
- NAGY 1857–1868. = NAGY Iván: Magyarország családai. I–XIII. Pest, 1857–1868.
- NAGY 1889–1891. = Sopron vármegye története. Oklevéltár. Kiadja NAGY Imre. I–II. Sopron 1889–1891.
- NÉMAY 1893. = NÉMAY Kolos: A pápai ref. egyház veszedelme 1752. = DPL 1893, 202–204.
- NOVÁK 2007. = M. NOVÁK Veronika: A Pozsonyi Jogakadémia hallgatósága 1777–1849. Bp., 2007. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 5.)
- PATAKY 1990. = PATAKY László: Az Őrség múltja a kereszomori református egyházközség történetének tükrében. Szombathely, 1990.
- RÁTH 1863–1865. = RÁTH Károly: Zrinyi Péter, Frangepán Ferenc–Kristóf és Nádasdy Ferenc grófok elleni tanúvallatás. In: Győri Történelmi és Régészeti Füzetek. Szerk. Ráth Károly, Römer Flóris. II. Győr, 1863. 315–321. III. Győr, 1865. 66–75.
- SZÉNÁSSY 1990. = SZÉNÁSSY Árpád: A pomológia úttörője. Kováts József életútja. Bátorkeszi, 1990.
- SZINNYEI 1891–1914. = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp. 1891–1914.
- THURY 1908. = THURY Etele: A debreczeni református főiskola törvényei s az ezeket aláírt tanulók névsora. In: Iskolatörténeti adattár. Szerk. Thury Etele. II. Pápa, 1908. 68–466.

- TÓTH 1941. = TÓTH Endre: A pápai református egyház története. Pápa, 1941.
- TRÓCSÁNYI 1981. = Rúzsás Lajos – TRÓCSÁNYI Zsolt – Bodolay Géza – Kiss József – Pölöskei Ferenc: A pápai kollégium története. Szerk. Trócsányi Zsolt. Bp., 1981. II. A szatmári békétől a türelmi rendeletig. 43–86.
- VARGA 1998. = Veszprém megyei életrajzi lexikon. Főszerk. VARGA Béla. Veszprém, 1998.
- ZAJOS 1998. = ZAJOS Ernő: Hetény, az én falum. Komárom, 1998.

ZUSAMMENFASSUNG

JÓZSEF KÖBLÖS

„Sei gegrüßt, mein lieber Namensbruder!”

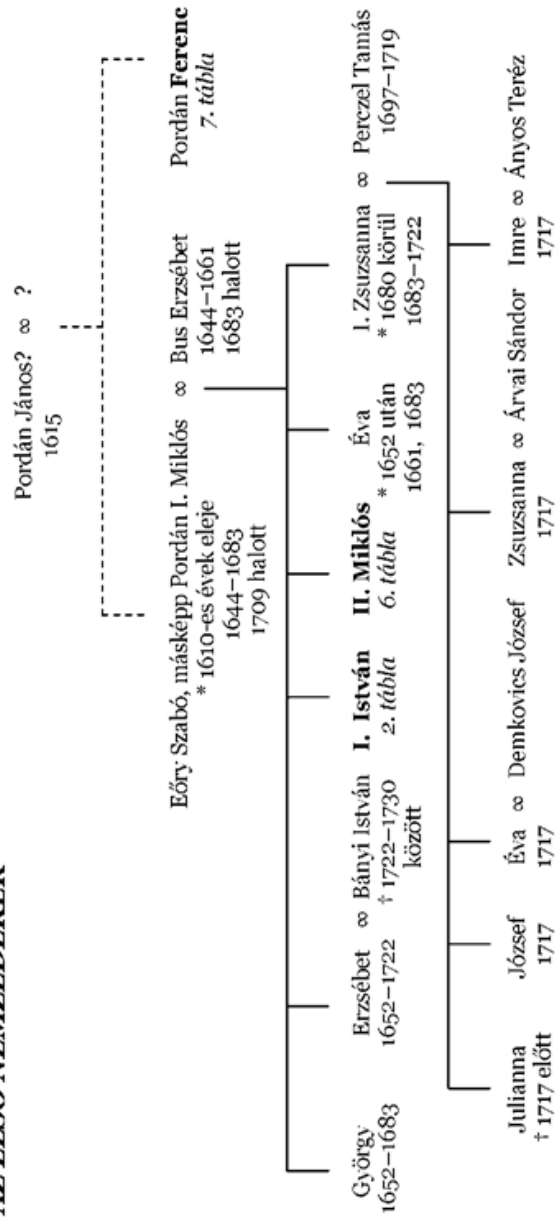
Die Pápaer Familien Eőry Szabó und Eőry im 18. Jahrhundert

„Sei gegrüßt, mein lieber Namensbruder!” Mit diesen Worten begann Sándor Eőri am 17. August 1845 in Tét den Brief nach Pápa an seinen dort lebenden Freund Sándor Eőri Szabó. Schon im 18. und 19. Jahrhundert war es nicht einfach, sich in den Verwandtschaftsverhältnissen der zahlreichen Familien mit den Namen Eőry, Eőry Pordán und Eőry Szabó in Pápa zu orientieren. Nahezu unmöglich ist dies für den Historiker 150 Jahre später. Die vorliegende Untersuchung ist bestrebt, diese zunächst unübersichtlich scheinenden Verwandtschaftsverhältnisse zu klären und damit weiterführende lokalgeschichtliche Untersuchungen zu erleichtern. Die Adligen, die im Pápa des 18. Jahrhunderts den Namen Eőry trugen, gehörten zwei voneinander klar zu unterscheidenden Familien an. Die Familie Eőry Pordán oder auch Eőry Szabó wurde 1652, die Familie Eőry 1673 in den Adelsstand erhoben. Die Mitglieder beider gehörten dem reformierten Bekenntnis an und hatten eine führende Rolle im religiösen Leben der Stadt inne. Die Studie rekonstruiert die Stammbäume beider Familien, verfolgt die Abstammung der einzelnen Linien und gibt einen kurzen Überblick über die Lebensläufe ihrer wichtigsten Angehörigen. Abschließend werden zwei interessante Quellen vorgestellt: das Verfahren der Eőrys zur Beglaubigung ihres adligen Standes aus dem Jahre 1728, in dem die Verwandtschaftsverhältnisse eines weniger bekannten Zweigs der Familie ans Licht kommen, sowie das Testament des Ferenc Eőry Szabó aus dem Jahre 1749, das wichtige Informationen zur materiellen Situation der Familie liefert.

AZ EÓRY PORDÁN VAGY EÓRY SZABÓ CSALÁD

1. tábla

AZ ELSŐ NEMZEDÉKEK

2. tábla

EÓRY PORDÁN I. ISTVÁN ÁGA

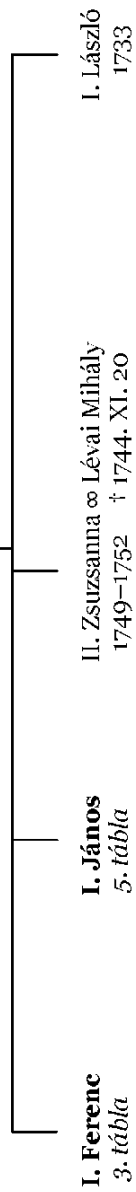

Eóry Pordán I. István ∞ ?

* 1652 után

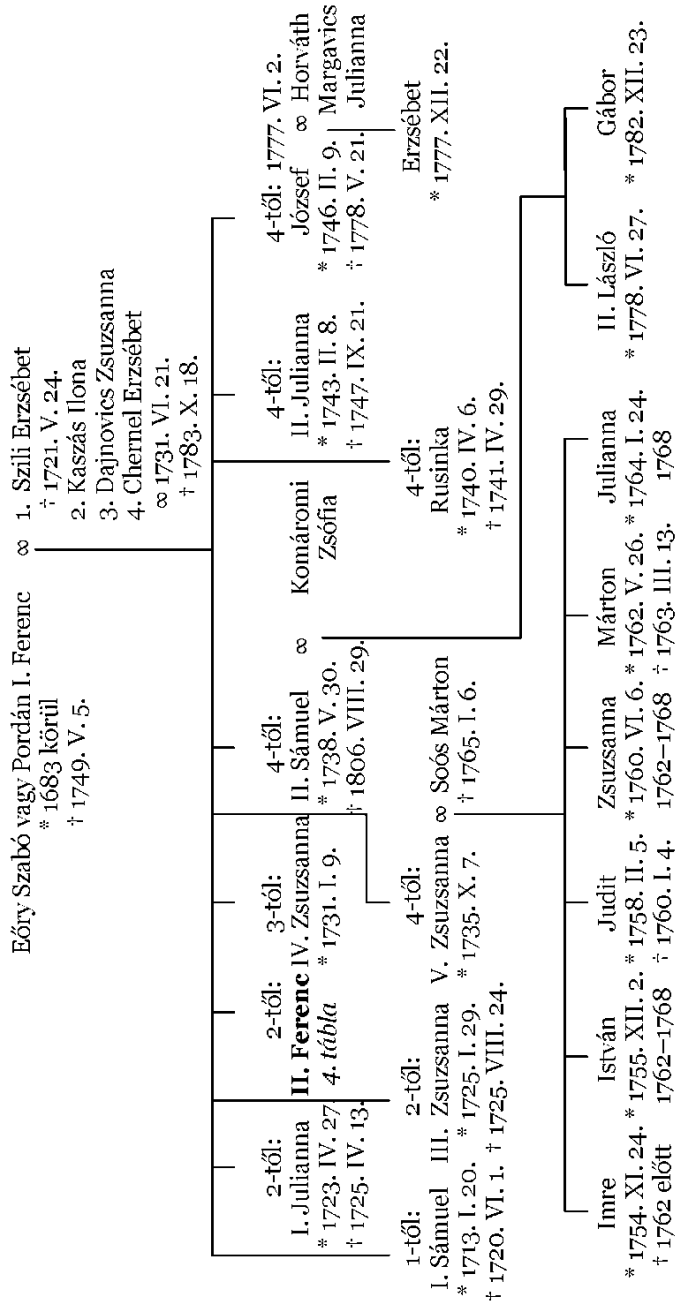
1661–1722

† 1724. II. 15.

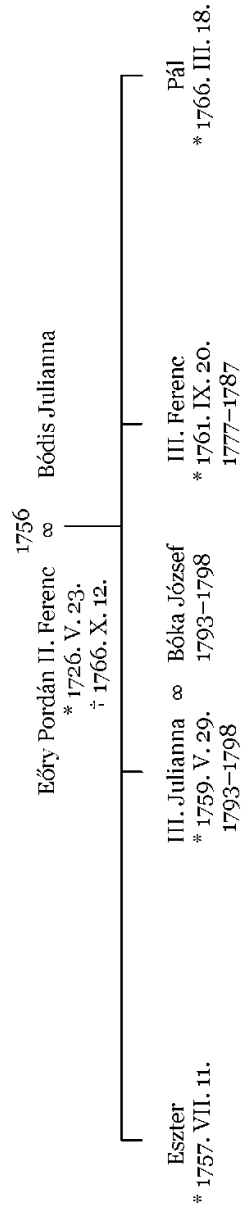
3. tábla

EÓRY PORDÁN I. FERENC GYERMEKEI ÉS UNOKÁI

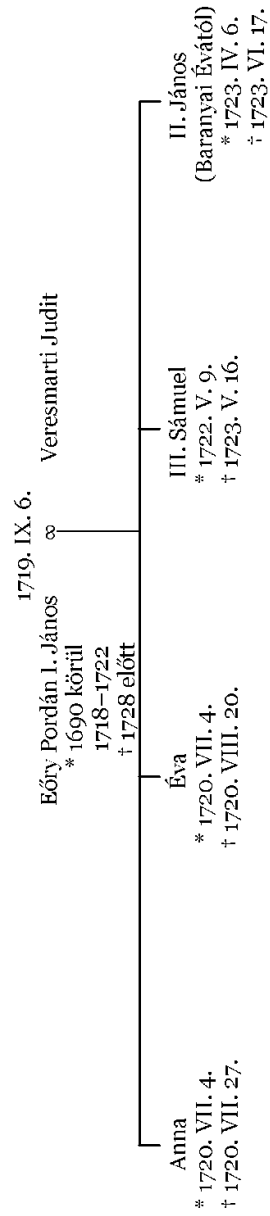
4. tábla

EÓRY PORDÁN II. FERENC GYERMEKEI

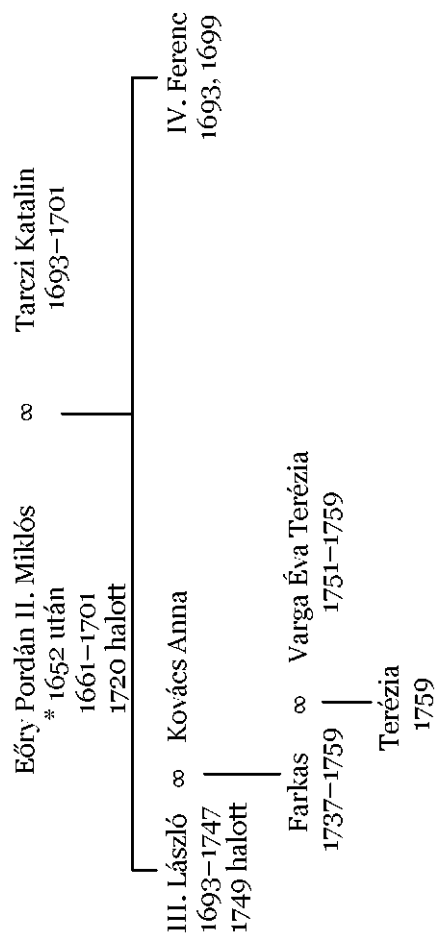
5. tábla

EÓRY PORDÁN I. JÁNOS GYERMEKEI

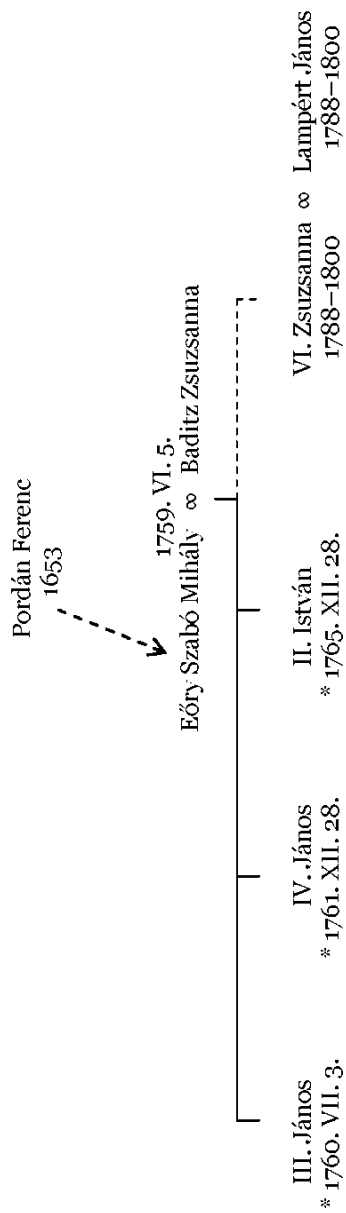
6. tábla

EÓRY PORDÁN II. MIKLÓS ÁGA

7. tábla

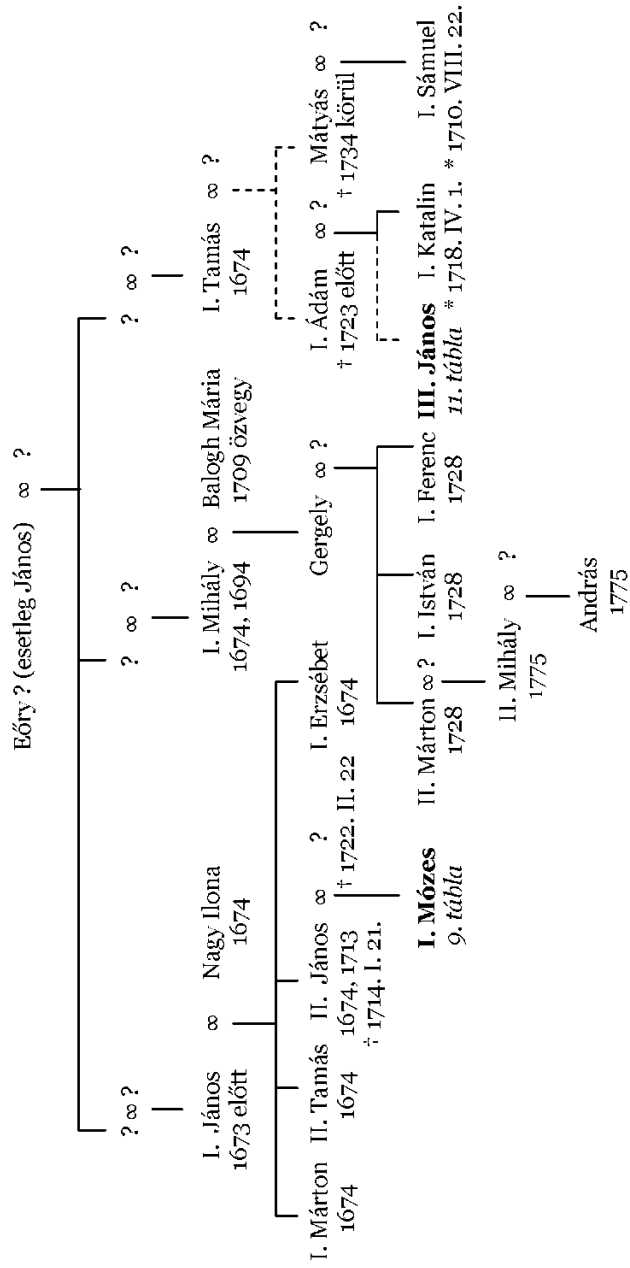
EÓRY SZABÓ MIHÁLY ÉS GYERMEKEI

AZ EŐRY CSALÁD

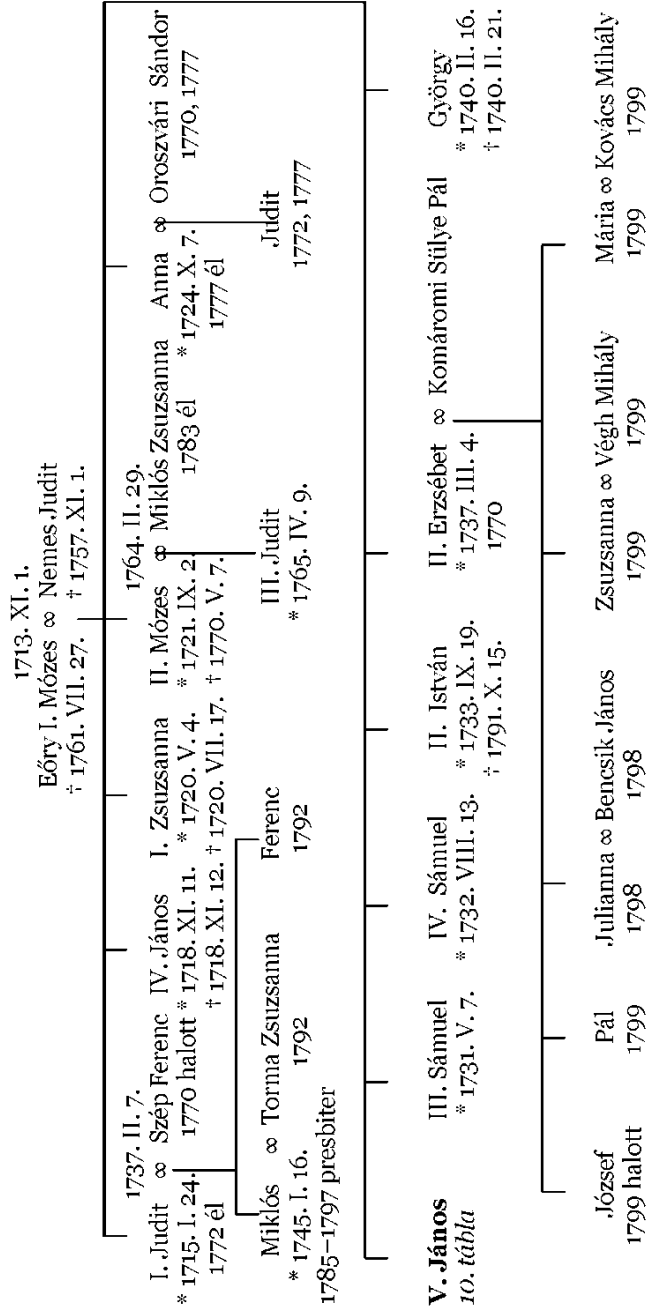
8. tábla

AZ EŐRY CSALÁD ELSŐ NEMZEDÉKEI

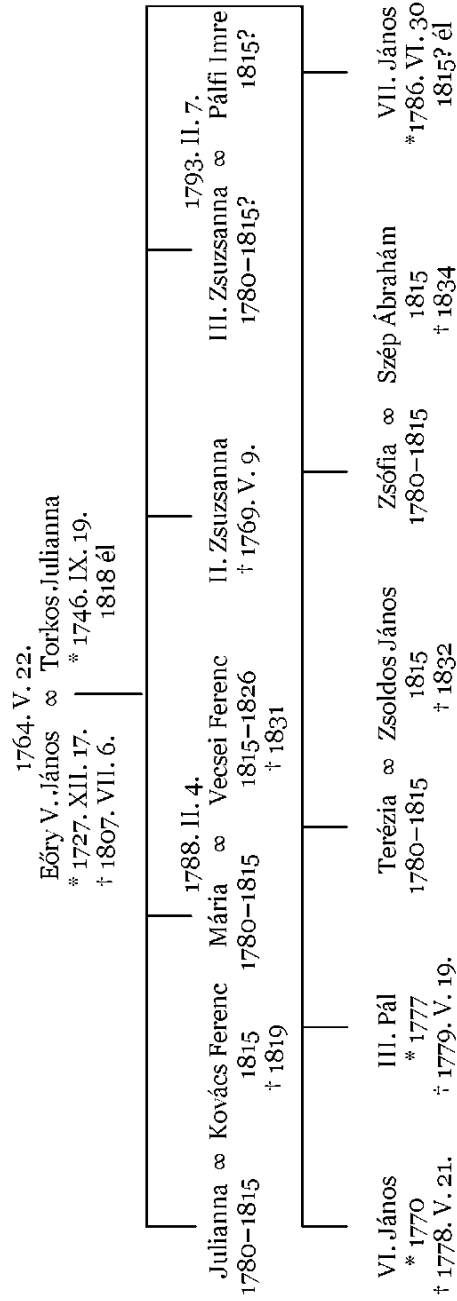
9. tábla

EÓRY I. MÓZES GYERMEKEI

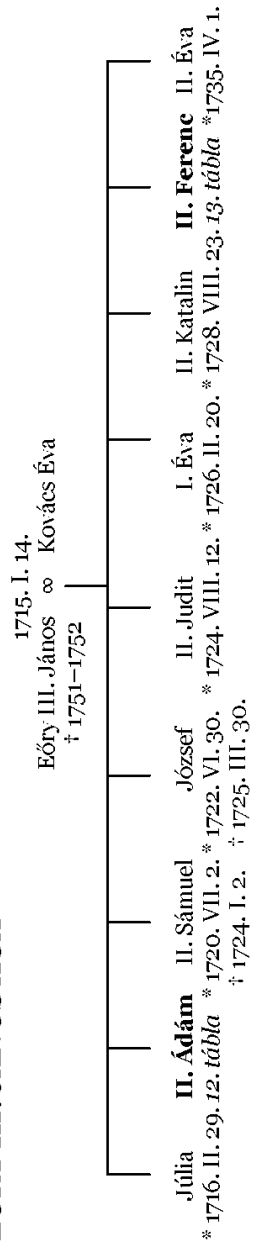
10. tábla

EÓRY V. JÁNOS GYERMEKEI

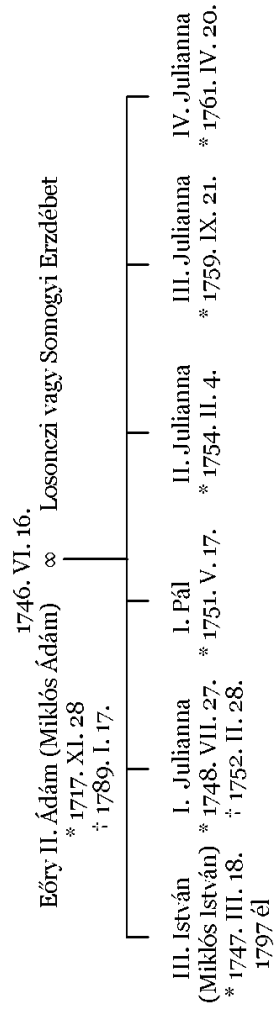
11. tábla

EÓRY III. JÁNOS ÁGA

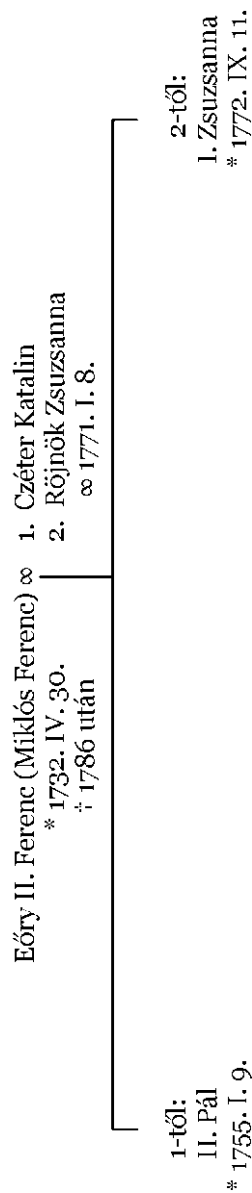
12. tábla

EÓRY II. ÁDÁM ÁGA

13. tábla

EÓRY II. FERENC ÁGA

*Eőry Szabó (V.) Zsuzsanna
pecsétje*

*Eőry Szabó (II.) Sámuel
pecsétje*

Eőry (V.) János pecsétje

Eőry (I.) Mózes pecsétje

UNGVÁRY JENŐ

Anonymus kora és középkori latin szótárunk

NÁPAI TANÁRKODÁSOM IDEJÉN, még az 1990-es évek első felében, szinte napi látogatója voltam a református könyvtárnak. Az ott uralkodó családi hangulatnak köszönhetően rendszeresen magam mehettem be a raktárba a keresett könyvekért, ilyenkor persze az ember szét is nézett a polcokon sorakozó kincsek között. Egy ilyen felfedező út során bukkantam rá az ötven kötetes bonni korpuszra,¹ ennek több kötetét is használtam akkori munkámhoz, és így akadt a kezembe Bél Mátyás Adparatusa² is, amelyben egy számomra addig ismeretlen Attila-életrajzot találtam. A Iuvencus Coelius Calanus Dalmata neve alatt fennmaradt írás nem tartalmazott semmi rendkívülit, egészen a hun király temetésének elbeszéléséig. Itt ugyanis a következő szöveget találjuk:

„Tehát legott még az esti szürkületben testét az illendő tisztelettel eltemették. Végül asztalokat felállítván fájdalommal vegyes örömüknek adnak kifejezést. Ugyanis különféle készítésű és fajtájú étkeket készítettek óriási bőségben. E lakoma fogásait először arany-, másodszer ezüst-, harmadszer réz-, negyedszer vasedényekben tálták fel.”³

Iordanes megfelelő helyén a textus magyar fordítása így szól:

„Miután ilyen siratóénekekkel megsiratták, a sírhalma fölött egy ’strava’t, ahogy ők nevezik, ünnepeltek hatalmas tivornyával, egyik végteléből a másikba esve, a halottsiratást az öröm kitöréseivel vegyítették. Ezután az éjszaka csendjében a holttestet a földbe rejtették. Először aranyból, másodszer ezüsből, harmadszer kemény vasból készített szemfedővel fedték be.”⁴

¹ Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Bonn, 1828–1897.

² Adparatus ad historiam Hungariae, sive collectio miscella monumentorum ... Conquistavit... M. Bel. I–II. Pozsony, 1735–1746.

³ CALANUS 146–150.

⁴ KISS 2002. 95.

Iordanes Getica 49, 258 ⁵	Codex Breslav. saec. XI ⁶	Calanus
<p>Postquam talibus lamentis est defletus, stravam super tumulum eius quam appellant ipsi ingenti commessatione concelebrant, et contraria invicem sibi copulantes luctu funereo mixto gaudio explicabant, noctuque secreto cadaver terra reconditum</p> <p>copercula primum auro, secundum argento, tertium ferri rigore communiunt,</p>	<p>Postquam talibus lamentis est defletus, quam appellant ipsi ingenti commessatione caelebrant, et contraria invicem sibi copulantes luctum funereum mixto gaudio explicabant, noctuque secreto cadaver est terra reconditum.</p> <p>cuius fercula primum auro, secundo argento, tertio ferri rigore communiunt,</p>	<p>Confestim igitur in noctis ipso crepusculo corpus honore, quo decuit, sepeliverunt. Denique mensis adpositis mixtum dolori gaudium faciunt. Nam epulas diversi adparatus et generis adfluentissimas paraverunt.</p> <p>Cuius coenae fercula primo in vasis aureis, secundo in argenteis, tertio in aereis, quarto in ferreis delata sunt.</p>

A fenti táblázatban Iordanes két szövegváltozatát és Calanus előbbi idézetének latin textusát állítottam egymás mellé. Calanus, aki művében Iordanest követi, itt eltér előképétől. Nem belefolyva most a *coperculum* szó jelentéséről folytatott vitába, a Getica megfelelő helyén aranyból, ezüstből és vasból készült, vagy e fémekkel borított koporsóról (vagy szemfedőről vagy halotti lepelről) van szó, nem pedig a lakomán használt edényekről. De hogyan is jött létre a Calanusnál olvasható lakoma étkekkel és edényekkel? A Iordanes-szöveghagyomány egy ágában a *copercula* szó helyén *cuius fercula* áll. A *ferculum* szó itt egyértelműen 'saroglya, hordkeret' értelemben szerepel a *feretrum* szinonimájaként, tehát a magyar 'Szent Mihály lova' kifejezés megfelelője. Calanusnak azonban a *ferculum* szónak kizárólag az 'étel, fogás' jelentése lehetett ismeretes, ezért átrendezi a mondatokat, a *cuius fercula*-ból *cuius coenae fercula* lesz, és új elemeket sző a történetbe: így jelennek meg az

⁵ IORDANES 124.

⁶ Codex Breslaviensis Rehdigerenus repos. n. 106. membr. saec. XI.

arany-, ezüst- és vasedények, valamely ismeretlen okból kifolyólag még réz-edényekkel is kiegészítve.

A Vita Attilae-t sokáig annak a Bár-Kalán nembeli Kalán művének tartották, aki 1186–1218 között pécsi püspök volt,⁷ mígnem ifj. Horváth János 1941-es tanulmányában kimutatta, hogy a Calanus neve alatt fennmaradt Attila-életrajz „legkorábban a XV. sz. közepe táján íródhatott.”⁸ Ezt látszik erősíteni Kulcsár Péter összeállítása a Calanus-kéziratokról, amelyek között XV. századinál korábbit nem találunk.⁹

A magyar történeti irodalomból azonban fel tudunk idézni még egy olyan jelenetet, ahol arany- és ezüstedényekben tálalták a lakomát, méghozzá éppen Attila király városában. Ismeretlen szerzőnk, a Névtelen, akit Anonymus „néven” ismer a közönség, a következőkről számol be: miután Árpád Megyernél átkelt a Dunán, és főembereivel, valamint katonáival bevonult Attila városába „felette megörültek annak, hogy megadatott nekik: Attila király városát harc nélkül foglalhatták el, mivel Árpád fejedelem Attila nemzetségéből származott. Nagy örömben nap mint nap Attila király palotájában lakomáztak egymás mellett ülve, kobzok és sípok édes hangját, dallamait, igricek énekét hallgatva. Az ételt és italt a vezérnek és előkelőinek arany edényekben, szolgálóiknak és a parasztoknak ezüst edényekben tálalták ...”¹⁰

„**Fercula**, pocula **portabantur** duci et nobilibus **in vasis aureis**, servientibus et rusticis **in vasis argenteis** ...”¹¹

Nos, Anonymus szövegében szinte ugyanazokat a részleteket találjuk meg, mint Calanuséban: azonos a helyszín (Attila városa), arany- és ezüstedényekben tálalják a fogásokat (*fercula*), az egyik lakoma Attila életből való távozása, a másik pedig leszármazottjának, Árpádnak, dicső őse palotájába való megérkezése alkalmából került megrendezésre.

1993-ban jelent meg középkori latin szótárunk negyedik kötete, amelyben utána is nézhetünk annak, hogy a mindkét szerző által használt *ferculum* szó milyen jelentésben és mely időszakokban adatható Magyarországon.¹² És rögtön két meglepetés éri az embert:

⁷ KMTL 539.

⁸ HORVÁTH 1941. 81.

⁹ KULCSÁR 2002., s. v. Calanus

¹⁰ HKÍF 331. (Veszprémy László fordítása)

¹¹ SRH 1, 94.

¹² MKLSz 4, 51.

1. A 31 adatolt előfordulás mindegyike 'élelem, éték, eledel, fogás' jelentésű;¹³

2. Anonymus (az MKLSz-ben P.MAG.) 1200 körülre keltezett műve után majd két évszázadot kell várni a következő előfordulásra, az adatok elsöprő többsége pedig a XV. század közepénél fiatalabb. De íme itt a táblázat:¹⁴

ferculum (= élelem, éték, eledel, fogás)	c. 1200	P. MAG.
	1386	Leges eccl.
	1447-1470	Ian. Pann.
	1448	
	1459-93	
	1475	
	1481	Decr.
	1483	Pelb. Tem.
	ante 1496	Bonf.
	1500	
	1508	
	1512	
	ante 1524	Mart. Thyrn.
	1525	

Ezek után már érdekelni kezdett, hogy egyedi jelenségről van-e szó, vagy találunk még olyan anonymusi szavakat, kifejezéseket, amelyek az MKLSz szerint a *Gesta Hungar[or]umban* szerepelnek először a magyarországi latin-ságban, és csak jóval később bukkannak fel újra.

Van tehát egy olyan szövegünk, amelynek szerzőjét több megfigyelési kísérlet dacára nem ismerjük, a mű keletkezésének pontos idejét nem tudjuk – márpedig annak ellenére sem tudjuk, hogy a kutatók nagyobb része meggyezett egy adott korban.¹⁵ Az újból és újból fellángoló viták láttán felmerül a kérdés, hogy jónéhány latin generáció munkájának gyümölcse, középkori latin szótárunk nyújt-e valamilyen fogódzót a textus korának a benne elő-

¹³ Calanus adata ebben a számban nincs benne, Attila-életrajzát nem cédelázták ki.

¹⁴ A táblázatokban az MKLSz rövidítéseit használok.

¹⁵ Az Anonymus-kérdés kutatástörténetét ketten foglalták össze az utóbbi néhány évtizedben: Csapodi Csaba és Thoroczkay Gábor. Vö. CSAPODI 1978., THOROCZKAY 1994., 1995.

forduló szavak és kifejezések alapján történő meghatározásához. Ehhez azokat a szavakat kell megvizsgálnunk, amelyeknél (akár jelentés tekintetében is) az első előfordulásnak a gesztát tünteti föl a szótár annak alapján, hogy a mű keletkezését 1200 körülre helyezi.¹⁶ Ezután már csak az az izgalmas feladatunk maradt, hogy az adott szavak *időrendben következő* előfordulásait egy táblázatban összeállítsuk.¹⁷

A szótár eddig megjelent öt kötetében (A–I) összesen 88 szótári egységnél találjuk Anonymust az első helyen. Ez szerzőnk összes, ebbe a betűtartományba eső 645 szavának (főnév, melléknév, határozószó, ige) 13,64 %-a. Ezekon kívül 14 olyan szótári egységet is felsorol még a lexikon, amely csak a gesztában fordul elő, középkori latin szövegeinkben nem. Lássuk tehát a szavakat, és hogy egy kicsit sokkolóbb legyen, fordított időrendben! (A címszó utáni oszlopban a fejezet- és zárójelben a Juhász-féle mondatszám, azután az SRH I. oldalszám, majd a következő előfordulás(ok) évszáma(i), és ha nem oklevélről van szó, a szerző neve, illetve a mű címe következik. Hamis vagy gyanús oklevelekben szereplő szavakat nem vettem figyelembe.)

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
decoro	1 (14)	34	ante 1524	Mart. Thyrn.
furiata mente (<i>Verg. Aen.</i> 2,407. 588)	39 (298)	81	ante 1524	Mart. Thyrn. (2x)
agnomino <i>agnomen</i>	3 (40)	38	1519 1485 1519 1445–1451	Taur. Staur. <i>Gal.</i> <i>Taur. Staur.</i> <i>Ioh. Vitéz</i>

¹⁶ MKLSz 1., XLVIII.

¹⁷ Nagy segítséget jelentett a munkában Juhász László Anonymus-kiadása (JUHÁSZ 1932), hiszen ő a geszta szövegét mondatonként megszámozta, szavait pedig ABC-be szedte.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
decorus (ember külséjéről)	4 (46)	39	1519	Taur. Staur.
alvus (<i>Regino</i>)	53 (416)	108	1509–1512 1519	Valent. Cyb. Taur. Staur.
furtum: causa furti et rapine	34 (265)	76	1504 1514	Decr. (furtum et rapinas) (rapinis atque furtis)
annalis 2: in annalibus cronicis <i>annale</i> (–is n. = évi termés vagy bevétel) <i>annales</i> (= <i>évkönyvek</i>)	7 (68)	41	1500 1373–1375 1453 1447–1470 1460–1465 1452–1455 ante 1496	(de servitio annali) <i>Ian. Pann.</i> <i>Ian. Pann.</i> <i>Ioh. Vitéz</i> <i>Bonf.</i>
commilito (–onis m.) (<i>Gesta A. M.</i>) <i>commiles</i> <i>commilitium</i> <i>commilito 1</i>	8 (81)	44	ante 1498 1513 1445–1451 1460 1522 ante 1496	Leg. sanct. Hung. <i>Ioh. Vitéz</i> <i>Lad. Maced.</i> <i>Bonf.</i>
anteo 4	12 (122)	50	1487 1518	Ioh. Thurócz Monet.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
garrulus (=fecsegő, szószátyár)	prol. (8) 42 (324)	34 87	1467 1476 post 1501 ante 1524	Ian. Pann. Stat. Cis–Danub. Greg. Gyöngy. Mart. Thyrn.
(= csicsergő)			1447–1470	Ian. Pann.
(= zengő)			1460–1470	Ian. Pann.
gracilis (de homine) (<i>Dares</i>) (de re)	4 (46)	39	1467 1260 1267 1447–1470 1509–1512	Ian. Pann. Ian. Pann. Valent. Cyb.
(de voce)			1447–1470	Ian. Pann.
dominatus	42 (323)	87	1460 1461 ante 1496	Ian. Pann. Georg. Polyc. Bonf.
conглоbo (conglebo) 1 (<i>Regino</i>)	53 (414)	107	1458–1460 ante 1496	Mir. Ioann. Bonf.
adulor (= blandiri)	12 (127)	51	1456–1457	Ian. Pann.
indecorus	prol. (8)	34	1456–1457 1485 1496	Ian. Pann. Gal. Bonf.
dominator (=földi uralkodó)	57 (445)	114	1452–1455 ante 1496	Ioh. Vitéz Bonf.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
ductus (= vezetés, irányítás)	11 (108)	47	1450 1487 ante 1496 1526	Georg. Polyc. Ioh. Thurócz Bonf. Constit.
flavus (<i>Dares</i>)	53 (409)	106	1447–1470 1519	Ian. Pann. Taur. Staur.
auctor (= író, szerző)	prol. (3)	33	1447–1470	Ian. Pann.
crudus (= éretlen, nyers)	8 (88)	44	1447–1470 1479	Ian. Pann. Chron. Dubn.
fistula (= síp)	46 (361)	94	1447–1470 ante 1524	Ian. Pann. Mart. Thyrn.
cruentus (<i>Regino</i>)	53 (415)	108	1445–1451 1447–1470 1485 ante 1524	Ioh. Vitéz Ian. Pann. Gal. Mart. Thyrn.
cupidus (<i>Dares</i>)	53 (409)	107	1445–1451 1447–1470 1519 ante 1524	Ioh. Vitéz Ian. Pann. Taur. Staur. Mart. Thyrn.
foederatus 3 <i>foederarius</i> 3 <i>foedero</i> 1	7 (68)	41	1445–1451 1341 1271 1372 1441	Ioh. Vitéz

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
illesus (illaesus) (=invulneratus)	42 (321)	86	1445-1451 1483-1489	Ioh. Vitéz Pelb. Tem.
dissimilis (<i>Dares</i>)	53 (409)	106	1413 1440-1472? 1467 1485	Ioh. Vitéz Ian. Pann. Gal.
camelus	10 (101) 11 (110) 14 (141)	46 47 54	ante 1400 1487 1401-1500	Leg. Gerh. maior Ioh. Thurócz Serm. dom.
indecens	prol. (8)	34	1387 1483 1490-1498 s. 16. in.	Petr. Várad Greg. Gyöngy.
idioma ydioma	40 (308) prol. (4) 5 (50) 40 (310)	83 33 39 84	1387 1398 1464 1465 1500	Acad. Istr.
ferculum (=élelem, étek, fogás)	46 (362)	94	1386 1447-1470 1448 1459-93 1475 1481 1483 ante 1496 1500 1508 1512 ante 1524 1525	Leges eccl. Ian. Pann. Decr. Pelb. Tem. Bonf. Mart. Thyrn.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
historiographus	prol. (6) 1 (22) 1 (25) 42 (326)	33 36 36 87	1358–1361 1451 1483–1489	Mügel Ivan. Pelb. Tem.
abrupta, -orum n.	56 (434)	112	1358	Chron. saec. XIV.
astur	3 (41)	38	1358 1358–1361	Chron. saec. XIV. Mügel
blaesus	53 (409)	106	1358 1447–1470 ante 1496	Chron. saec. XIV. Ian. Pann. Bonf.
cucurbita	8 (88)	44	1358 1456–1457 1401–1500	Chron. saec. XIV. Ian. Pann. Serm. dom.
deficio (= kihal)	15 (144)	54	1358 1490–1498	Chron. saec. XIV. Petr. Várad
derideo	14 (136) 16 (156)	53 57	1358 1490 1524	Chron. saec. XIV. Petr. Rans.
<i>derisive</i>			1482 1401–1500	<i>Serm. dom.</i>
<i>derisor</i>			1467	<i>Andr. Pann.</i>
<i>derisorie</i>			1487	<i>Ioh. Thurócz</i>
<i>derisorius</i>			1336 (?)	
<i>derisus</i>			1243–1244 1456–1457	<i>Roger.</i> <i>Ian. Pann.</i>

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
			1516 1520	<i>Valent. Cyb.</i>
embola	55 (423)	110	1358	Chron. saec. XIV. (cf. Ioh. Thurócz)
fremebundus	55 (422)	110	1358	Chron. saec. XIV. (2x)
gemebundus	56 (431)	111	1358 1404 1483–1489 ante 1496 1401–1500	Chron. saec. XIV. (cf. Ioh. Thurócz) Decr. Pelb. Tem. Bonf. Serm. dom.
insuperabilis	56 (429)	111	1358 1467 1490 1519	Chron. saec. XIV. Ian. Pann. Petr. Rans. Taur.
irrigo	25 (216)	66	1358 s. XIV 1519	Chron. saec. XIV. Dankó Taur.
gaudeo (+ „de”)	prol. (10) 44 (349)	34 91	1355 1445–1451 1487 1483	Ioh. O. M. Ioh. Vitéz Ioh. Thurócz Pelb. Tem.
facinus (= tett, cselekedet)	43 (330) 56 (429)	88 111	1335 1445–1451 1453 1464 1479 1481 1487	Ioh. Vitéz Chron. Dubn. Ioh. Thurócz

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
			ante 1496 1522 ante 1524	Bonf. Mart. Thyrn.
carceró 1	27 (229)	69	1318 1487	Ioh. Thurócz
hermelinus	10 (101) 14 (141)	46 54	1317 1459–1493 1470 1494–1495 1513	
<i>hermelina, –ae f.</i>			1358	<i>Chron. saec. XIV. (cf. Ioh. Thurócz)</i>
genealogia (=családfa, nemzetségsor, eredet)	prol. (3) prol. (10)	33 34	1298 1351 1359 1400 1437 1446 1459–1493 1462 1483–1489 ante 1496 1514	Pelb. Tem. Bonf. Tripart.
genealogia (=család, nemzetség)	15 (144)	54	1214 1349 1479 1490 1523	
<i>genealogialis</i>			1365 1395	

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
hilaris (2Cor. 9,7)	4 (46)	39	1298 1301–1400 1364 1447–1470 1456–1457 1467 1514	Stat. Zagr. Ian. Pann. Ian. Pann. Ian. Pann. Tripart.
furtive (=clam, occulte) <i>furtivus</i> 3	25 (213)	65	1296 1351 1367 1435 1448 1474 1482 1520 1304 1337 1349 1474	Decr. I. (cf. Decr. 1492)
inundatio	15 (145) 37 (278)	55 78	1294 1402 1412 1476 1514 1521	Tripart.
collateraliter	46 (361)	94	1292 1339 1347 1374 1492	

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
gener (= vó)	52 (406)	106	1292 1298 1337 1447–1470 1467 ante 1496	Ian. Pann. Ian. Pann. Bonf.
ballista <i>ballistaris</i> <i>ballistarius</i>	51 (395)	104	1291 1397 1414 1447–1470 1470 1497 ante 1524 1244 1293 1494 1243–1244 1344 1355 1358 1520	Ian. Pann. Mart. Thyrn. Roger. Ioh. O. M. Chron. saec. XIV.
incolo	(1) 34 (5) 52 (8) 81	37 40 44	1286 1288 1351 1467 1519	Ian. Pann. Taur.
astutus	24 (210) 25 (213)	65 65	1282–1285 1358 ante 1496	Simon Kéza Chron. saec. XIV. Bonf.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
grossus (= nagy, vastag)	4 (46)	39	1279 1312 1364 1351 1301–1400 1429–1437 1454 1476 1494–1495 post 1501	Stat. Zagr. Greg. Gyöngy.
filtrum	1 (23)	36	1276 1301–1400 1426 1505 post 1501	Inqu. Marg. Várad stat. Leges eccl. Greg. Gyöngy.
<i>filtreus</i>			1243–1244 1347	<i>Roger.</i>
<i>filtrinus</i>			1279	
bellicus (tubas bellicas) (<i>Gesta A. M.</i>)	8 (87) 41 (316) 44 (342)	44 86 90	1273 1274 1282–1285 1358	Simon Kéza Chron. saec. XIV.
(bellico labore)	44 (348)	91	1456–1457 1522	Ian. Pann. Constit.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű	
ductor (=csapat- vagy hadvezér, parancsnok) (<i>Dares</i>) <i>belliductor</i> <i>bellidux</i>	33 (255)	74	1270	Ian. Pann. Ioh. Vitéz Decr.	
	41 (314)	86	1397		
	47 (368)	96	1447–1470		
	48 (371)	97	1452–1455		
	50 (389)	101	1454		
	53 (411)	107	1514		
	56 (432)	112			
					1264
					1458
					1460
					1476
					1513
ducissa	14 (141)	54	1269(?)	Chron. saec. XIV. (cod. V)	
	50 (387)	101	1284		
			1290		
			1293		
			1295		
			1358		
elevato vexillo (<i>elevatis vexillis</i>)	39 (301)	82	1269	Simon Kéza (<i>elevatisque baneriis</i>) (<i>pro elevando vexillo</i>)	
	41 (316)	86	1282–85		
	45 (353)	92	1291		
	48 (371)	97	1406		
decollo (<i>Contin. Reg.</i>)	55 (423)	110	1265		
			1387		
			1491		
			1514		
			1520		
			1522		

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
discessus	35 (270)	76	1262 1350 ante 1400 1435 1487 1521	Leg. Gerh. maior Ioh. Thurócz
crepitude	32 (251) 33 (258)	73 75	1258	
cambio (-are/-ire)	15 (148)	55	1251 1292 1338 1348 1410 1439 1440	Decr.
<i>cambialis</i>			1356 1523	
<i>cambialiter</i>			1408	
<i>cambitio</i>			1231 1346–1351	Gyanús!
<i>cambium</i>			1228 1208–1235 1279 1314 1365 1478	Reg. Var.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
ioculator	prol. (8) 25 (214) 42 (324) 46 (361)	34 65 87 94	1251 1255 1263 1273 1279 1292 1313 1397 1494–1495 ante 1495 c. 1483 ante 1500 1521 1523	Pelb. Tem. Pelb. Tem, Serm. dom.
defensio: pro defensione vite pro defensione regni sui	27 (226) 37 (278) 41 (317) 57 (443)	67 78 86 114	1250 1256 1284	(~ iurium regni nostri) (~ populi) (~ persone nostre regie)
descensum facere	44 (336)	89- 90	1244 1266 1514	
dulcis (=édes [ízű])	14 (139)	54	1244 1411 1450 1490–1498 ante 1496 ante 1524	Georg. Polyc. Petr. Várad Bonf. Mart. Thyrn.

MŰHELY
 ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
frenum	10 (101) 11 (110) 11 (112)	46 47 47	1243–1244 1358–1361 1447–1470 1487 1494 1500 1507 1515	Roger. Mügeln Ian. Pann. Ioh. Thurócz
insimul (=egybe, együvé)	8 (78)	43	1243–1244 1282–1285 1439 1445 1492 1493 1500	Roger. Simon Kéza
durus (= emberről: vad, durva, kegyetlen)	1 (25) 1 (28) 1 (31)	36 36 37	1242 1243–1244 1436 1447–1470 ante 1524	Planctus Roger. Ian. Pann. Mart. Thyrn.
furibundus <i>furibunde</i>	57 (443)	114	1242 1243–1244 1339 1355 1358 1358–1361 1431 ante 1524 1367 1399 1431 1478	Planctus Roger Ioh. O. M. Chron. saec. XIV. Mügeln Mart. Thyrn.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
eventus (=eset, esemény)	3 (41) 22 (205)	38 64	1241 1256 1261 1435 1445–1451 1467 1514	Decr. II. Ioh. Vitéz Ian. Pann.
iniungo + út	44 (340)	90	1238 1279 1347 1432 1480 1490–1498 1524	Petr. Várad
interiaceo	26 (222) 44 (340)	67 90	1237 1292	
compilo	prol. (3)	33	1234 1322 1348 ante 1400 1490 1494–1495 1501	Leg. Gerh. maior Szalkai
foliatum, –i n.	32 (250)	73	1232 1276 1374 1432 1519 1524	

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
donarium (=donum, munus)	19 (170) 20 (174) 45 (354)	59 60 92	1230 1370 1440 1444 1507	(Gyanús!)
donarium (=donatio)	29 (237) 46 (364)	71 95	1111 1289 1355 1358 s. 14. 1406 1483–1489	(Györffy szerint eredeti) Ioh. O. M. Chron. saec. XIV. Stat. Zagr. Pelb. Tem.
magister agasonum	44 (334, 2x)	89	1229 1265 1273 1514	Tripart.
consuetudinarius	40 (307)	83	1224 1284 1331 1336 1342 1351 1360 1363 1378 1389 1397 1401	Visit. Str.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
arcus (= íj)	1 (31) 25 (216) 46 (364) 56 (433)	37 66 95 112	1219 1252 1264 1293 1358 1435 1444 1492 1493 ante 1496 1519	Chron. saec. XIV. Decr. II. Decr. Bonf. Taur. Staur.
crepido	21 (193) 38 (296)	63 81	1219 1356 1473	
amnis	44 (339)	90	1217 1387 1447–1470 ante 1496 1509–1512 1519 ante 1524	Ian. Pann. Bonf. Valent. Cyb. Taur. Staur. Mart. Thyrn.
iustitia (=jogos tulajdon vagy birtok)	14 (139) 19 (170)	54 59	1211 1279	
affluo (=abundare aliqua re)	56 (435)	112	1208–1218 1447–1470	Ioh. Lem. Ian. Pann.
explanatio	prol. (9)	34	1208–1218 1483–1489 1504 1514	Ioh. Lem. Pelb. Tem. Decr. Tripart.

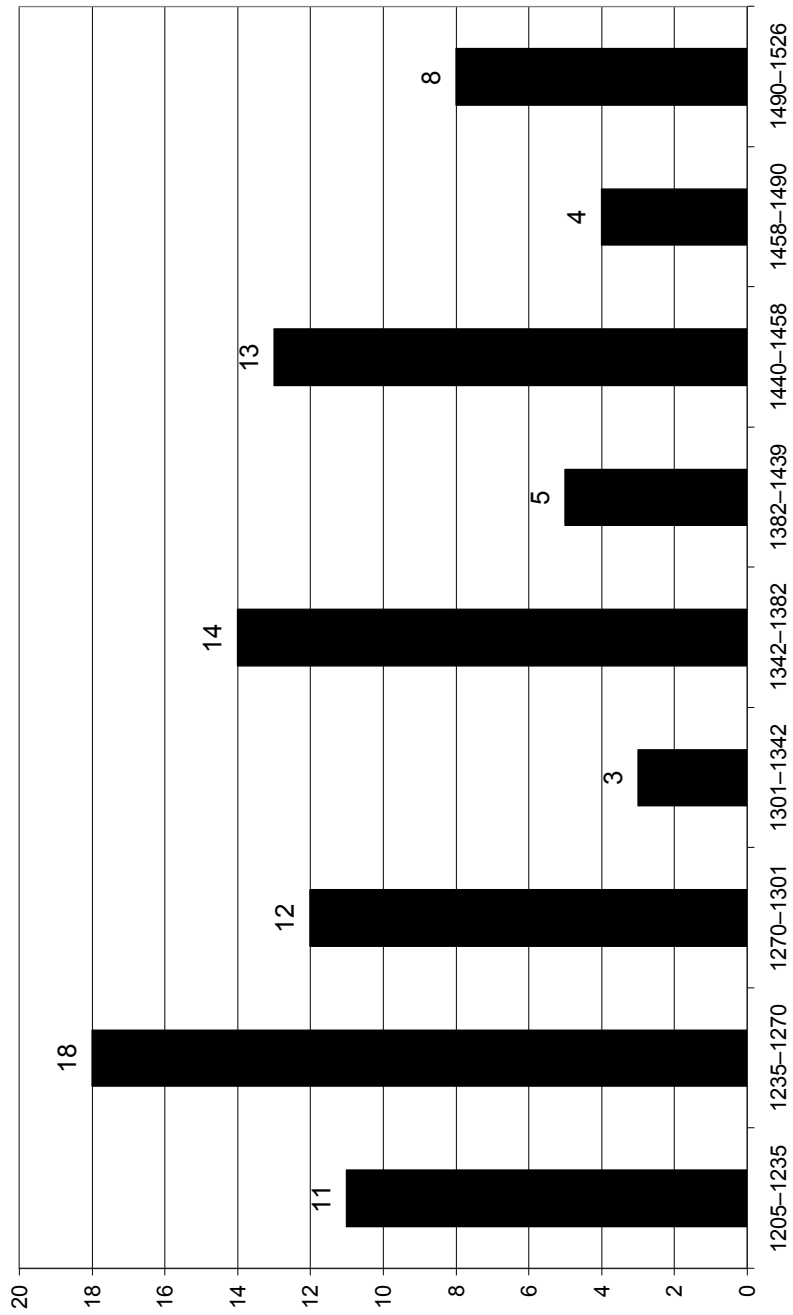
MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
duro (=permanere, esse, continuari)	6 (60)	40	1171/s.XVII	(Gyóry J. szerint hamis)
	13 (132)	52	1263	
			1282	
			1344	
			1350	
			1411	
			1445–1451	Ioh. Vitéz
			1401–1500	Ord. Strig.
			med.	
			1451	Decr.
			1486	Petr. Várad
			1490–1498	Tripart.
			1514	Taur. Staur.
			1519	Constit.
		1526		

Az adataink alapján összeállított grafikon érdekes képet mutat. Anonymus „különös” szavai közül mindössze 11, azaz az összes pontosan 1/8-a esik a IV. Béla előtti időre. Az ő uralkodási idején találjuk az abszolút csúcsot 18 adattal, a XIII. század utolsó harmadára megint csak 12 előfordulás jut. De ennél érdekesebb a két másik kiugró adat, az egyik Nagy Lajos kora 14 adattal, ami egyértelműen a Képes Krónikának köszönhető¹⁸, a másik pedig az 1440–1458 közötti időszak (13 adat). Összesítve tehát:

1235 előtt 11 anonymusi szó, utána pedig 77.

¹⁸ Legújabbban Holler László mutatta ki, hogy a Képes Krónika összeállítója nem használta Anonymus szövegét. (HOLLER 2009. 445). Akkor viszont honnan származik a sok egyezés? Csak nem fordított volt az átvétel iránya?

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Most pedig következzenek a kizárólag csak Anonymusnál előforduló szavak és kifejezések!

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
aldamas	16 (152)	56		
aldumas	22 (204)	64		
<i>aldamasium</i>			1310	
<i>aldomasintus 3</i>			1388	
<i>almasia</i>			1476	
<i>almasium</i>			1399 1421	
<i>almasiator</i>			1367	
<i>Aldumas (nom. propr.)</i>			1324	
arpalice	49 (379)	99		
contrarie	24 (211)	65		
debitum reddere	prol. (5)	33		
dextram dare	27 (227)	67		
duca	13 (130)	51		

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
dulces sonos <i>dulcisono</i> 1 <i>dulcisonus</i> 3	46 (361)	94	1342 1457 1358 1459 ? 1519	<i>Chron. saec. XIV. (cf. Ioh. Thurócz)</i> <i>Ian. Pann.</i> <i>Taur. Staur.</i>
<i>epulor</i> ¹⁹ <i>epulae</i> <i>epulum</i>	43 (329) 46 (361)	88 94	1467 1456–1457 1516 1519 1467 ante 1496	<i>Andr. Pann.</i> <i>Ian. Pann.</i> <i>Valent. Cyb.</i> <i>Taur. Staur.</i> <i>Ian. Pann.</i> <i>Bonf.</i>
farisius	11 (112)	47		
gravidus (=teherbe ejt) <i>gravidus</i> 3 (= <i>viselő</i> s, <i>terhes</i>)	3 (41)	38	1358 1383 1487	<i>Chron. saec. XIV.</i> <i>Ioh. Thurócz</i>

¹⁹ Az MKLSz III. (341b–342a) *epulor* címszavánál három előfordulást jelez a szerkesztő (Bellus Ibolya), de csak a két anonymsit idézi, ezért a szót itt soroltam fel.

MŰHELY
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

Címszó	Fejezet (mondat)	SRH I.	Évszám	Szerző/mű
indigne (=nem szívesen, zokon vesz)	20 (177)	60		
insisto (=szembeszáll, megtámad)	56 (438)	113		
inspirare + contra	55 (426)	111		
irripio	50 (420)	100		

A csak a Névtelennél előforduló szavak közül négyenél a szóbokor többi tagja is feltűnő: nincsenek rájuk vonatkozó, a XIV. századnál korábbi adatok.

Következzék néhány idézet:

„ma már eldöntöttnek tekintjük azt, hogy Anonymus ez idő tájt [a XII–XIII. század fordulóján – U. J.] írta Gestáját.”²⁰

„Jelen ismereteink szerint a névtelen jegyző valamennyi szava, kifejezése [kiemelés tőlem: U. J.], a mű társadalomképe, politikai tendenciája hiánytalanul levezethető az 1210 körüli magyarországi viszonyokból.”²¹

„Anonymus maga Nyugaton tanult, és egy ottani barátjának dedikálta művét.”²²

„Külsországi iskolai tanulmányai során ismerkedett meg a Trója-mondakörrel ...” Mesterei „franciaországi tanárai voltak. Közülük egyet név szerint ismerünk, Stephanus Tornacensist ...”²³

„Bizonyos, hogy Anonymus szövegét használta Kézai...”²⁴

²⁰ GYÖRFFY 1988. 33.

²¹ KRISTÓ 2002. 50.

²² GYÖRFFY 1988. 26.

²³ KRISTÓ 2002. 54.

²⁴ VESZPRÉMY 1998. 169. Holler László legfrissebb tanulmánya szerint Kézai nem használta Anonymus szövegét. HOLLER 2009. 445.

A bizonyosság álarcában kerülnek papírra ilyen és hasonló mondatok, holott ezeket *nem tudja* senki, így legfeljebb *feltevés* szintjén lehetnének jelen az Anonymusról szóló tanulmányokban. Még azt sem tudjuk, hogy egyáltalán valamelyik Béla királyunk jegyzője volt-e szerzőnk, sőt azt sem, hogy valóban jegyzőként működött-e. Tudomásom szerint kétely is csak két kutatóban merült föl ezen kérdésekkel kapcsolatban. Az egyik kétkedő Árpád-kori történeti forrásaink egyik legjobb ismerője, Gombos F. Albin volt, aki korai humanistának tartotta a magisztert Csapodi Csaba közlése szerint,²⁵ Vékony Gábor pedig 1991-es tanulmányában ejtett el egy szkeptikus fél mondatot: „*ha persze valamelyik királyunknak egyáltalán jegyzője volt.*”²⁶ Az meg nem érv (akármelyik) Béla kora és a szerző jegyzősége mellett, hogy ezeket ő maga írja meg, hiszen Anonymusnak szinte minden szavát, állítását kétségbe vonták már. Különös, hogy éppen a valamelyik Béla korára és saját személyére vonatkozó állítása nem keltett soha semmiféle gyanút azon tudósainkban, akik őt más kijelentései miatt – nem alaptalanul – konfabulálónak, hiteltelennek minősítették. Miért pont ezek a kijelentései lennének igazak?

A Bélákhoz való indokolatlan ragaszkodás szülte Kristó Gyula következő mondatát is: „*mindaddig III. Béla jegyzőjének kell tekintenünk a névtelen, amíg valaki nem produkál IV. Béla kora mellett szóló pozitív, félreérthetetlen adato(ka)t.*”²⁷ Pedig ő is tudja, hogy a Névtelen „*munkájának nagyobbik része saját maga által koholt, kitalált, esetleg más összefüggéseiben hiteles, de nála átértékelt szereplőkre és eseményekre épült.*”²⁸ Benkő Loránd az állítólagos magiszter munkamódszerét elemezve számtalan alkalommal mutatott rá arra, hogy a gesztában fiktív személyek sosem-volt ellenfelekkel költött csatákat vívnak. Közel félszáz olyan esetet elemez ő maga, ahol a helynév–személynév–esemény korrelációja a gesztában a napnál világosabb.²⁹

Eddig is vizsgálták Anonymus szavait, persze – készpénznek véve műve elején tett kijelentését – kizárólag négy Béla királyunk korának vonatkozásában. Egyes jelenségek már korábban arra mutattak, hogy a XIII. század

²⁵ CSAPODI 1978. 89–90. Gombos nagy művében 1350 körülre teszi a geszta mai példányának keletkezését (CFHH 1, 229). Kiss Lajos 1150 körülől a 13-14. századig történő datálásokat veszi komolyan (FNESz 1, 11).

²⁶ VÉKONY 1991. 144.

²⁷ KRISTÓ 1994. 35.

²⁸ KRISTÓ 2002. 55.

²⁹ BENKŐ 1998, különösen 11–27.; BENKŐ 2003.

elejére történő keltezés talán nem is olyan sziklaszilárd. Váczy Péter a *mons Sancti Martini* helymegjelölés kapcsán mutatott rá arra, hogy oklevelekben ezt a kifejezést 1220 körül kezdik el használni Pannonhalma megnevezésére.³⁰ Ugyancsak ő figyelt fel arra, hogy a Fekete-tenger Anonymusnál szereplő neve (*Niger pontus, Nigrum mare*) csak 1265-től adathozható, az is külföldön.³¹

A *sancti reges et duces*³² (szent királyok és hercegek) kifejezés *duces* többes számát sem lehet egyszerűen azzal félresöpörni, hogy az „*stiláris okból magyarázható, vagyis ebből csak annyi következik: 1192 után írták, amikor László szentté avatásával kettőre emelkedett a magyarországi szent királyok száma.*”³³ Ha ugyanis a *reges*-t komolyan vesszük, akkor a vele szorosan egy kifejezésben álló *duces*-t is illenék, még ha nem simul is bele a koncepcióba. Így nem marad más hátra, mint 1235, Szent Erzsébet kanonizációja utánra tenni a mű keletkezését. Szegfű László hívta fel a figyelmet IV. Béla egy 1269-es oklevelének anathemájára, amelyben „*együtt szerepelnek az anonymusi »sancti reges et duces« – István, Imre, László és Erzsébet – is.*”³⁴

De felmerült már sokkal komolyabb baj is. A Csepel-szigetet *insula, insula magna, insula maior, insula regia*-ként említik okleveleink egészen 1391-ig,³⁵ ekkor jelenik csak meg kétségtelen hitelű diplomában az *insula Chepel* megnevezés! Ezt eddig (1966 óta) senki nem tette szóvá, maga a szerző, Benkő Loránd is megpróbált keresni rá – alig hihető, és főként bizonyíthatatlan – magyarázatot.³⁶ Azt a gyanút, aminek Gombos F. Albin adott hangot, a jelen összeállítás alapján legalább is nem lehet csak úgy egyszerűen elhessegetni.

V. Kovács Sándor írta a Csapodi-könyv kapcsán: „*Kétszáz év tudománytörténeti áttekintése után felmerülhet a kérdés, mire volt jó a rengeteg hipotézis és a gondosan kimunkált értekezések hosszú sora, ha végül is nem sikerült megoldani az Anonymus-kérdést, vagy legalábbis alig látunk tisztáb-*

³⁰ VÁCZY 1994. 57–70; Györffy (ÁMTF 2, 626–630) 1305-ig hoz adatokat.

³¹ VÁCZY 1994. 71–76.

³² SRH 1, 38.

³³ KRISTÓ 1994. 34.

³⁴ SZEGFŰ 1987. 330. Az anathema megfelelő helyének szövege: „a sanctis regibus, predecessoribus nostris, **Stephano, Henrico, Ladizlao, a beata Elisabeth**, ac a nobis anathema sit.” (FCD 4:3, 493)

³⁵ BENKŐ 1966. 142; Györffy (ÁMTF 4, 198–200) az 1019-re hamisított zalavári oklevél adátán kívül (*insula Schepel*, vö. DHA 1, 91.) a Csepel-szigetnek csak a fent említett neveit hozza.

³⁶ BENKŐ 1966. 142–143.

*ban annyi megalapozott, leleményes föltevés után. Ha valahol eme imponáló seregszemle végén le kell szögezni: biztos vezérfonal híján minden kutatási kísérletet hasznosnak és fontosnak kell minősítenünk, hisz nem tudhatjuk, mikor melyik jó megfigyelés épülhet bele egy új koncepcióba, megváltozott funkcióval – más értelmezési lehetőség felvillantásával... Még azok a hipotézisek is hasznosak, amelyek végképp a lomtárba kerülnek, hiszen szűkítették a feltevések határait, igazolták néhány szükségszerűen felvetődő megoldási kísérlet csődjét, így ezeket – igen hasznosan – kiiktatták a további vizsgálódásokból.*³⁷

A fenti, az MKLSz alapján készült összeállítás talán nem haszontalan. Ha arra a kérdésre, hogy megállapítható-e egy szöveg keletkezésének kora a szótár segítségével, nem is ad egyértelmű választ, valamire véleményem szerint azért rávilágít: Anonymus művének keletkezési ideje és a szerző személye keresésekor nem biztos, hogy le kellene ragadnunk a Bélák koránál. Túl sok a későbbre mutató adat.

Calanusszal kezdtük, térjünk rá vissza itt a végén. 1993-ban egy szép kiállítású könyv jelent meg Attiláról.³⁸ Recenziójában Veszprémy László a következőket írja Marianna D. Birnbaum tanulmányáról: „*Birnbaum Calanus Vita Attilae-jét – minden jel szerint fenntartásokkal, de mégis – visszadatálná a 12. század végére. Azonban Horváth János e korai datálással szemben annyi kifogást támasztott, hogy nyilván azok cáfolata túlnőne a tanulmány kérétein. Addig azonban nehezen hihető, hogy Bél Mátyás kiadásában Anonymus egy kortársának a művét olvashatnánk.*”³⁹ Vagy mégis kortársak voltak? Csak nem 1200 körül, hanem egy későbbi évszázadban? Mindenesetre izgalommal várom középkori latin szótárunk következő köteteit.

³⁷ V. KOVÁCS 1987. 71.

³⁸ Attila. The Man and His Image. Ed. by Franz H. Bäuml–Marianna D. Birnbaum. Budapest 1993.

³⁹ VESZPRÉMY 1994. 573.

FÜGGELÉK

Az alább közölt összeállítás Rogerius *Carmen miserabiléje* és Anonymus *Gesta Hungar[or]uma* feltűnő szövegbeli egyezéseit veszi számba. Ezeket azért is fontos felmutatni, mert a *Siralmas ének*, amely 1243-ban keletkezhetett, elfogadott vélemény szerint kitérőt jelent a középkori magyarországi történetírásban, hiszen Rogerius „nem használt fel korábbi magyarországi munkákat, sem az ő műve nem szolgált forrásul későbbi alkotók számára.”⁴⁰ Kéziratban nem maradt ránk, szövege szélesebb körben csak 1488 óta ismert, amikor is Thuróczy János krónikájának függelékeként nyomtatásban megjelent.⁴¹

Rogerius (SRH II. 551–588)	Anonymus (SRH I. 33–117)
... rex [sc. Bela IV.] ... licenciatis nunciis non minimis muneribus honoratis ad dictum Kuthen regem transmisit suos nuncios et fratres predicatorum cum eisdem mandans, quod ipsum et suos paratus esset recipere et petita concedere iuxta sue beneplacitum voluntatis. Quid plura? Nunciis hinc inde sepius destinatis predictus Kuthen cum suis iter arripuit in Hungariam veniendi. (554, 1-6)	... quibus etiam pro suo fidelissimo obsequio dux Arpad donavit munera non minima ... (96, 5-6) Tunc Usubuu et Eusee inuito consilio nuntios suos cum diversis muneribus et filiis incolarum in obsides positos duci Arpad transmiserunt ... (98, 12-14)

⁴⁰ KRISTÓ 2002. 64.

⁴¹ ALMÁSI 1987.

Rogerius (SRH II. 551–588)	Anonymus (SRH I. 33–117)
<p>Quid plura? (554, 4; 570, 8; 575, 13; 577, 9; 582, 13)</p> <p>Et quid plura? (579, 27)</p> <p>Et quid ultra? (586, 13)</p> <p>Et quid amplius? (583, 11-12)</p>	<p>Quid plura? (35, 15; 37, 20; 41, 16; 46, 4; 65, 20; 91, 23)</p> <p>Quid ultra? (38, 16; 50, 8; 99, 17)</p>
<p>Rex vero <i>in potentatu mirabili usque ad confinium terre sue obuius sibi</i> [sc. regi Kuthen] <i>fuit tot eximia et tot honores sibi</i> [sc. regi Kuthen] et suis faciens, quod ab incolis terre illius a tempore, cuius non extabat memoria, factum non fuerat neque visum. (554, 6-10)</p>	<p>Dux vero Lodomeriensis et <i>sui primates obviam Almo duci usque ad confinium regni cum diversis pretiosis muneribus processerunt</i> et civitatem Lodomeriam ultro ei aperuerunt. (47, 10-13)</p> <p>Tunc omnes incole illius terre miserunt nuntios suos cum donariis multis ... (92, 9-10)</p>
<p>... [rex], cum [Cumani] propter multitudinem in loco comode morari non possent, pro eo, quod erat gens dura et aspera subdi nescia, ... dabat eis de principibus suis unum ... (554, 10-13)</p>	<p>Et credo, quod adhuc eos cognoscetis, duram gentem fuisse de fructibus eorum ... Gens namque Scithica dura erat ad sustinendum omnem laborem et erant corpore magni Scithici et fortes in bello ... Predicta vero Scithica gens dura erat ad pugnandum et super equos veloces et capita in galeis tenebant et arcu ac sagittis meliores erant super omnes nationes mundi et sic cognoscetis eos fuisse de posteris eorum. (36, 16-37, 5)</p>

Rogerius (SRH II. 551–588)	Anonymus (SRH I. 33–117)
<p>Bone memorie rege Andrea genitore istius Bele regis mortis debito [debitum A] persolvente ... (554, 35)</p>	<p>P. dictus magister ac quondam bone memorie gloriosissimi Bele regis Hungarie notarius ... (33, 2–3)</p> <p>Almus dux filius Ugek [Vgek] de genere Magog regis, vir bone memorie ... (41, 22–23)</p> <p>Postea vero anno V. regnante Cuonrado imperatore Lelu, Bulsu, Botond <i>incliti quondam et gloriosissimi</i> milites <i>Zulte ducis Hungarie</i> missi a domino suo partes Alemannie irrupuerunt et multa bona eorum acceperunt. (109, 5–8)</p>
<p>Et sic sagittarum ictus minime sufferre valentes infra circulum exercitus retroibant. (570, 18–19)</p>	<p>... Boemi et omnes Nytrienses Sclaui videntes audaciam Hungarorum et <i>percussiones sagittarum non sufferentes</i>, fuga lapsi sunt ... (78, 15–17)</p>
<p>De auro igitur et argento, equis, armis, vestibus et rebus aliis quid dicetur tot hominum ... Equi cum sellis, [et <i>add. A</i>] frenis sine sessoribus per prata et nemora discurrebant ... (573, 16–19)</p>	<p>equos cum sellis et frenis (46, 11)</p> <p>duo milia marcarum argenti et centum marcas auro cocti cum pellibus et palliis non numeratis et CCC equos cum sellis et frenis (47, 17–19)</p> <p>equos cum sellis et frenis et tria milia marcarum argenti et CC marcas auro et vestes nobilissimas (47, 28–29)</p>

Rogierius (SRH II. 551–588)	Anonymus (SRH I. 33–117)
Quod et factum est (584, 4)	Quod et sic factum est. (56, 20)
Quod subito factum fuit. (585, 26)	Quod et sic factum fuit (65, 7)
	Quod sic factum est. (67, 11; 71, 17)

RÖVIDÍTÉSEK

AUSZ AH	= Acta Universitatis Szegediensis Acta Historica
MNy	= Magyar Nyelv
ItK	= Irodalomtörténeti Közlemények

IRODALOM

- ALMÁSI 1987 = ALMÁSI Tibor: A Sirmalmas ének kézirati hagyományának néhány problémája. AUSZ AH 84 (1987) 51–57.
- ÁMTF = GYÖRFFY György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV. Budapest 1963–1998.
- BENKŐ 1966 = BENKŐ Loránd: Az anonymusi hagyomány – és a Csepel név eredete. MNy 62 (1966) 134–146., 292–305.
- BENKŐ 1998 = BENKŐ Loránd: Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról. Bp., 1998.
- BENKŐ 2003 = BENKŐ Loránd: Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről. Bp., 2003.
- CALANUS = Iuveni Coelii Calani Dalmatae *Attila*, in: *Adparatus ad historiam Hungariae ...* ed. Matthias Bel. Posonii, 1736. 89–154. Franciscus
- CFHH = *Catalogus fontium historiae Hungaricae I–III*, ed.: Albinus Franciscus GOMBOS. Budapest, 1937–38
- FCD = Georgius FEJÉR: *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI*. Budaë, 1829–1844.
- CSAPODI 1978 = Csapodi Csaba: Az Anonymus-kérdés története. Bp., 1978.
- DHA = *Diplomata Hungariae Antiquissima I*. Edendo operi praefuit Georgius Györffy. Bp., 1992.
- FNESZ = Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Budapest 1988⁴.
- GYÖRFFY 1988 = GYÖRFFY György: Anonymus. Rejtély avagy történeti forrás?. Bp., 1988.
- GYÖRFFY 1993 = GYÖRFFY György: *Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok*. Bp., 1993.

- HKÍF = A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 1995.
- HOLLER 2009 = Anonymus és a „senonok hegyei” meg az „aliminus népek”.
Árpád-kori történeti szövegek fejlődési modelljének első közelítése.
MNY 105 (2009) 300–324; 431–449.
- IODANES = Iordanis Romana et Getica. Recensuit Theodorus Mommsen. Berolini 1882. In:
MGH Scriptores. Auctores antiquissimi V/1.
- JUHÁSZ 1932 = P. Magister quondam Bele regis Hungarie notarius Gesta Hungarorum. Edidit
Ladislau Juhász. Bp., 1932.
- KISS 2002 = Iordanes: Getica. A gótok eredete és tettei. Ford.: Kiss Magdolna és hallgatói.
Pécs, 2002.
- KMTL = Korai magyar történeti lexikon. Főszerk.: Kristó Gyula. Bp., 1994.
- KRISTÓ 1994 = KRISTÓ Gyula: A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig.
(=Irodalomtörténeti Füzetek 135.) Bp., 1994.
- KRISTÓ 2002 = KRISTÓ Gyula: Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori
Magyarországon. Bp., 2002.
- KULCSÁR 2002 = Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentibus ab initiis
usque ad annum 1700 – A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-
ig. [www.tankonyvtar.hu/konyvek/inventarium-de-operibus/inventarium-de-operibus-
081028-4](http://www.tankonyvtar.hu/konyvek/inventarium-de-operibus/inventarium-de-operibus-081028-4) (2009. január 27.)
- MKLSZ = A magyarországi középkori latinság szótára. Lexicon latinitatis medii aevi
Hungariae I–V. Főszerk.: Harmatta János. Bp., 1987–1999.
- SRH = Scriptores rerum Hungaricarum I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Bp.,
1937.
- SZEGFŰ 1987 = Szegfű László: Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról (recenzió).
Irodalomtörténet 69 (1987–1988) 329–334.
- THOROCZKAY 1994 = Thoroczkay Gábor: Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése
(1977–1993) I. Fons 1 (1994) 93–149.
- THOROCZKAY 1995 = Thoroczkay Gábor: Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése
(1977–1993) II. Fons 2 (1995) 117–173.
- VÁCZY 1994 = Váczy Péter: A magyar történelem korai századaiból. Bp., 1994. (História
könyvtár. Monográfiák, 5.)
- Vékony 1991 = Vékony Gábor: Anonymus kora és korhúsége. Életünk 29 (1991). 58–73., 135–
158., 263–275., 355–375.
- VESZPRÉMY 1994 = Attila. The Man And His Image. Ed. by Franz H. Bäuml-Marianna D.
Birnbäum. Budapest 1993. (recenzió) ItK 98 (1994) 572–574.
- VESZPRÉMY 1998 = Megjegyzések az Anonymus-Gestában előforduló néhány nem
magyarországi helynévről. (A Senones-kérdés.) MNY 94 (1998) 165–9.
- V. KOVÁCS 1987 = V. Kovács Sándor: Eszmetörténet és régi magyar irodalom. Bp., 1997.

ZUSAMMENFASSUNG

JENŐ UNGVÁRY

Die Entstehungszeit der *Gesta Hungarorum* des anonymen Notars und das *Lexicon latinitatis medii aevi Hungariae*

Die überwiegende Mehrheit der Gelehrten, die sich mit der *Gesta* des ungarischen Anonymus befasst hatten, ist zu der Überzeugung gelangt, dass das vieldiskutierte Werk um 1200 verfasst wurde. Der Autor verrät von sich selbst nur, dass er als Notar unter dem verstorbenen (*bone memorie*) König Bela seine Dienste tat. Unglücklicherweise ist dieser Hinweis aber nicht besonders hilfreich in Bezug auf die Entstehungszeit der *Gesta*; in Ungarn regierten nämlich vier Könige mit dem Namen Bela: Bela I. (1060–1063), Bela II. (1131–1141), Bela III. (1172–1196) und Bela IV. (1235–1270). In den letzten Jahrhunderten seit Erscheinen der *Gesta* (1746) wurde jeder dieser Könige als der vom Autor erwähnte Herrscher in Verdacht gezogen. Die meisten Wissenschaftler sind sich zwar im Klaren darüber, dass der Anonymus in seinen Geschichten über die Landnahme der Ungarn vielfach Lügen erzählt (aus Ortsnamen werden bei ihm z. B. die Gegner der landnehmenden Ungarn kreiert), auf der Person eines Belas beharrt man aber unverständlicherweise weiter.

Im vorliegenden Aufsatz wird ein neuer Weg eingeschlagen. Mit Hilfe des *Lexicon latinitatis medii aevi Hungariae* wird aufgezeigt, dass der Autor der *Gesta* in relativ grosser Zahl Wörter und Ausdrücke verwendet (13,64 %), die im mittelalterlichen Latein Ungarns erst später, teilweise sogar viel später wieder auftauchen, als die vermutete Verfassungszeit des Werkes von Anonymus (s. Diagramm auf S. 88). Das kann ein Zeichen dafür sein, dass die *Gesta* nicht um 1200, sondern erst in späterer Zeit entstand.

(Übersetzt von J. Ungváry)

UGRAI JÁNOS

A Sárospataki Református Kollégium dunántúli partikula-kapcsolatai a XVIII–XIX. század fordulóján *

BEVEZETÉS

KÖZLEMÉNYÜNKBEN a sárospataki kollégium 1783–1830 közötti közvetlen dunántúli kapcsolatainak nyomait gyűjtjük össze. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy mely gyülekezetekbe milyen rendszerességgel küldött tanítókat a Bodrog-parti anyaiskola. Mint közismert, a pápai református kollégium XVIII. század végi újraindulásáig Debrecen és Sárospatak látta el tanítókkal, lelkészekkel a dunántúli református egyházközségeket, ám amint a pápai kollégium visszanyerte régi státusát, a két keleti iskolakollégium jelentős érdekeltségeket veszített a Duna másik oldalán. A szakirodalom által leginkább legációk küzdelemként, az adománygyűjtés jogosultsága körül kialakuló konfliktusként tárgyalt jelenség azonban azt is maga után vonta, hogy a két nagy kollégium elvileg kevesebb dunántúli gyülekezetbe küldhette saját tanítványait tanítónak, majd lelkésznek, s ezáltal szűkült a partikulahálózatuk.¹

E térvészítés mértékéről eddig nem álltak rendelkezésünkre pontos adatok. A pataki partikulahálózat jellemzőit feltáró részletes kutatásunk eredményeként viszont az eddiginél árnyaltabb összkép kialakítására nyílik lehetőségünk.² Ezért az alábbiakban néhány módszertani szempont megfontolása után kutatási eredményeinknek a dunántúli gyülekezeteket illető adatait közöljük.

* Írásunk az MTA Bolyai János Posztdoktori Ösztöndíjának támogatásával készült.

¹ A küzdelem leírása: TÓTH 1935. 9–7., TRÓCSÁNYI 1981. 118–125.

² A kérdéstről részletesen: UGRAI 2010. 72–84.

ÚJABB EREDMÉNYEK A PARTIKULÁK KUTATÁSÁBAN

A pataki kollégium kisiskola-hálózatának nagyságára és kiterjedtségére vonatkozóan csak hozzávetőleges adatokat közöltek a témával foglalkozó kutatók. Benda Kálmán 80–100-ra becsülte a XVIII. század folyamán a Sárospatakhoz tartozó rectoriák, azaz a kollégiumból frissen kikerült öregdeákokat tanítóként fogadó gyülekezetek számát.³ Ezzel szemben egy, az 1773 és 1826 között keletkezett kisiskolai jövedelmi összeírásokat tartalmazó gyűjteményes kötet 21 vármegye 215 református gyülekezete tanítójának juttatásait sorolja fel tételesen – az ekléziák jelentős részét nem is egyszer, hanem kétszer, sőt időnként háromszor is érintve.⁴ E bőbeszédű és gazdag forrás ugyanakkor több módszertani nehézséggel is szembesíti a kutatót. Egyrészt semmi nem garantálja, hogy teljes körű a partikulák itteni összeírása. Sőt a szöveg gondozója, Dienes Dénes az Utószóban kiemeli, hogy a borsodi-gömöri térségből ismert iskoláknak a felét sem tartalmazza a gyűjtemény. Dienes ennek nyomán azt feltételezi, hogy csak a jelentősebb iskolákról készült ezen a helyen jövedelmi összeírás.⁵ Kénytelenek vagyunk továbbá azzal is számolni, hogy az időben első és utolsó bejegyzés között több mint fél évszázad telt el, s ennek megfelelően a gyűjteményes kötet csak korlátozottan alkalmas egyfajta pillanatkép rögzítésére. Ennyi idő alatt ráadásul nemcsak iskolák létesülhettek és szűnhettek meg – akár többször is –, hanem jelentősen változhatott az összeírók logikája is. Ez akkor is veszélyt rejt magában, ha Dienes Dénesnek igaza van, s csak a fontosabb partikulák feltérképezésére törekedtek. Hiszen a fontosság megítélése ennyi idő alatt, akár a folyton változó összeíró belátásának, akár az adott iskola állapotának függvényében jelentősen módosulhatott. Ugyanez áll fenn, ha esetleg más vezérlő elv diktálta az iskolák közötti változást.

Megjegyezzük, hogy a pataki kollégium partikulahálózatának pontosabb meghatározását nem segítik elő az eddigi debreceni kutatási eredmények sem. Az erre törekvő legfontosabb kísérlet, Dankó Imre tanulmánya inkább csak zavarosabbá teszi az összképet azzal, hogy megkülönböztetés nélkül a debreceni kollégium partikulái között sorol fel minden olyan kisiskolát, amely valaha fogadott tanítót Debrecenből. Az egyébként valóban hatalmas forrás-

³ BENDA 1981. 87–115.

⁴ A forrás önálló kiadványban megjelent: DIENES 2001.

⁵ DIENES, 2001. 141–142.

anyagot feldolgozó, több évszázadot felölelő munka függelékében így a pataki partikulahálózat olyan kulcsintézményeit is felsorolta a szerző, mint a miskolci, a gönci, a tállyai vagy a tokaji iskola – sőt maga a sárospataki kollégium is szerepel az összeírásban. A korszakunkra érvényesnek nem tekinthető Dankó-féle összesítés egyébként 25 olyan települést említ, amelynek református iskolájáról biztosan tudjuk, hogy a pataki partikulahálózatba tartozott.⁶

Mindezek tükrében újabb források bevonására kényszerültünk annak meghatározására, hogy hány partikulája volt a pataki kollégiumnak. Ám ez az erőfeszítésünk egyelőre csak részeredményekkel járt, amely azonban egy nem várt irányban igen fontos következtetés levonásához vezetett. Közel azonos időben – az egyes egyházmegyékben 1800–1805 között – rögzített egyházlátogatási jegyzőkönyvek helyi iskolákat illető adatainak összegyűjtésével sikerült az egyházkerület határain belül egy pillanatfelvételt készíteni. Ennek köszönhetően kijelenthető, hogy a századforduló táján 252 kisiskola működött a pataki kollégium közvetlen vonzáskörzetében. (Ezek közül csak egy, a Debrecenben és Patakon végzett deákokat felváltva meghívó szikszói kisgimnázium nem tekinthető a pataki kollégium partikulájának.)⁷ Ez az 1799. évi nagy egyházkerületi belső határrendezés során összeírt 337 anyaegyház 75%-a.⁸

Egy másik forrásunk, a kollégiumban 1783-tól az intézményből kilépő tógátusokat összesítő távozási napló segítségével azt tudjuk teljességre törően rekonstruálni, hogy hányan hányféle céllal és úti céllal hagyták el Patakot.⁹ Ez a korszakunkban folyamatosan vezetett névsor leginkább a tanítói tevékenység feltérképezésére alkalmas.¹⁰ Az 1783–1825 között feltüntetett 2912 kollégiumból távozó tógátus 81%-a, 2364 fő e célból hagyta el az intézményt. Közel 52%-uk (1227 fő) rectori, 41%-uk (970 fő) praeceptor, 6%-uk (136 fő) magántanítói tisztséget vállalt – a fennmaradó összesen 31 fő más elnevezés-

⁶ DANKÓ 1988. 776–810.

⁷ A szikszói iskola speciális helyzetéről: PAPP 1980.

⁸ Az egyházkerületben összesen 522 gyülekezet működött, ezek közül 337 volt mater eklézsia, négy pedig egyesült gyülekezet, a többi valamelyik anyaegyház filiájaként működött. UGRAI 2004. 16–20.

⁹ P.S.P.V. TIREKLt. K.a. I. 21. Ezt a vaskos dokumentumot jelenleg szerkesztjük és rendezzük sajtó alá. Reményeink szerint hamarosan önálló forráskiadványban válik a nagyközönség számára hozzáférhetővé.

¹⁰ Erre a kísérletre először Kódöböcz József vállalkozott. Értékes eredményeit kutatásunk során többféle módon is felhasználtuk, de – élve a számítógépes adatrögzítés és -felhasználás új lehetőségeivel – a napló elemzését megismételtük. KÖDÖBÖCZ 1986. 52–57.

sel (conrector, paedagogus stb.) végezte szintén gyermekneveléssel kapcsolatos munkáját.

Eredeti elvárásaink szerint ezzel a forrással lehetővé vált volna egyrészt a tanítói fluktuáció rectoriánkénti meghatározása, másrészt pedig a pataki kollégium egyházkerületi határokon túli partikuláinak beazonosítása. Ám a távozási napló alapos vizsgálata egy eddig a szakirodalomban nem körülírt, sőt nem is igazán jelzett jelenséggel szembesíti a kutatót: hiába létezett az egyházkerületben 252 kisiskola, s hiába számolt a jövedelmi összeírás adatai alapján Dienes Dénes közel 100 jelentős, a Tiszáninneri Református Egyházkerületen kívüli pataki partikulával, a kollégiumból kilépő ifjak lényegesen kevesebb településen vállaltak rendszeresen tanítói tisztséget. Az egyházkerületen belül mindössze 53 olyan kisiskolát találtunk, amely 1783–1825 között – a korszak egészében, vagy legalább egyik vagy másik felében – valóban rendszeresen, 2–3 évenként fogadott kollégiumi öregdeákat. További 94 kisiskolát találtunk, ahová eseti jelleggel, 40 év alatt 1–2 alkalommal kerültek Patakon frissen végzettek. Ez azt jelenti, hogy száz fölött volt azoknak a falusi iskoláknak a száma, ahová korszakunkban egyetlenegyszer sem érkezett közvetlenül Patakról tanító, s 200 körül, ahol általában fiatalok tanítottak.¹¹

Mindez legalább két következtetés azonnali levonását teszi lehetővé. Egyrészt szakítanunk kell a szakirodalom egyöntetű megállapításával, miszerint a falusi református iskolák még ekkor is az anyaiskolából kikerülő, peregrinációra készülő, tanítóként 2–3 évet eltöltő ifjak munkaerejét vették igénybe. Valójában ez az *academia promotiónak* nevezett rendszer már csak az iskolák közel felében lehetett szokásban, a többi helyen állandósított tanítót alkalmaztak. Ennek megfelelően elkülöníthető a partikuláknak egy olyan típusa, amely korszakunkat megelőzően letért a tradicionális protestáns iskolaszervezés útjáról. E ténynek a művelődés-, egyház- és társadalomtörténeti jelentőségét jelenleg nem tudjuk felbecsülni. További kutatásoknak kell tisztázni, hogy ez az új szempont miként változtathatja meg például a tanítói szakma professzionalizálódásának üteméről, az egyes egyházközségeken belüli (lelkész – tanító – gyülekezet közötti) erőviszonyokról, vagy éppen az iskolakollégiumokban tanult deákok elhelyezkedési lehetőségeiről és a vidéki értelmiség létszámáról eddig kialakított képet.

¹¹ Lásd: UGRAI 2010. 120.

A másik tanulság sokkal inkább kapcsolódik jelen tanulmányunk témájához. A távozási naplóban szereplő helységek névsora nem egyezik meg a pataki kollégium partikuláinak névsorával – az előbbi halmaz lényegesen kisebb, mint az utóbbi. Ez pedig azt jelenti, hogy az anyaiskola központi dokumentumaiból lehetetlen pontosan meghatározni az anyaiskola partikuláinak számát és elhelyezkedését. Az egyházkerületen belüli iskolák számát könnyen meg lehet állapítani a vizitációs jegyzőkönyvekből, esetleg más, egyházkerületi szintű összeírásokból, felmérésekből. Az egyházkerületi határon túli érdekeltségekről azonban csak véletlenszerűen szerezhethünk biztos vagy bizonytalan információkat.

A Dienes Dénes által gondozott jövedelmi összeírás 92 olyan gyülekezet-ről tudósít, amely a pataki kollégium jelentős partikuláját tartotta fenn, noha nem a tiszáninneni szuperintendenciában helyezkedett el. E települések 15 vármegyéhez tartoztak, amelyek közül kiemelkedő Bereg (18 iskola) Szabolcs és Szatmár (16–16) részesedése. További 8 település Pest, 6 Veszprém, 5–5 Bars és Fejér megyéhez tartozott. E gyűjteményes összeírás szerint a többi vármegyének (Baranya, Esztergom, Heves, Hont, Máramaros, Nógrád, Tolna, Ugocsa, Ung és Zala) csak egy, esetleg két gyülekezete ragaszkodott a pataki anyaiskolához.

A távozási napló 1781–1825 között 165 olyan, a tiszáninneni egyházkerületen kívüli településről tesz említést, amelyek legalább egyszer Patakról fogadtak rectort. Eszerint a pataki tógátusok 26 különböző vármegyébe jutottak el, az említettek mellett például Csongrád, Komárom, Sáros, Somogy vagy Szepes megyébe is. Ám ha a rendszeresen academia promotiót vett fiatalot fogadó, „stabil” iskolákat vizsgáljuk, akkor 19 ilyen, az egyházkerületi határon túli helyről találunk bizonyítékot: 5 Bars, 4 Szatmár, 3–3 Fejér, Szabolcs és Veszprém, valamint 1–1 Nógrád és Pest megyei település református kisiskolája tartozott a pataki partikulahálózatba.

A távozási napló alapján „stabil” partikulának tekinthető iskolák mindegyike szerepel a jövedelmi összeírásban. Ezeket annak ellenére a pataki kollégium kisiskolái közé soroljuk, hogy Dankó Imre tág időhatárokat átfogó összeállításában a 19 közül 11 iskola megtalálható. Ezenkívül a jövedelmi összeírásban további 73 iskola szerepel, ezek közül mindössze 16-ról állítja Dankó, hogy a debreceni kollégiumnak volt köze hozzá. Ez azt jelenti, hogyha a debreceni adattárat minden kritika nélkül el is fogadnánk, abban az esetben is legalább 76 egyházkerületen kívüli sárospataki kisiskolával számolhatunk.

Mivel azonban Dankó adattára a mi szempontunkból nem számított korábban sem perdöntőnek, könnyen lehet nagyobb is ez a szám.

A jövedelmi összeírásban nem szereplő, a távozási naplóban pedig csak rendszertelenül előforduló 86 település közül 59-ről nem tesz említést Dankó Imre. Ez azonban megítélésünk szerint önmagában semmit sem jelent. Ha ugyanis ezeket is a sárospataki kollégium partikuláinak tekintenénk, akkor a Dankó-féle adattárhoz hasonlóan egy teljességre törő, ám a valóságot torzító listát tudnánk összeállítani. Ezen iskolák hovatartozásának – sőt egyáltalán: folyamatos létüknek – a megállapítása újabb források bevonását, s valószínűleg minden esetben egyedi mérlegelést kívánna meg.

DUNÁNTÚLI PARTIKULA-KAPCSOLATOK

E kételyek tükrében olyan adattárat érdemes a pataki kollégium dunántúli partikula-érdekeltségéről összeállítani, amely ugyan minden számba jöhető adatot tartalmaz, de nem sugalmazza azt, hogy bizonyosan tartósan létező, illetve hosszan a Bodrog-parti iskola kötelékébe tartozó kisiskolákról van szó. Ezért is használjuk írásunk címében a *partikula* helyett a *partikula-kapcsolat* kifejezést. Eszerint annyit lehet bizonyítani, hogy az adott évben az adott helyen volt református kisiskola, és az Sárospatakhoz is tartozott. Külön feltüntetjük a Dienes-féle gyűjteményes kötetben szereplő dunántúli helységeket – ezekről feltételezhető, hogy a korszak egy részében vagy végig pataki partikulának számítottak. Továbbá a távozási napló minden dunántúli települést érintő, tanítóskodásra vonatkozó bejegyzését rögzítjük. Ha egy-egy településre gyakran kerültek ki pataki deákok, akkor ezek is stabil partikulának tekinthetők. Ellenben az állandósított tanítókra vonatkozó új eredményeink tükrében ennek ellenkezőjét nem állíthatjuk meggyőződéssel: azaz egy-két bejegyzés a távozási naplóban, vagy akár a tíz évet is meghaladó lyuk a listában nem feltétlenül jelenti azt, hogy csak eseti kapcsolat lett volna a gyülekezet és a pataki kollégium között. Mindezek mérlegelése további, a legációk küzdelem eredményeit is figyelembe vevő kutatás feladata lesz.

FÜGGELÉK

A SÁROSPATAKI KOLLÉGIUM DUNÁNTÚLI PARTIKULA-KAPCSOLATAI (1783–1827)

Aba – Fejér vm.

1800. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 100–101.

A távozási napló bejegyzései:

Jos. Vályi – rector, 31. Martz. 1800.

Adam Szenyeri – rector, 1805.

Jos. Nagy – rector, 13. Jan. 1808.

Paul. Sutha – rector, Jan. 27. 1815. (IX. tog.)

Joan. Geller – rector, Martii. 6. 1820. (VII. tog.)

Adony – Fejér vm. (esetleg Tiszaadony – Bereg vm.)

A távozási napló bejegyzése:

And. Jánvári – rector, Aprilis 28. 1813.

Balatonendréd – Somogy vm.

A távozási napló bejegyzései:

Jos. Nyilas – praeceptor, 1792.

Ste. Lendvai – rector, 4. May. 1793.

Balatonfőkajár – Veszprém vm.

1775. és 1779. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 36.

A távozási napló bejegyzései:

Joh. Sebestyén – rector, Febr. 3. 1784.

Lad. Zágonyi – rector, 23. Jan. 1790.

St. Fodor – rector, 11. Maii. 1792.

Ste. Likai – rector, 4. Martz. 1795.

Mic. Gotthárd – rector, 4. Mart. 1799.

Jos. Görgei – praecept., Febr. 28. 1802.

Joh. Srogh – rector, Marty 5. 1802.

Ste. Bonis – praec., Febr. 15. 1803.

St. Göböl – rector, 1804.

Jos. Pap – praecept., 20. Martz. 1806.

Lud. Bátki – praecept., 15. Apr. 1807.

Balatonfüred – Zala vm.

Dátum nélküli jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 139.

A távozási napló bejegyzései:

Georg. Kotsis – rector, Martii 1. 1788.

Adam Székely – rector, 22. Januarii 1791.

Mich. Szivos – rector, 25. Jan. 1794.

Jos. Tarczali – rector, 26. Febr. 1801.

Jos. Szüts – praeceptor, 26. Febr. 1801.

Jos. Szombati – rector, 1805.

Andr. Czako – praecept., Nov. 15. 1816. (II. tog.)

Steph. Csernák – praeceptor, Dec. 14. 1816. (V. tog.)

Baracska – Fejér vm.

1813. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 128–129.

A távozási napló bejegyzései:

Mart. Pongó – rector, 26. Jan. 1794.

Abr. Deli – praeceptor, 26. Jan. 1794.

Sam Vincze – praecept., 1795.

Joh. Kőrösi – praecept., Febr. 20. 1796.

Joh. Szabados – praecept., 9. Apr. 1797.

Sam. Kallós – praeceptor, Febr. 18. 1800.

Sam. Lentsés – praecept., Marty 11. 1802.

Mich. Merey – praec., 1803.

Aron Deme – praecept., 23. Febr. 1806.

Jos. Harkányi – praec., 5. Apr. 1808.

Lad. Stepán – rector, Marty 7. 1813.

Joan. Kis – praeceptor, Marty 7. 1813.

Joan. Liptsei – rector, Febr. 20. 1816. (VI. tog.)

Steph. Pásztor – rector, Mart. 8. 1819. (VII. tog.)

Abr. Szeremley – rector, Febr. 15. 1822. (VI. tog.)

Paul. Gomba – praeceptor, Januar 18. 1824. (III. tog.)

Car. Beretzki – rector, Febr. 17. 1825. (VIII. tog.)

Bia – Pest vm.

A távozási napló bejegyzése:

Paul. Szathmári – rector, 2. May. 1809.

Búcs – Esztergom vm.

1796. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 83–84.

A távozási napló bejegyzései:

Steph. Pázmán – rector, Martz. 1. 1796.

Ste. Sebő – rector, Mart. 16. 1799.

Mic. Mészár – praeceptor, Mart. 16. 1799.

Sam. Vintze – rector, Marty 5. 1802.

Sam. Poroszlai – praec., Jan. 28. 1803.

Lud. Gyujtó – rector, January 16. 1805.

Csajág – Veszprém vm.

1775. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 38.

A távozási napló bejegyzései:

? Váradi – rector, Mart. 11. 1783.

Andr. Dorsántzki – rector, Januarii 12. 1786.

Mich. Soltész – rector, 26. Jan. 1794.

Sam. Miskóltzi – rector, 25. Febr. 1797.

Ste. Kalas – rector, Febr. 8. 1800.

Adam Horvát – praecept., Febr. 8. 1800.

St. Jeszán – praeceptor, 21. Febr. 1801.

Ste. Matusz – praecept., Marty 5. 1802.

Jos. Göntzi – praec., Febr. 15. 1803.

Mich. Fekete – rector, 1806.

Csósz – Fejér vm.

1788. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 69.

A távozási napló bejegyzése:

And. Rákosi – rector, Martii. 1. 1788.

Gyönk – Tolna vm.

1813. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 127. („és amint hallatik, ez az iskola is mostanában állott fel.”)

A távozási napló bejegyzése: Fran. Meszaros – conrector, Septem. 13. 1813.

Istvándi – Somogy vm.

A távozási napló bejegyzése:
Georg. Csengeri – rector, July. 16. 1812.

Mohács – Baranya vm.

1802. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 115.

Nemesvámos – Veszprém vm.

1787. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 68.

Paks – Tolna vm.

1799. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 97.
A távozási napló bejegyzése:
Ste. V. Tóth – rector, 4. Mart. 1799.

Pápa – Veszprém vm.

A távozási napló bejegyzése:
St. Bárdos – praec., 4. May. 1793.

Révkomárom – Komárom vm.

A távozási napló bejegyzése:
Jos. Ketskeméti – praec., Apr. 21. 1814. (II. tog.)

Sárbogárd, Bogárd – Fejér vm.

1796. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 84-85.
A távozási napló bejegyzései:
Geor. Borbely – rector, Febr. 9. 1784.
Lad. Morvai – rector, 9. Febr. 1789.
Michael Domján – rector, 22. Martii. 1790.
St. Agoston – rector, 29. Febr. 1792.
Sam. Olasz – rector, 29. Febr. 1792.
Jos. Nyilas – praec., Febr. 20. 1796.
Joh. Geötzi – praec., 7. Apr. 1797.
Franc. Kasza – praec., 28. Jan. 1798.
Geor. Lácza – praec., 4. Mart. 1799.
Petr. Szegedi – praec., 8. Febr. 1801.

Georg. Kis – praecep., 7. Aprilis.. 1802.
Ste. Varga – rector, 1804.
St. Rakóczi – praecept., 1805.
Mattheus Balog – rector, 10. Januar. 1807.
Dan. Bede – praecept., 10. Januar. 1807.
Jos. Török – rector, Febr. 13. 1809.
Mich. Boldog – rector, Febr. 26. 1810.
St. Szeremlei – praecept., Januar 31. 1812.
Joan. Petri – rector, Febr. 4. 1813.
Ste. Csernák – praeceptor, Febr. 4. 1813.
Joan. Dakó – praeceptor, Januar. 23. 1814. (Tog. II.)
Steph. Papszász – rector, Febr. 5. 1814. (Tog. V.)
Jos. Szüts – praeceptor, Jan. 18. 1815. (Tog. III.)
Joan. Kutsma – praecept., Jan. 23. 1817. (Tog. I.)
Mich. Kálnási – rector, Jan. 23. 1817. (Tog. VII.)
Joan. Kis – rector, Jan. 21. 1818. (Tog. I.)
Joh. Ragályi – praeceptor, Jan. 31. 1818. (Tog. I.)
Albert Márton – rector, Januar 20. 1824. (Tog. VI.)
And. László – praeceptor, Januar 20. 1824. (Tog. I.)
Georg. Melegh – praecept., Febr. 19. 1826. (Tog. III.)
Casp. Polchi – rector, Febr. 22. 1827. (Tog. VIII.)
Abr. Balogh – praec., Febr. 27. 1827. (Tog. III.)

Szabadhegy – Fejér vm.

A távozási napló bejegyzése:
Mich. Megyaszai – praecept., May. 4. 1784.

Szentgál – Veszprém vm.

1794. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 78.
A távozási napló bejegyzései:
Mich. P. Szathmári – rector, 20. Jan. 1794.
Jos. Böszörményi – rector, 1797.
Jos. Ardéi – rector, Febr. 8. 1800.

Szentkirályszabadja – Veszprém vm.

A távozási napló bejegyzése:

Thom. Balog – rector, Febr. 22. 1784.

Szilasbalhás – Veszprém vm.

1801. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 101–102.

Tét – Győr vm.

A távozási napló bejegyzése:

Geor. Vitarius – rector, Febr. 10. 1796.

Tinódpusztá – Fejér vm.

1796. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 84–85.

Veszprém – Veszprém vm.

1801. évi jövedelmi összeírás. DIENES, 2001. 102.

A távozási napló bejegyzései:

Sam. Danavár – rector, Febr. 28. 1802.

Mich. Droppa – praect., Febr. 28. 1802.

* * *

RÖVIDÍTÉSEK

P.S.P.V.	Protocollum Schola Patakiana Valedicentium
TIREKLT.	Tiszáninneri Református Egyházkerület Levéltára
TIREKKt.	Tiszáninneri Református Egyházkerület Kézirattára

IRODALOM

- BENDA 1981 = BENDA Kálmán: A kollégium története 1703-tól 1849-ig. In: A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Bp., 1981. 87–115.
- DANKÓ 1988 = DANKÓ Imre: A kollégium partikularendszere. In: A Debreceni Református Kollégium története. Főszerk.: Kocsis Elemér. Debrecen, 1988. 776–810.
- DIENES 2001 = Megkívántatik a rectorban, hogy legyen kevélység nélkül való... A Sárospataki Református Kollégium partikulái, 1773–1826. Sajtó alá rendezte: Dienes Dénes. Sárospatak, 2001.
- KÖDÖBÖCZ 1986 = KÖDÖBÖCZ József: Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada. Bp., 1986. 52–57.

- PAPP 1980 = PAPP Lajos: Hazai partikuláris iskolarendszerünk a szikszói iskola tükrében. Sárospatak, 1980. Kézirat, TIREKKt. Kt. 8073.
- TÓTH 1935 = TÓTH Endre: A legáció eredete, története és helyzete, különös tekintettel a Dunántúlra. Pápa, 1935.
- TRÓCSÁNYI 1981 = A pápai református kollégium története. Szerk.: Trócsányi Zsolt. Bp., 1981.
- UGRAI 2004 = „Kis világnak világos kis tükrö”. Északkelet-magyarországi református lelkészek önéletrajzi nyilatkozatai 1807–1808-ból. Sajtó alá rendezte: Ugrai János. Debrecen, 2004.
- UGRAI 2010 = UGRAI János: A palléroztatlanság ellenében. Iskolázás a falvakban a polgárosodás hajnalán. Bp., 2010.

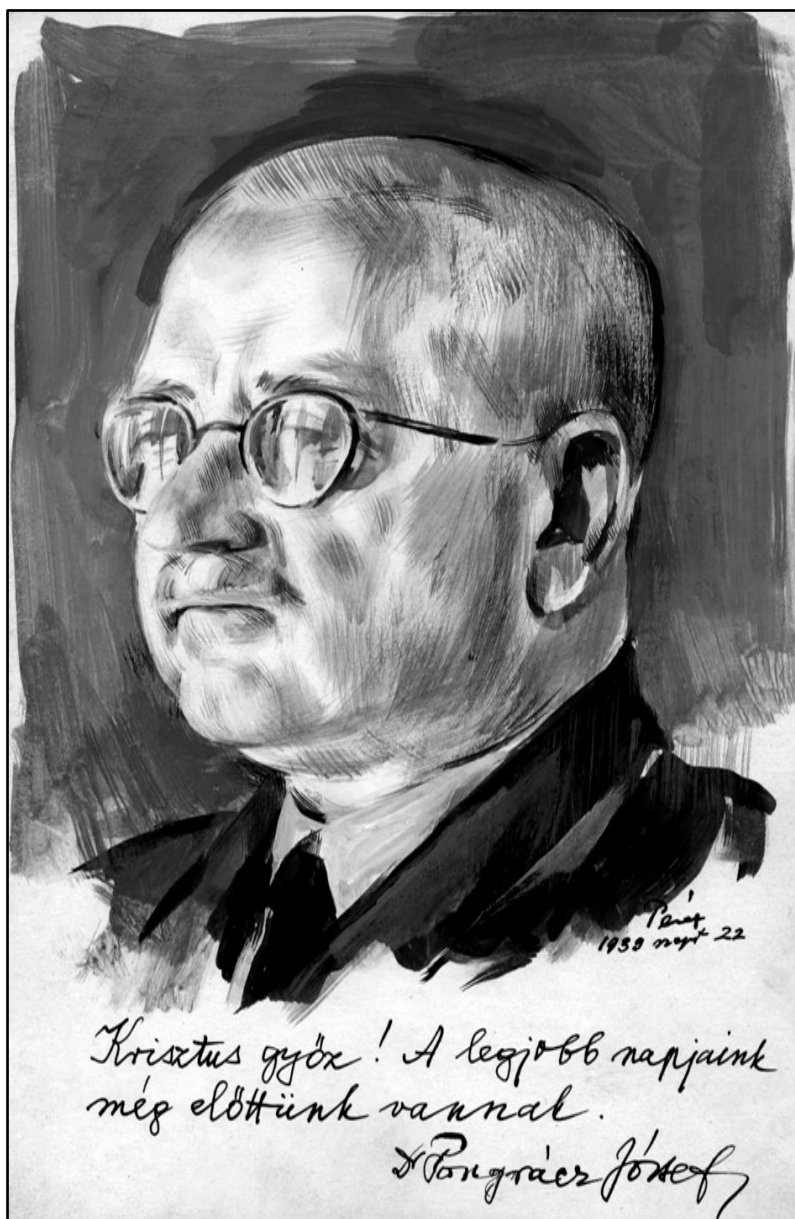
ZUSAMMENFASSUNG

JÁNOS UGRAI

Die Beziehungen des Reformierten Kollegiums in Sárospatak zu lokalen Schulen (particulae) in Transdanubien an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert

Die Studie beschäftigt sich mit den Beziehungen zwischen dem Reformierten Kollegium in Sárospatak und lokalen Elementarschulen in Transdanubien. Nach Ansicht einiger Forscher gab es im gesamten Land 80–100, nach anderer Auffassung sogar 215 Ortschaften, die im Zeitraum von 1773–1826 ihren Lehrer aus Sárospatak anforderten. Hier wird nachgewiesen, dass um 1800 etwa 252 Volksschulen zum Wirkungsbereich Sárospataks gehörten.

Aufgrund von Archivmaterial kann festgestellt werden, dass 1783–1826 in 25 Ortschaften Transdanubiens mit mehr oder weniger großer Regelmäßigkeit Elementarschullehrer aus Patak eintrafen. (Angaben zu diesen Siedlungen sind in einem Anhang zu finden.) Die Untersuchung dieser Frage ist wichtig, weil 1752–1783, als in die reformierte Religionsausübung in Pápa – wo vorher ebenfalls ein Kollegium bestanden hatte – verboten war, die entfernter gelegenen Kollegien in Debrecen und Sárospatak die Region mit Pfarren und Lehrern versorgten. 1783 wurde dann die Religionsausübung in Pápa wieder zugelassen und das Kollegium neu eingerichtet. Die beiden anderen großen Hochschulen waren jedoch noch jahrzehntelang Konkurrenten des Pápaer Kollegiums.

Pérely Imre portréja Pongrácz Józsefről (1939)
(A Pápai Református Gyűjtemények tulajdona)

PONGRÁCZ JÓZSEF

Az énekügy története a pápai református főiskolában¹

FOLYÓIRATUNK az elmúlt évtizedben elsősorban az újkori magyar egyház-, művelődés- és társadalomtörténet köréből közölt írásokat, melyek között kevés hely jutott a zenetörténetnek.² Bár a pápai kollégiumtörténeti kutatások kitértek a főiskolai énekkarra, annak működéséről mégis keveset tudunk. Jelen közlemény Pongrácz József³ könyvtári kéziratárkban őrzött, kántusról szóló ünnepi előadása, mely vázlatos áttekintést ad a főiskolai énekkultúra történetéről.⁴

A tintával vonalas papírra írt 15 oldalas (14 oldal szöveg, 1 oldal gyorsírásos jegyzet terjedelmű) keltezetlen kézirat bevezető soraiból kiderül, hogy Pongrácz József előadása a kollégium ének- és zenetanári tanszékének 40. évfordulóján hangzott el. Mivel a tanszék az 1879-ben szervezett egyházkerületi tanítóképző intézetben működött, azzal egyidős, arra gondolhatunk, hogy az ünnepséget a kommün bukása után, valamikor 1919 őszén tarthatták. A korabeli hírlapokat átnézve azonban kiderül, hogy csak az 1919/20. tanév

¹ A közlemény a PRTA kutatóprogramja keretében készült.

² A kollégiumi régi muzsikáról: PAYR 2007. 188–192., a kántusról: HUDI 2008. 78–82., a pápai fegyveres polgárság zenekaráról: HUDI 2005.

³ DR. PONGRÁCZ JÓZSEF (1885–1963) pápai teológiai tanár, könyvtárigazgató, szerkesztő. A Komárom megyei Etén született, Pápán hunyt el. A pápai református gimnáziumban, a teológiai akadémián, majd 1906–1908-ban ösztöndíjjal Edinburgh-ban tanult. 1908–1910 között Antal Géza püspök titkára, 1910-től helyettes, 1913-tól rendes teológiai tanár az újszövetségi tanszéken. 1931-ben Debrecenben szerzett teológiai doktori fokozatot. 1917-től könyvtáros, 1933–1951 között az egyházkerületi könyvtár igazgatója, 1957–1963 között a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek az igazgatója, 1923–1945 között a Dunántúli Protestáns Lapot szerkesztője volt. 1931-ben *Papensia* néven létrehozta a pápai vonatkozású kiadványok különgyűjteményét. Zsinati rendes tagként a magyar református egyház életét is meghatározta. Számos keresztyén világkonferencián képviselte hazánkat Európában és Amerikában. Sok teológiai, művelődéstörténeti cikket, tanulmányt, könyvet írt. Részt vett a modern református énekeskönyv összeállításában. A pápai alsóvárosi temetőben nyugszik. Vö. KÖVY 1988. 5–131.

⁴ DREKK O. 1773.

második felében, 1920. május 16-án tartották meg a főiskolai ének- és zenekar jubileumát. A főgimnázium tornatermében vasárnap délután öt óraker kezdődő ünnepély műsorrendje a következő volt:⁵

1. Himnusz.
2. Megnyitóbeszéd. Tartja Németh István⁶ püspök.
3. Szent-Gály: Üdvözlő kar. Zenekari kísérettel előadja a főiskolai énekkar.
4. Dalünnepen. A pályadíjat nyert ódát előadja írója, Tóth Endre ifj. elnök.
5. Magyar népdalok. Zenekarra alkalmazta Tóth Lajos⁷. Előadja a főiskolai zenekar.
6. Felolvasás. Tartja Pongrácz József főiskolai igazgató.
7. Révfy–Molnár: Magyar népdalok. Előadja a főiskolai énekkar.
8. Kőrösi: A magyar nóta. Szavalja Veress László papnövendék.
9. Szózat. A főiskolai ének- és zenekar, vezényel Tóth Lajos zenetanár.

Az előzetesen kiadott program nem teljesen valósult meg, ugyanis Tóth Endre betegsége miatt a pályadíjas ódát Gáty Miklós olvasta fel a zsúfolásig megtelt tornateremben.

Az ünnepség csúcspontja Pongrácz József felolvasása volt, amelyről a helyi lap a következőket írta: „Most [a népdalok eléneklése után – H. J.] Pongrácz József főiskolai igazgató ült a felolvasó asztalhoz, hogy a történetbúvár alaposságával és a főiskola múltján kegyelettel csüngő tanítvány lelkes szeretetével tárja fel a kántus múltjából mindazt, amit ódon föliánsokból, régi értesítőkből összeszedett, s amihez még külön Németh István püspöktől, a főiskola múltjának legalaposabb ismerőjétől kapott igen érdekes adalékokat.

Az élvezetesen megírt előadást elejétől végig feszült figyelem kísérte, s hatása alatt a közönség lélekben melegen ünnepelte az intézet volt zenetanárát, Gáty Zoltánt⁸, s a jelenlegit, Tóth Lajost, mint akik a kántust mai színvonálára emelték.”⁹

⁵ N. N.: – A főiskolai kántus jubileuma. = PH 27 (1920) 20. sz. (május 15.) 2.

⁶ Németh István (1851–1924) komáromi, majd kenesei lelkész, teológiai tanár, 1914–1924 között dunántúli református püspök. Vö. ZOVÁNYI 1977. 162., PONGRÁCZ 1924.

⁷ TÓTH LAJOS (1872–1945) középiskolai ének és zenetanár, 1911–1931 között a református főiskola ének- és zenetanára, a gimnáziumi vegyeskar vezetője, több zeneművet szerzett, illetve átdolgozott. Tanulmányt publikált a kollégiumi énektanítás módszeréről. Vö. TUNGLI 1997. 120.

⁸ GÁTY (GÁTHY) ZOLTÁN (1856–1928) ének- és zenetanár, a főiskolai ének- és zenekar vezetője, Erkel Ferenc tanítványa. 1890-től a Református Nőnevelő Intézet Tanítóképzőjében tanított, 1926-ban vonult nyugdíjba. Pápa város zenei életének meghatározó egyénisége volt. Több zeneművet szerzett. Vö. TUNGLI 1997. 42.

⁹ N. N.: – A főiskolai kántus jubileuma. = PH 27 (1920) 21. sz. (május 22.) 3.

Az alábbiakban Pongrácz József ünnepi beszédét tesszük közzé. A kéziratot Szalayné Gubicza Emese lelkipásztor, ny. könyvtári munkatárs vitte gépre, a bevezetőt és lábjegyzeteket Hudi József írta.

Főtiszteletű és Méltóságos Püspök Úr! Nagytiszteletű és Tekintetes Tanári
Kar! Tisztelendő Papnövendék Urak! Nemes Tanulóifjúság!
Mélyen Tisztelt Közönség!

Olyan időket élünk, amikor mindent rendkívül meg kell becsülnünk, ami a múlttal összeköt, meg kell ragadnunk minden alkalmat, amikor elmerülhetünk történelmünkbe, hogy onnét vegyünk biztatást, reménységet a jelen megpróbáltatásai között. Ami máskor jelentéktelennek tűnt volna fel, most sokszor jelentőséggel bír, mert oda irányítja figyelmünket nemzeti létünk gyökereihez, e drága véren szerzett földhöz és annak intézményeihez való hűséges ragaszkodáshoz.

Ezért határozta el főiskolánk tanári kara, hogy az ének- és zenetanári tanszék felállításának 40-ik évfordulóján iskolai ünnepélyt rendez, hogy így az Alma Materhez is közelebb hozza az ifjúságot, de meg az iskola csaknem négyévszázados, édes-bús történetén áthaladva, tanuljunk mi is a volt pápai diákoktól szeretni a hazát, dolgozni rendületlenül és megragadni minden kínálkozó alkalmat ez ország felvirágoztatására.

Egy énekkar története eltöprel az országos érdekű események sorában, de a történelem nem más, mint sok, apró esemény összetevődése, melynek mindeniknek megvan a maga komoly értéke és jelentősége; csak aki megbecsüli a kicsinyt, az tudja felfogni a nagyot is. Ezért ünnepelünk mi most, hogy elgondolkozva egy főiskolai intézmény fejlődésének sokszor kisszerű történetein, megélesedjék a szemünk meglátni a történelmet mozgató nagy erőket és magasabb nézőpontra állva, lássuk meg mint szövődnek össze az országos jelentőségű dolgok jelentéktelennek látszó, helyi dolgokkal.

Főiskolánkban az énektanítás három korszakra osztható: az I. korszak tart 1531-től 1811-ig, amikorról először ismerjük a Főiskolai Énekkar alapszabályait, a II. korszak 1811-től 1879-ig, amikor önálló ének és zenetanári tanszékét állított fel az egyházkerület vezetőségének gondossága, a III-ik pedig tart 1879-től napjainkig. Hiányos lesz a vázlat, amelyet e felolvasásomban nyújt-

hatok, de főiskolánk történetírójának, Kis Ernő nyugalmazott kollegánknak az értékes munkáján kívül nyomtatásban csak újabban az értesítőkből találni néha nagyon is szűkszavú jelentéseket az énekkar életéről. Hálámat fejezem ki Főtiszteletű és Méltóságos Püspök Úrnak, aki előszóval sok érdekes dologra felhívta figyelmemet.

Mélyen Tisztelt Közönség! A keresztyének mindig szerettek énekelni; már az Újszövetségben olvassuk (Mk. 14:26.), hogy a tanítványok dicséretet énekelve menének ki az Olajfák hegyére. Pál apostol meg azt mondja az Efezusi levélben: „Teljesedjete be Szentlélekkel, beszélgetvén egymás között zoltárookban és dicséretet mondván szívetekben az Úrnak.” (5:18–19.)

Mi, reformátusok meg különösen megértettük e felhívást, minden református egyház nagy súlyt fektetett és fektet jelenleg is arra, hogy a gyülekezetek énekelni tudjanak. Dávid király zoltárain kívül nagyszámú dicséret van a magyar ref. énekeskönyvben is.¹⁰ Örömben, vagy bánatban, felemeltetéskor, vagy megaláztatáskor mindig van mondanivalónk a mennyei Atyához. És ennek az énektanulásnak a legelső és legfontosabb helye volt mindig az iskola. Már a középkorban a káptalanokban külön *cantor*¹¹ volt, akinek a tulajdonképpeni feladatát az képezte, hogy a káptalani iskolában ő tanítsa az éneket. A reformáció után, amikor száz számra támadtak hazánkban is az új énekek, református iskoláinkban mindenütt nagy gondot fordítottak arra, hogy az ifjúság énekelni jól és szépen tudjon. A zene és orgona ellen akkorig még sokan tiltakoztak, Geleji Katona István¹² Európa hangulatát fejezte ki, amikor így szól: „Ha a napok a napoknak, az éjszakák az éjszakáknak beszélnek a nagy Isten dicsőségéről; ha csalogány éjjel és nappal önmaga zengi dicséretét Teremtőjéhez, hát az embernek, a mindenség legtökéletesebb teremtesének, miért volna szüksége idegen segédeszközökre, hogy égi Atyjával beszélhessen.” De énekelni aztán nagyon szerettek.

Iskolánk legrégebb korszakáról gyér forrásaink vannak; sok mindent nem jegyeztek fel elődeink, sok feljegyzés meg elveszett, de főiskolánknak ma meglevő, legrégebb törvényei, melyek 1585-ből származnak, már szolgálnak

¹⁰ Az új énekeskönyv létrejöttéről, tartalmáról: FÜLÖP 1916.

¹¹ éneklőkanonok

¹² GELEJI KATONA ISTVÁN (1589–1649) református püspök. A sárospataki főiskolán, majd a heidelbergi egyetemen tanult. Bethlen Gábor és a két Rákóczy György fejedelem udvari papja. 1633-tól gyulafehérvári egyházmegye esperese, ugyanezen év június 6-tól erdélyi püspök, a református egyház megszilárdítója, nagyhatású egyházi író. ZOVÁNYI 1977. 213–214.

adatokat az énektanulásra vonatkozólag is.¹³ A IV. Lex-ben¹⁴ olvassuk minő legyen a diákok magaviselete a templomban: „a cantor az énekkart vezesse (*cantor chorum dirigit*), a többiek lehetőleg a kántor közelében álljanak, s illető helyüket úgy az éneklés, mint az imádkozás és prédikáció idején megtartsák.”¹⁵ A 8. törvényben az iskolai könyörgések megtartásáról történik intézkedés, ott is természetesen énekeltek, „aki az ének elhangzása után érkezik, birságul 1 den[ár]-t fizet”¹⁶, meg kell jegyezni, hogy ezek a könyörgések reggel 4 órakor voltak, mert ősünk azt az elvet vallották: Aurora Musis amica, a hajnal a múzsák barátja. Már ebben a szabályzatban van említés téve arról is, hogy az éneket valamely idősebb diák tanította, oly szokás, mely megmaradt egész 1879-ig. A 19-ik törvényben ezt olvassuk: „Ha valakire az énekek vezetése (*chori gubernatio*) lett bízva a rektortól vagy az iskolától, az magát ne vonogassa, hanem engedelmeskedjék, a másként tevő nyilvános fenyték és érdemlett büntetés alá kerül.”¹⁷

Ezek az 1585-ből való adatok bizonyára még régibb időre utalnak vissza, és annival inkább érdekesek, mert pl. a sárospataki kollégium törvényei csak 1621-ben említik először a kántust.¹⁸

Ugyancsak e régi pápai törvényekben találjuk említve a sáfár kötelességei között, hogy neki kellett az énekléssel egybekötött reggeli és esti könyörgést, az úgynevezett *precest*¹⁹ megtartani. A sáfárt a folyton vele levő jegyzék, melybe a magyar nyelven beszéléstől kezdve²⁰ minden törvénysértést bejegyzett, tette társai előtt nagy tekintéllyé, igaz, hogy hatalma csak egy hétre terjedt. Az ekkori diákéletet színes nyelven írja le a boldogult Borsos István *Kollégiumi történetek* c. gyűjteménye.²¹ *Nehéz idők*²² c. darabjában [írja a következőket]: „A nagyteremben gyér világosságot terjesztett az a néhány szál gyertya, amit a sáfár behozott [...] [Az auditóriumban] megzendül az ének:

¹³ Latin szöveggel és magyar fordítással kiadta és elemezte: KIS 1896. 13–44., a törvények keletkezéséről: KÖBLÖS 2004a. 39–66.

¹⁴ *lex* (latin) = törvény

¹⁵ KIS 1896. 17.

¹⁶ KIS 1896. 19.

¹⁷ KIS 1896. 41. (Csak a 18. törvényt közli, a 19. törvényt nem.)

¹⁸ ZOVÁNYI 1977. 523–524. A kollégium törvényeit Békefi Remig egyház- és művelődéstörténetés tette közzé: BÉKEFI 1899.

¹⁹ könyörgés (latin)

²⁰ A törvények hatálya alá tartozó deákoknak a latin nyelv tökéletes elsajátítása érdekében tilos volt magyarul beszélniük. (VI. tv. 6. §.) Vö. KIS 1896. 37.

²¹ BORSOS 1916.

²² Helyesen: *Nehéz napok*.

Perelj Uram perlóimmal [...] A diák, aki az éneket vezeti, szép ragyogó szemű fiatalember. Szinte a túlvilágban él éneklés közben s talán látja is a Seregek Urát, amint nagy dárdáját forgatja hatalmas kezében.”²³

A sáfár, mivel sok teendője volt – a törvények 18 felét sorolnak elő –, ment volt a templomi énekléstől, *choro templi*. Egyik kötelessége volt, hogy az énekkarnak a templomba bemenésére csengetvén, az éneklés megkezdésének idején az egyház tisztelendő lelkészeinek (akkor még két lelkész volt Pápán!) vagy maga, vagy más által hírt adjon, hogy a szent gyülekezetben megjelenhessenek, a másként tevő 25 denár bírságot fizessen.²⁴

Mindezekből nyilvánvalólag kitűnik, hogy iskolánkban már úgy szólva alapítása óta ismerték a karének intézmény[é]t, amely azonban tisztán az egyházi és temetési énekekre terjedt ki. Hogy énekelni jól kellett tudniuk azonkor diákjainak, igazolja az is, hogy a kéregető diákoknak, mikor ételért mentek el, énekelniök kellett, még pedig az új kéregető 24-[e]t, a régi pedig 12 éneket mondott, az éneklés elhanyagolója 12 denárra volt bírságotva.²⁵ A kéregetés pedig azért volt szükséges, mert Pápán, mint sok más városban is, a *coetust*, vagyis a diákságot a város látta el ebéddel.²⁶ A rendes eljárás az volt, hogy házanként, sorjában főztek a diákoknak, de persze nem egy ház, hanem amennyi oly sok diákot elláthatott. Hogy zavar vagy fennakadás ne álljon be, amit a *coetus* gyomra ugyancsak megsínylett volna, arra valók voltak a kéregető diákok, ezek előre jelezték a soros házagnál, hogy ma tőlük várják az ételeket. Aki a kéregetést nem tudta elvégezni, mivel időközben valami állást kapott, megválthatta magát hivatalától 12 éneklést 75 denárral, 24 éneklést 1 tallér és 50 denárral.²⁷ Az embernek Luther Márton jut eszébe, aki szintén énekléssel tartotta fenn magát.²⁸

Most azután hosszú ideig nem hallunk a kántusról. Szomorú idők jártak ekkor az iskola és a helybeli református egyház felett. Gályákra hurcolták

²³ BORSOS 1916. 5.

²⁴ KIS 1896. 40.

²⁵ KIS 1896. 43.

²⁶ A *coetus* a gimnáziumot befejezett és felsőbb tanulmányokat folytató hallgatók diákönkormányzata volt; tagja volt mindenki, aki a törvényeket aláírta. Élén a senior állt, aki a közösség választott, miként a többi tisztségviselőt (*contrascriba*, sáfár, kéregetők, ételhordók, kapus, stb.) is.

²⁷ KIS 1896. 43.

²⁸ „Midőn az exploratorok [kéregetők] ezen rövid két szakaszból álló törvényeit látom, mindig Luther Márton jut eszembe, ki énekléssel kéregette össze azt a csekély élelmet és pénzt, a mikből mint szegény deák fentartotta magát.” Vö. KIS 1896. 43.

Sellyey István²⁹ lelkészt és Kocsi Csergő Bálint³⁰ rektorprofesszor uramat, de ha megfogyva is, de törve nem, munkált a kis sereg. 1680-ban kelt jelentés szerint a Hegyi Istvántól 1658-ban ajándékozott telken, a mai plébánia helyén és környékén volt az iskola.³¹ Az udvar közepén volt egy terebélyes szederfa, mely ma is címerünkül szolgál.³² Az új épületben volt többek között a kántornak is egy különös szobája, ami azt bizonyítja, hogy a kántor fontossága még növekedett e szomorú időkben.

Újból nagy ugrásokat kell tennünk. III. Károly és Mária Terézia alatt élethalál harcot vívott a gyülekezet és iskola, mely végül is azzal zárult, hogy Kenessey István³³ halála után az iskolának ki kellett vonulnia a szomszéd Adásztevelre és itt élt 1752-től 1783-ig.³⁴ Jelenleg könyvtárunkban található az a márványtábla, mely az Ókollégium nagytermének bejárata felett volt, s melyet annak emlékére készíttettek, hogy az iskola újra bejött Pápára. Az újra éledt iskolában az első nyilvános vizsgálat 1786. ápr. 4-én volt.³⁵

1790 nagy jelentőségű az iskola történetére nézve, mert ekkor választották meg az ifjú Márton Istvánt tanárnak.³⁶ Mártonnak köszönhető nagyrészt, hogy az elgyengült iskola mind gyorsabban emelkedik. Mint tanár, mint szer-

²⁹ SÉLLYEI ISTVÁN (1627–1692) az utrechti, franekeri egyetemen tanult pápai rektor, majd 1663-tól lelkész, dunántúli püspök. 1674-ben koholt vádakkal gályarabságra ítélték, 1676-ban de Ruyter holland admirális segítségével szabadult ki, majd zürichi tartózkodás után 1677 októberében hazaindult Pápára, ahol 1692. október közepén elhunyt. TÓTH 1941. 88–95., ZOVÁNYI 1977. 537., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2005. 41., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 255., 579.

³⁰ KOCSI CSERGŐ BÁLINT (1647–1698 után) rektor-professzor, 1671-től működött Pápán, 1674-ben gályarabságra ítélték, 1676-ban szabadult, 1678-ban tért haza. 1698-tól Pázmádon lelkész, utána Hosszúpályiban élt, halála nem ismert. Megírta rabságuk és szabadulásuk történetét. SZINNYEI II. 1893. 306–307., TÓTH 1941. 88–95., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2005. 43., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 455. Az ifjúság helyes neveléséről elmondott beszédeit elemzi: KIS 1896. 88–92.

³¹ Az iskola helyéről és bővítéséről: KIS 1896. 14., 96–97.

³² Az eperfa napjainkban is a kollégium gimnáziumának szimbóluma.

³³ KENESSEY ISTVÁN (1677–1750) jómódú köznemes, Veszprém megye alispánja, országgyűlési követe, 1734-től a dunántúli egyházkerület főgondnoka. Feleségével Szondy Zsuzsannával vagyuk jelentős részét a pápai kollégiumra hagyták, melyet később Kenessey-Szondy Alapítványként külön kezelték. Működésére: ZOVÁNYI 1977. 162., PATAKY 1980. 365–391.

³⁴ Az adászteveli korszakról röviden: KIS 1896. 87., BAJKÓ 1976. 181., egy külön fejezet erejéig Trócsányi Zsolt: TRÓCSÁNYI 1981. 68–86., újabban KÖBLÖS 2004b. 107–132., HUDI-KÖBLÖS 2006. 19–36.

³⁵ KIS 1896. 101.

³⁶ MÁRTON ISTVÁN (1760–1831) főiskolai tanár, teológus, filozófus, tankönyvíró, a kollégium újjászervezője és első rektor-professzora. Életrajza: TÓTH 1931., megválasztására: KIS 1896. 102.

vező egyaránt kiváló volt. 1798-ban léptek életbe a kollégiumi új törvények.³⁷ Ezekben is szó van a templomi éneklést végző kántorról, akit a *contrascriba*, az ellenőr rendelt ki.

Ebben az időben az ország másik két nagy református kollégiumában már nagy fejlettségnek örvendett az énektanítás. A sárospataki főiskolában már 1782-ben alapszabályokkal szerveztetett az énekkar Barc[z]afalvi Szabó Dávid elnöklete alatt.³⁸ Debrecenben meg Marót[h]i György³⁹ már 1734-ben⁴⁰ tanította az ifjakat a szóbeli zenére *cantus vocalis*. Érdekes, hogy az egyik ifjú, aki tagja volt ennek a kántusnak, Pápáról ment Debrecenbe, neve Weszprémi István volt, a későbbi híres tudós és orvos.⁴¹ Általában Marót[h]it tekinthetjük az énekügy megteremtőjének.⁴² A *Soltároknak négyes nótái* cím alatt hangjegyekkel kinyomatta 1743-ban az első énekkari vezérkönyvet, hozzácsatolván az összhangzatos éneklésről szóló rövid tanítást.⁴³ Könyvének második, 1756-ból való kiadásán⁴⁴ ez a jelige van: „*Qui semel canit, bis orat*” = Egy éneklés felér két imádsággal. Művében található ez a szép mondás: *cantus est filum, quo homines cum angelis connectuntur*, az ének a fonál, mely az embereket az angyalokkal összeköti. E művének legterjedelmesebb, 4.-ik kiadása 1774-

³⁷ A kollégium újjászervezése utáni első ideiglenes törvényeket Csépan János professzor hirdette ki 1789. augusztus 22-én. Az 1798-ban elfogadott, 170 pontból álló újabb törvényeket is ismerteti: KIS 1896. 106–118., 141–147.

³⁸ Barczafalvi Szabó Dávid Sárospatakon 1791–1805 között volt a mathesis és physika főiskolai tanára, 1828-ban hunyt el. Az akadémiai tanfolyamot 1770–1783-ban Sárospatakon végezte. Megszállott nyelvújító, szógyártó volt. Ő „hozta be Sárospatakon az összhangzatos éneklést a főiskola énekkarába.” SZINNYEI I. 1891. 756–757.

³⁹ MARÓTHI GYÖRGY (1715–1744) debreceni születésű, Svájcban és Németalföldön tanult, kitűnő felkészültségű református főiskolai tanár. 1738-tól mennyiségtant, történelmet és latin irodalmat tanított Debrecenben. Énektankönyvei működése végén és halála után jelentek meg. Vö. SZINNYEI VIII. 1902. 687–688., BARCZA 1988. 91–98.

⁴⁰ 1732-től Bázelen, 1733-tól Zürichben, Bernben, majd Groningenben tanult, 1738-ban tért haza.

⁴¹ WESZPRÉMI (eredetileg Csanády) ISTVÁN (1723–1799) orvosdoktor, szakíró. Weszprémben született, Pápán, Sopronban, majd 1741-től Debrecenben tanult, az utóbbi helyen orvosi tanulmányokat is hallgatott. Ezután Svájcban, Hollandiában és Angliában tanult, majd Debrecenben telepedett le, ahol a város tiszti orvosa lett. Itt is hunyt el. SZINNYEI XIV. 1914. 1545–1548. Weszprémi Istvánon kívül számos dunántúli diák tanult Debrecenben és Sárospatakon, különösen a XVIII. század második felében.

⁴² A többszólamú éneklésnek már voltak előzményei. Sárospatakon 1728-tól volt szokásban az énekkarral való „harmóniás temetés”, Nagyenyeden Szigethy Gyula István (1714–1737) főiskolai tanár, majd erdélyi püspök (1737–1740) francia minta szerint reformálta meg az éneklést, a gyülekezeti ének megújításának mozgalma azonban valóban Maróthival indult. SZABOLCSI II. 1961. 11–12., DOBSZAY 1984. 250–254.

⁴³ A mű pontos címe: MARÓTHI 1743.

⁴⁴ Pontos címe: MARÓTHI 1756.

ből megvan főiskolánk könyvtárában is.⁴⁵ Marót[h]i szellemében s dolgozata nyomán készült az első nyomtatott módszertan, melyben a függelékben utasítás van adva *pro docente artem canendi* = az éneklés művészetének tanítására, külön-külön, osztályonként, a XX.-ik cikkben pedig *in Cantu Harmonico*, az összhangzatos éneklés mikéntjéről van utasítás. Az ő összhangzatos énekkara azonban nem mai férfikar volt, hanem a vegyes kar: alt, tenor, discant és bassus fakkokból. Az altot és a discantot a jóhangú fiúk énekeltek.

Maróti könyvét használták mindenfelé, így a mi iskolánkban is.

Diákjaink 1803-ban mozgalmat indítanak, hogy a főiskolai törvényeknek a hegedülést tiltó része eltöröltessék; kérvényt intéznek az egyháztanács elé.⁴⁶ E kérvényben mondják többek között a 4.-k pontban: „Arra nézve is szükséges egy oly muzsikának, mint a hegedű, tudása, mivel közönséges vád az a pápai kollégium ellen, hogy éneklésbeli mesterségben edgyállásban gyengék vagyunk, azt pedig csupán csak a hegedülés cselekedheti meg, hogy a bennünk már ellankadt éneklésbeli suavitás felébresztődjön.”⁴⁷ Az egyháztanács a kérvényt letette a tanári karhoz, a tanári kar meg is felelt, pontról-pontra cáfolván a diákok indokait.⁴⁸ A hegedülésnek az éneklést előmozdító hatásáról a következőképp nyilatkoznak: „Hogy a hegedülés a choralis és theatralis éneklést segíti, az igaz; de a reformátusok harmoniájával semmi köze nincs. Ha csak 300 deákunk lesz is; a hegedülés nélkül is virágozhatik a harmonia.”⁴⁹ A tanári kar⁵⁰ tényleg eltalálta a magyarázatot, hogy miért nincs megfelelő kántus, mert kevés felsőbb diák volt még abban az időben, már pedig a kevés diákból kevés jóhangú kerül ki, sok diákból meg sok.

Ugyanebben az évben az a változtatás történt a törvényeken, hogy akik magukat az éneklésben gyakorolni akarják, azt az auditóriumban, vagy a cantus praeses vagy más juratus jelenlétében cselekedhetik, de úgy hogy ezek minden botránkoztató excessusról felelni kötelesek lesznek. Ezt a szabályt bizonyára azért kellett meghozni, mivel az éneklést a diák lakószobákban csinálták és így egymást akadályozták a munkában.⁵¹ Mert emlékeznünk kell

⁴⁵ MARÓTHI 1774. Lelőhelye: DREK K IV. 2120.

⁴⁶ KIS 1896. 157.

⁴⁷ A folyamodás fő pontjait közli: KIS 1896. 158.

⁴⁸ A tanári kar válasza: KIS 1896. 158–161.

⁴⁹ Idézet a tanári kar válaszában 7. pontjából: KIS 1896. 161.

⁵⁰ A tanári kar nevében Tóth Ferenc rektor-professzor írta alá 1803. január 29-én kelt feleletet. KIS 1896. 161.

⁵¹ Az 1803-ban hozott törvényeket közli: KIS 1896. 161–166.

rá, hogy ebben az időben bentlakás volt a mai Ókollégiumban. Végre 1811-ben az Éneklés Mesterségéről 13 pontú szabályzatot állítottak össze, mely összefoglalván az akkori gyakorlatot egyúttal hosszabb időre megállapította a kántusa mindennapi életét.⁵² Azt hisszük, méltán tekinthetjük ezt az időpontot határnak a főiskolai énektanítás történetében. E szabályokból kitűnik, hogy a jótéteményt élvező diákokra nézve az éneklésben való részvétel kötelező volt, kivéve a seniort és a publicus praeceptorokat⁵³, akik az alsóbb, a gimnáziumi osztályokat tanították. Az éneklés tanítására egyik professor fog mint director vigyázni. A cantus praesest⁵⁴ az iskolatanács nevezi ki az esküdt diákok közül. A kántus-leckének ideje szerdán és szombaton délután, a téli napokban 1–2-ig, a nyári napokban 2–3-ig. Aki a kántust elmulasztotta, pénzbírsággal sújtották, 6 krajcárt kellett fizetni, a juratusnak⁵⁵ kétannyit, az academicus rectornak⁵⁶ pedig háromannyit. A kántus lecke végeztével a praeses katalógust olvasott, ha ezt elmulasztotta 30 krajcárra büntették őt is. Az énekek szövegét és egyéb írnivalókat mindenkinek le kellett írni, a három sátoros ünnepkor, valamint az év végi vizsgák előtt minden ilyen írást megvizsgáltak és kinek ezek hiányoztak, mindannyiszor 1 forintra büntették. Aki a kántus leckén rendetlenkedett, azt cselekedetének vétkességéhez képest a legációválasztásnál hátrábtétellel büntették. Ettől fogva rendszeresen folyt az éneklés tanítása, kézikönyvül Marót[h]i-t használván.

1815-ben új tanterv készült, mely a deák oskolában előírja az éneklés mesterségét még pedig tiszteletes Márton úr által kiadandó könyvből és addig Marót[h]iból.⁵⁷ Úgy látszik azonban, hogy bármilyen sokoldalú szellem volt is Márton István, erre mégsem vállalkozott, mert ilyen kézikönyv sem kéziratban, sem nyomtatásban nem maradt ránk. Továbbra is Marót[h]iból készültek a diákok. E tanterv mindenütt határozottan kiemeli, hogy nemcsak egyszerűen éneklésről van szó, hanem hozzáteszi: éneklésmesterség és *harmónia*.⁵⁸

⁵² Az „Éneklés mesterségéről” készült 13 pontból álló szabályzatot közli: KIS 1896. 168–170.

⁵³ köztanítókat

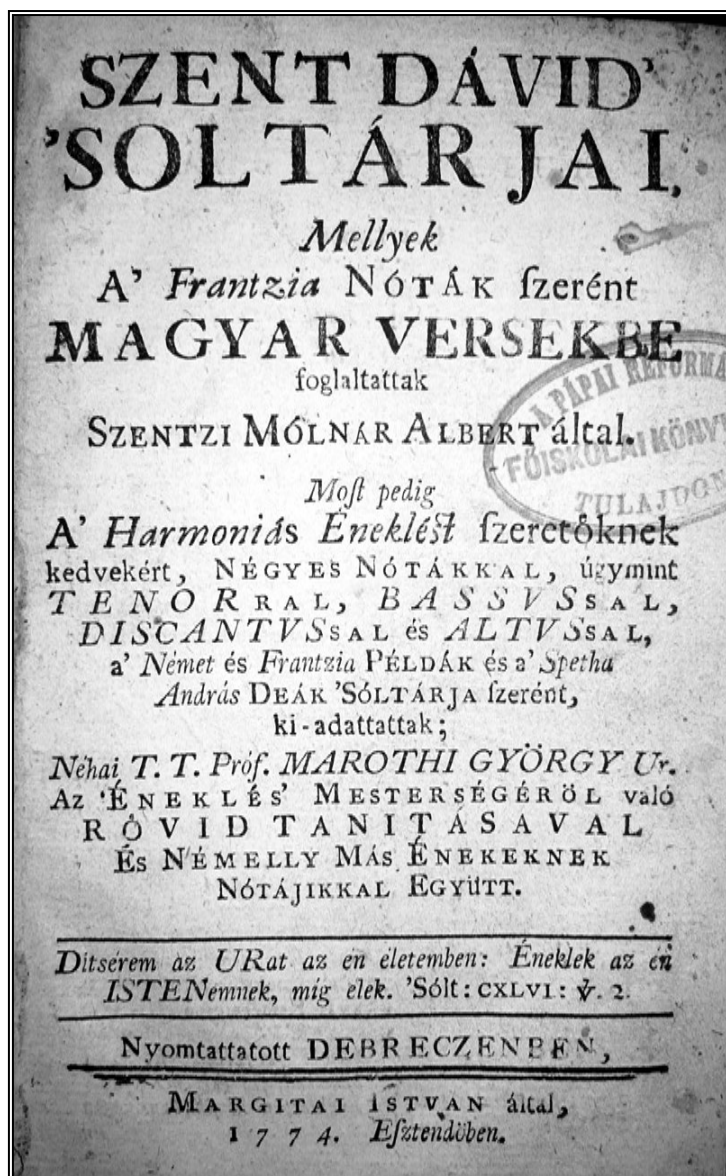
⁵⁴ énekkar vezetőt

⁵⁵ juratus: esküdt tett deák

⁵⁶ Academicus rector: az akadémiai tagozaton tanuló, aki 2–3 évig falusi tanítónak ment.

⁵⁷ KIS 1896. 176.

⁵⁸ A kétéves syntactica oskolában (a gimnázium syntaxista osztályában) a 13. tantárgyra céloz: „Éneklés mesterség és Harmónia.” KIS 1896. 177. Éneket a következő, retorikai osztályban is tanultak.

A Maróthi-féle énekeskönyv címlapja (DREK)

Az énekkar ebben az időszakban még mindig nem tudott felvirágozni, legalább is nem volt olyan szerepe, mint akár Debrecenben, akár Patakon. Az utóbbiban 1827-ben már rendes tanári tanszéket szerveztek az ének és zene számára.⁵⁹ Nálunk alig van valami nyoma szereplésüknek. A legrégebb nyomtatott értesítőnkben, mely az 1837/38 iskolai évről szól⁶⁰, még azt sem találjuk felemlítve, hogy ki tanította az éneket. Az ugyanebben az időszakban alakult képzőtársulat⁶¹ már megtartotta örömnepélyeit, de amint az 1842-iki, egyébként rendkívül érdekes örömnepesi műsor – mert a szereplők között ott van Petőfi és Jókai is – mutatja, az énekkar nem szerepelt.

Talán nem tévedünk, ha az énekkar fellendülését 1840 után Bocsor Istvának tulajdonítjuk.⁶² Életrajz írói és a még őt ismerők elbeszélése szerint Bocsor rendkívül zeneértő ember volt. Már diák korában zenekart szervezett és később több költeményét zenésítette meg, többek között kiváltképpen kedvelt volt a *Múzsá-dal*, amelyet az iskolától búcsút vevő tanulók indulójául írt és sokáig ezt énekelte a kántus az örömnepélyeken. Nevezetesebb *cantus praeses*-ek ebből a korból Csonka Ferenc⁶³ 1844–46-ban, ő mint a *academicus*

⁵⁹ A sárospataki kollégium felvilágosodás és reformkori történetéről: BENDA 1981. 105–113. (Az énekkultúrással nem foglalkozik.) A debreceni kollégiumi énekkultúráról: FEKETE 1988. 753–775.

⁶⁰ A legrégebb nyomtatott értesítők 1798-ban, 1799-ben, 1800-ban, 1808-ban és 1816-ban jelentek meg, ezek – az 1800-as és 1808-as kivételével – töredékesen vagy hiányosan maradtak fenn. Az 1837/38. tanév értesítője lett a későbbi értesítők mintája. Vö. KÖBLÖS 2006. 16–17.

⁶¹ 1840-ben főiskolai olvasótársaság, 1841-ben Képzőtársulat alakult. Vö. BODOLAY 1963. 284., Petőfi diáktársulatairól: BODOLAY 1973. – Az ifjúsági képzőtársulat történetét feldolgozta: BORSOS 1892., SZABÓ 1913.; a Veszprém megyei reformkori kulturális egyletekről: HUDI 2009b. 190–200.

⁶² BOCSOR ISTVÁN (1807–1885) enyingi születésű jogakadémiai tanár. 1819–1832 között Pápán tanult, teológiát és jogot végzett, majd a berlini egyetemen folytatta tanulmányait. 1837-től a pápai jogi tanszéken jogot és egyetemes történelmet tanított. 1848/49-ben országgyűlési képviselő volt. 1834-ben hivatalosan megszervezte a Pápai Kaszinót, később a városi zeneiskolát, a városi rajz és ipariskolát. 1882-ben ünnepelték 50. éves tanári jubileumát. Számos tanulmányt, cikket, tankönyvet írt. Taczyval közös reformkori működéséről Bodolay Géza irodalomtörténész tollából: TRÓCSÁNYI 1981. 174–232., , politikai közszerepléséről: PÁLMÁNY 2002. 130–131.

⁶³ CSONKA FERENC (1822–1891) enyingi születésű református lelkész, esperes. 1832-től tanult Pápán, ahol nekrológja szerint 1845/46-ban a 3. gimnáziumi osztály énektanításával is megbízták. 1850 végétől Szentgálon segédlelkész, 1852-től balatonkövesdi, 1855-től alsóörsi, 1866-tól haláláig szentgáli lelkész, 1874-től veszprémi egyházmegyei esperes. 1878-tól az egyházkerületi tanügyi bizottság elnöke, 1881-től az egyetemes tanügyi és énekügyi bizottság tagja. Szentgálon olvasótársaságot és kölcsön segélyegyletet alapított. Vö. SZINNYEI II. 1893. 418–419., THURY 1891. 747.

rector Győrben kapott állást⁶⁴ és mint életrajzírója megemlíti: nem volt ünnepély a győri rom. kath. püspöknél a tiszteletes tanár úr nélkül, ki oly remekül vezeti az énekkart s az orgona akkordjait is művészileg kezeli.⁶⁵ Csonka már mint esperes tagja volt az 1881-iki zsinatnak, és ő volt az, aki a zsinat elnökének zárbeszéde és az ima után el kezdte énekelni a CXXII. zsoltárt: Légyen Te kőfalaidban csendesség és jó békesség.⁶⁶ Ilyen cantus praeses volt Kálmán Farkas⁶⁷, a későbbi hírneves énekszerző és énektudós 1858–59-ben, Somogyi Antal⁶⁸ 1861–62-ben, a jelenleg is élő vágfarkasdi lelkész, aki bizonyára érdekes visszaemlékezésekkel tudna szolgálni, ha a csehektől szabadulhatna; azután Dobner Lajos⁶⁹ 1862–63-ban, aki messze földön híres énekkart tudott szervezni.

Különösen nagy szerepet játszott az énekkar az alkotmányos időszakot megelőző nemzeti feléledés korában; a reuniók⁷⁰ néven ismert társas összejövetelekre gyakran kihívták és Püspök Urunk elbeszélése szerint Cellben és Szombathelyen is szerepelt azokban a várakozásokkal teljes napokban. Hogy

⁶⁴ 1846. október 1-től 4 éven át volt Győrben rektor. SZINNYEI II. 1893. 418.

⁶⁵ THURY 1891. 748.: „Kovács Pál vendége volt mindig, s Győr intelligentiája felekezeti különbség nélkül szeretettel hívta termeibe, s nem volt ünnepély a rom. kath. püspöknél, a tiszteletes tanár ur nélkül, ki oly remekül vezeti az énekkart, s az orgona akkordjait is művészileg kezeli.”

⁶⁶ THURY 1891. 748.: „Ő volt az, aki csengő hangjával az 1881 zsinaton az elnöki zárbeszéd és ima után elkezdte énekelni a CXXII. Zsoltárt: „Légyen te kőfalaidban, csendesség és jó békesség!”

⁶⁷ KÁLMÁN FARKAS (1838–1906) siómarosi születésű református lelkész, egyháztörténész, a protestáns egyházi zene kutatója és alapos ismerője. A gimnázium öt osztályát Gyöngyösön végezte, majd Pápán folytatta tanulmányait, ahol az ifjúsági zenekar vezetője és a katolikus nagytemplomi zenekar tagja lett. 1854/55-ben a Cserna-alapítvány ösztöndíját nyerte el. 1859-től Pátkán rektor, 1863-tól Szabadszálláson, majd Halason káplán. 1868-tól Madocsán, 1876-tól Sósvertikén, 1878-tól Gyűdön, 1885-től Gyomán lelkészkedett, itt hunyt el 1906. október 2-án. Számos énekügyi cikket, tanulmányt írt, egy életrajgyűjteménye az énekszerzőkről, egy másik az egyházi írókról jelent meg. Kiváló hegedűs volt, több népszerű dalt is szerzett. SZINNYEI V. 1897. 860–862., N. N.: Gyászhir. = DPL 17 (1906) 40. sz. (október 7.) 692., TRÓCSÁNYI 1981. 306.

⁶⁸ Somogyi Antal Pápán tanult, 1868-tól lelkész, az egyházkerületi irodalmi bizottság tagja. 1903-ban őt és Kálmán Farkas gyomai lelkészt bízták meg a halotti énekeskönyv átdolgozásával. 1908-ban ünnepelte 40. lelkészi és házassági jubileumát. N. N.: – Az egyházkerületi irodalmi bizottság. = DPL 14 (1903) 20. sz. (május 17.) 330., N. N.: Jubileum. = Uo. 19 (1908) 25. sz. (június 21.) 431.

⁶⁹ Dobner Lajos 1842-ben született Lepsényben. Az elemit követően a pápai református gimnáziumban tanult, 1863. október 1-től a pesti teológián folytatta tanulmányait. A pápai református gimnáziumban tanított, de megbetegedett, s 1871. augusztus elején Lepsényben, szüleinél elhunyt. N. N.: (Halálozás.) = VU 18 (1871) 34. sz. (augusztus 20.) 434., PAP-BUCSAY 1955. 210., KÖBLÖS 2006. 348., 383.

⁷⁰ reunio (latin) = gyűlés, gyülekezet, egyesület, egyesülés

mikor alakult át a vegyes kar négyszólamú férfikarrá, azt adatok hiányában pontosan megállapítani nem tudtam. Patakon Ivánka Sámuel⁷¹ létesítette az átalakítást a 60-as években, valószínű, nálunk is ekkor történt.

Amikor a pápaiak nagy demonstratiót rendeztek 1861. február 28-án este gróf Batthyány Lajos özvegyénél a dácai kastélyban, abban a tüntetésben élénk részt vett a főiskolai ifjúság is, élén Tarczy Lajos tanárral. A kastély homloka előtt egyik sarkától a másikig kettős félkörben álltak fel a fáklyások, mire a félkör közepén a Kollégiumi Énekkar Kölcsey Himnuszát kezdte énekelni. Itt időzött ekkor a kastélyban gróf Teleki László is. Időszerű, hogy idézzünk a nagy magyarnak a Tarczy üdvözlő beszédére adott válaszából: „*Felvidul még e hon s a külföld is megsokallva már jogtalan szenvedéseit a lovagias magyarnak, szemeit ránk fordítja, bízunk azért benne s bízunk főleg önerőnkben s Isten kegyelmének, kezének áldásos nyomait tapasztalandjuk.*”⁷²

Az 1865–66-iki értesítőben⁷³ először találunk jelentést az énekkar működéséről. Eszerint az énekkarnak tagja minden akadémiai pályán levő tanuló ifjú, kinek arra tehetsége van. Megjegyzendő, hogy ebben az időben, a mai VII. és VIII. osztály is az akadémiához számított. „*A mostani tagok közt igen szép tehetségű egyének vannak, kik szép reményekre jogosítanak,*” jegyzi meg a jelentés. Mint e jelentésből kitűnik, már ekkor nemcsak egyházi darabokat tanultak be, hanem hazafias darabokat, sőt népdalokat, indulókat is Mosonyitól, Egressytől, stb.

1874-ben néhai Huszár Pongrácz⁷⁴ volt főiskolai gondnok özvegye, Kenessey Janka asszony 500 Ft-os alapítványt tett „*tekintetbe véve egy jó énekkar létezésének a pápai főtanodában szükségességét és hasznos voltát.*”

1876–77-ben említi az értesítő, hogy az énekkar közreműködött a március 15-ikén Petőfi emlékére rendezett ünnepélyen.

1879-ben, mivel az egyházkerület tanítóképzőt is szervezett időközben, felállították az önálló ének- és zene-tanszéket és ettől fogva számítjuk az énektanítás harmadik korszakát.

⁷¹ Ivánka Sámuel (1826–1886) belényesi (Bihar vm.) születésű kántortanító, 1860-tól 1880-ig, nyugalmába vonulásáig a sárospataki főiskolai ének- és zenetanára, számos tankönyv szerzője. SZINNYEI V. 1897. 218–220.

⁷² A dácai látogatásról KAPOSSY 1905. 115–117., Teleki válasza: 116.; újabban: TÓTH 1989. 24–27., gróf Teleki László idézett szavai: 26.

⁷³ A következőken a nyomtatott főiskolai értesítőkből merítette adatait.

⁷⁴ Huszár Pongrácz, a mezőföldi egyházmegye segédgondnoka 1865-től 1874-ig bekövetkezett haláláig viselte az egyházkerületi főiskolai gondnoki tisztséget. TRÓCSÁNYI 1981. 286.

Az első tanár volt Csekő Gusztáv.⁷⁵ Igaza van az 1878–79-iki igazgatói jelentésnek, hogy „nagy hiány volt az, hogy az éneket nem állandósított rendszer tanár, hanem rendszerint évenként változó diákok tanították. E rendszer mellett, ha akadtak néha jó énekkar vezetők, az inkább a véletlen szerencsének volt tekinthető s e rendszer már a tekintély hiányánál fogva sem felelt meg a rendszeres képzés igényeinek.” Csekő 1890-ben bekövetkezett haláláig vezette az énektanítást. Atyja református pap volt Alsóörsön. A főgimnáziumot és a teológiát Pápán végezte, majd 1858–79-ig mint színészkarmester és zeneszerző működött. Szerzeményei közül híresebbek: Csikós vagy, tágas puszták királya, Sajó kutyám.⁷⁶

Csekő utóda volt 1890-től Gáty Zoltán, aki 1910-ben főiskolai tanszékét a nőnevelő-intézeti ének- és zenetanársággal cserélte fel. 1911-ben jött a jelenlegi betöltője a tanszéknek: Tóth Lajos tanár úr.⁷⁷ Az ő működésükről azonban, mint élőkéről, csak röviden emlékezhetem meg. Annyi bizonyos, hogy az önálló tanszék beváltotta a reményeket. Sok szép sikert értek el különböző alkalmakkor, igaz, hogy rajta volt a főiskolai tanári kar is, hogy az ifjúság alapos munkát végezzen, és ha néha szükség volt a fegyelmezésre, mindig készséggel lépett közbe az iskola érdekében. 1889-ben, ép[p]en a Püspök Úr öméltóságának az igazgatósága idején történt, hogy az énekkar tagjai nem jelentek meg kellő számmal az énekpróbán, ennek a következménye lett, hogy a tanári kar szigorú szabályzatot készített, melyet a felsőbb hatóságok is jóváhagyták. Ez a szabályzat volt érvényben 1907-ig, amikor alkották meg a ma is érvényben levő szabályzatot.⁷⁸

E harmadik korszakból nevezetesebb szereplések: az évenként okt. 31-én és márc. 15-ikén tartani szokott iskolai ünnepélyek, és az év végi örömmünnepély, azonkívül mindig készséggel rendelkezésre állott az énekkar a legkülönbö-

⁷⁵ CSEKŐ GUSZTÁV (1835–1890) alsóörsi születésű pápai főiskolai ének- és zenetanár. 1855–1858 között énektanár, 1858–1879 között magyar színtársulatoknál karmester és zenetanár, több dal szerzője. 1859–1860-ban, 1866–1867-ben Latabár Endre győri társulatában, 1874–1876-ban a székesfehérvári társulatban kisebb operett-szerepeket játszott. A színlapokon *Órsi Gusztáv* művésznéven szerepelt. 1879-től a pápai református főgimnázium és tanítóképző ének- és zenetanára, az énekkar vezetője. SZINNYEI II. 1893. 243., HUDI 2009a. 106.

⁷⁶ Szinnyei az *Aratók dala* c. pályadíjat nyert művét is említi. Számos dalt írt Blaháné és Tamássy József számára.

⁷⁷ Tóth Lajos (1872–1945) kollégiumi énektanítási módszeréről. TRÓCSÁNYI 1981. 359., 392.

⁷⁸ A gimnázium életét az 1873-ban elfogadott, majd többször módosított, végül az 1905/06. tanévben újjáalkotott törvények, valamint az 1911-ben elfogadott rendtartás szabályozták. TRÓCSÁNYI 1981. 356–359.

zőbb célokra rendezett iskolai és városi ünnepélyen való közreműködésre. Kazinczy, Gusztáv Adolf, Melanchton, Bocskai, Kálvin, Vajda Péter, Jókai, Arany, Vörösmarty, Kossuth, Rákóczi, Bocsor, Tarczy, Vály ünnepélyeknek egy-egy fénypontja volt a kántus szereplése. Nevezetesebb temetések: [18]82-ben Pázmány Lajos⁷⁹ főiskolai gondnoké Kömlődön, a Tisza Kálmán gyász ünnepély⁸⁰, majd Antal Gábor⁸¹ temetése Komáromban.

Szerepelni szokott azon kívül advent első vasárnapján és böjt első vasárnapján, amikor a főiskolai ifjúság úrvacsorával él a helyi templomban. 1908/09 tanévben gróf Esterházy Pál esküvője alkalmából szerenádot adtak a grófi kastélyban, amikor az énekelt 6 dal közül a „Csak egy kislány” kezdetű népdalt a méltóságos grófnő kívánságára meg kellett újrázni.⁸² Az 1910/11–13.

⁷⁹ PÁZMÁNDY LAJOS közbirtokos, ügyvéd, Komárom vármegye volt főszolgabírája, majd alispánja 1882. november 4-én váratlanul, szívszélhűdésben hunyt el Kömlődön. A tatai egyházmegyének éveken át segédgondnoka, az egyházkerület pápai főiskolájának 1875-től világi gondnoka. Temetése „nagy és díszes közönség részvéte mellett” 1882. november 7-én történt, melyen a háznál Pályi Lajos tatai esperes, a sírnál Szücs Dezső kisigmándi lelkész, a főiskola nevében Németh István hittanár búcsúztatta. „Gyászdalta a pápai főiskola énekkara énekelt.” N. N.: Pázmány Lajos. = PL 9 (1882) 47. sz. (november 12.) 190.

⁸⁰ TISZA KÁLMÁN 1867–1902 között volt a dunántúli egyházkerület főgondnoka. Vö. ZOVÁNYI 1997. 162. 1902. március 23-án Budapesten hunyt el, 25-án a Sándor utcai Dégenfeld palotában ravatalozták fel, fekete ércoporsóját másnap Geszten, a családi sírboltba helyezték örök nyugalomra. Március 25-én délután 3 órakor Antal Gábor dunántúli püspök búcsúztatta. Az egyházkerület küldöttsége másnap a temetésen is részt vett. A gyászkeretben megjelenő *Dunántúli Protestáns Lap* 1902. március 30-án teljes részletességgel beszámolt a nemzeti gyász eseményeiről, hangsúlyozva, hogy a magyar református egyház egyúttal „hű fiát”, „bölcsvézérét gyászolja”. A haláleset hírére kiadott püspöki körlevél értelmében a dunántúli egyházkerületben minden templomtornyban fekete gyászlobogót helyeztek el, március 24-én, 25-én délután, 25-én délután 3 órakor (a gyászünnep kezdetekor), valamint 26-án délelőtt 10 órakor (a temetés kezdetekor) minden templomban félóráig harangoztak, 28-án pedig gyászsistentiszteletet tartottak. Az egyházkerület április 20-án rendkívüli közgyűlésre gyűlt össze a pápai főiskola dísztermébe, ahol a püspök és Bóné Géza helyettes főgondnok emlékezett meg a nagy halotról, majd átvonultak a templomba, ahol a „gyász emlékűnnep” gyülekezeti énekléssel kezdődött, melyet a püspök imádsága és Peti Lőrinc egyházkerületi tanácsbíró „művészien kidolgozott” remek beszéde követett. A emlékűnnepen a főiskolai énekkar gyászdalokat énekelt. A tulajdonképpeni közgyűlés csak délután kezdődött. THURY 1902. 295–296., KIS 1902.

⁸¹ ANTAL GÁBOR ácsi, komáromi lelkész 1896–1914 között töltötte be a püspöki tisztséget. ZOVÁNYI 1977. 162. 1914. január 14-én hunyt el, két nappal később komáromi temetésén több száz pápai vett részt. A városi küldöttséget Mészáros Károly polgármester vezette. A helyi sajtó a temetésről részletesen nem számolt be. N. N.: Antal Gábor. = PL 41 (1914) 3. sz. (január 18.) 1–2., N. N.: dr. Antal Gábor. = PH 11 (1914) 3. sz. (január 17.) 1–2.

⁸² Gróf Esterházy Pál és gróf Andrássy Ilona esküvője 1909. január 25-én, hétfőn délelőtt 11 órakor volt a budapesti Szent István templomban. Délután 18 óra 45 perckor érkeztek Pápára, ahol a város díszkivilágítással fogadta az ifjú párt. A Hungária szállodából reflektorral világították meg a kastély előtti teret, amely „nappali fényben úszott”. A köszöntések elhangzása után a Katolikus Kör dalárdája, majd Gáthy Zoltán vezetésével a református főiskola énekkara

években kiváló énekes volt Kurucz Gyula gyönyörű csengésű tenor hangjával. 1910-ben részt vettek a nyitrai, 1913-ban a pozsonyi templomszentelésen.

1911-ben volt talán legragyogóbb sikere az énekkarnak, amikor főiskolánk nagy jótevője Gelléri Szabó János⁸³ emlékünnepevényen Budapesten megjelent 56 énekkari tag. Itt 3 énekkar szerepelt: a budapesti teológiai, a debreceni Főiskolai Kántus és utolsónak maradt a mienk. Az első kettő is szépen énekelt, de mint egyik jelenlevő mondotta: *Finis coronat opus*, a mienk volt a legszebb. Eötvös József *Végrendelet* c. darabját énekelték Szöllősy Attila megzenésítésében. 1914-ben is szép sikert értek el a főiskola ifjúsága által az akkor megválasztott Németh István szeretett püspök urunk tiszteletére rendezett szerenád, majd az ő felszentelésén.⁸⁴

A háború alatt az énekkar tagjai is megfogyatkoztak számban, ennek következtében sokszor erőben is. De azért akkor is dolgoztak, különböző háborús célokra rendezett ünnepélyeken vettek részt, majd a helybeli tartalékkórházakban elhunyt katonák végtisztességtételén jelentek meg. *Gyorgyevszki Dimitriu* közvitéz⁸⁵ felett éppúgy énekeltek, mint a legtöbbszörösebb magyar huszár felett.

Ezekben vázoltam, Mélyen Tisztelt Közönség, a főiskolai énektanításnak és a főiskolai énekkarnak a történetét. Az énekkar szép múltra tekinthet már vissza, de még dicsőbb a jövő, amely felé néz. A múlt kötelez, a jelen sóvá-

adott szerenád, várban. A főiskolai dalárda „oly szépen, oly fegyelmezetten énekelt, hogy aki hallotta, igazi gyönyörűsége tellett benne, a főiskola pedig, de különösen Gáthy Zoltán, büszke lehet rá.” A szerenádok alatt kint egy nyárson sült ökör és 20 hektoliter bor elfogyasztásával ünnepelt az összesereglett 10–12 ezer főnyi tömeg. Az ünnepséget este 9 órakor kezdődő egyórás „pompás tűzijáték” zárta. N. N.: Az Andrássy–Esterházy esküvőről. = PL 36 (1909) 5. sz. (január 1.) 1–3.

⁸³ Gelléri Szabó János emlékünnepevényt 1911. november 26-án Budapesten, a régi országházban tartották, ahol a budapesti, debreceni és pápai teológia énekkara is fellépett. A Tóth Lajos vezette énekkar Eötvös József *Végrendelet* c. művét adta elő nagy sikerrel. Az ünnepség után a Kerepesi úti temetőben lévő sírnál folytatták a megemlékezést, ahol zárásként a három egyesített énekkar a XC. zsoltárt énekelt. N. N.: Gelléri Szabó János emlékezete. = DPL 22 (1991) 49. sz. (december 3.) 422–423. Gelléri Szabó János budapesti református ügyvéd volt, 1908. november 26-án, 90 évesen hunyt el. Végrendeletileg vagyonát a közjó céljára, népnevelésre, gyermekvédelemre, jótékony intézményekre, egyesületekre hagyta. A pápai főiskolának tanulók ösztöndíjára 10.000 koronát hagyott. N. N.: Gelléri Szabó János végrendelete. = DPL 19 (1908) 51. sz. (december 20.) 882–883.

⁸⁴ Németh István püspök felszentelésére 1914. március 31-én Pápán került sor, melyen a nőnevelő intézet Gáthy (Gáthy) Zoltán vezette énekkara a püspök templomi bevonulásakor, Tóth Lajos főiskolai énekkara a székfoglaló beszéd elhangzása után „énekelt igen szépen és hatásosan”. BORSOS 1914. 115–117.

⁸⁵ Értsd: a szerb közvitéz

rogva kér: legyen mindenki derekabb, mint elődei voltak, mert a hazát csak akkor szerezhetjük vissza. Ti is, énekkari tagok, legyetek buzgók a kötelességteljesítésben megbecsülvén ezzel önmagatokat és az iskolát, mi pedig tegyünk meg minden tőlünk telhetőt, hogy az énekkar korszerű felszereléssel folytathassa munkáját, épp ezért a szükséges eszközökkel való felszerelésre az adakozást melegen kérem mindnyájunk jóindulatú figyelmébe. Az énekkar *vivat, crescat, floreat!*⁸⁶

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
DPL	= Dunántúli Protestáns Lap
DREK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára
DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtára, Kézirattár
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
PH	= Pápai Hírlap
PL	= Pápai Lapok
VU	= Vasárnapi Ujság

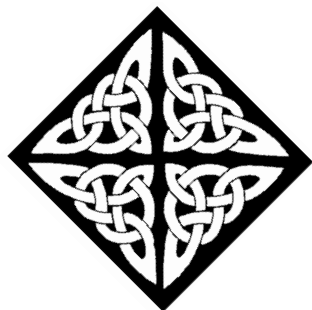
IRODALOM

- BAJKÓ 1976 = BAJKÓ Mátyás: Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp., 1976.
- BARCZA 1988 = BARCZA József (szerk.): A debreceni református kollégium története. Bp., 1988.
- BÉKEFI 1899 = BÉKEFI Remig: A sárospataki ref. főiskola 1621-iki törvényei. Bp., 1899.
- BENDA 1981 = BENDA Kálmán: A Kollégium története 1703-tól 1849-ig. = A sárospataki református kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Szerkesztette: a Tiszán-inneni Református Egyházkerület elnöksége. 1981. 87–115.
- BODOLAY 1963 = BODOLAY Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. Bp., 1963.
- BODOLAY 1973 = BODOLAY Géza: Petőfi diáktársaságai. Bp., 1973.
- BORSOS 1892 = BORSOS Károly: A pápai ev. ref. főiskolai Képzőtársulat története 1841–1891. Pápa, 1892.
- BORSOS 1914 = BORSOS István: A püspöki beiktató ünnepély = DPL 25 (1914) 14. sz. (április 5.) 116–117.
- BORSOS 1916 = BORSOS István: Kollégiumi történetek. Pápa, 1916.
- DOBSZAY 1984 = DOBSZAY László: Magyar zenetörténet. Bp., 1984.
- FEKETE 1988 = FEKETE Csaba: A kollégiumi énekkar történetének rövid áttekintése. = BARCZA 1988. 753–775.

⁸⁶ Éljen, növekedjék, virágozzék! (latin)

- FÜLÖP 1916 = FÜLÖP József: Az új énekeskönyv. = DPL 27 (1916) 17. sz. (április 23.) 133.
- HUDI 2005 = HUDI József: Adalékok Pápa város zenetörténetéhez. A pápai fegyveres polgárság zenekara 1814-ben. = AP 5 (2005) 205–211.
- HUDI 2008 = HUDI József: Kacz Lajos pápai éve (1861–1867). = AP 8 (2008) 1–2. sz. 59–89.
- HUDI 2009a = HUDI József: A veszprémi színhátság kezdetei (1723–1879). Veszprém, 2009.
- HUDI 2009b = HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Bp., 2009. (Nemzeti Téka / Bibliotheca Nationalis Hungariae)
- HUDI–KÖBLÖS 2006 = HUDI József–KÖBLÖS József: A pápai református kollégium szervezete és működése a XVI–XIX. században. Bevezető tanulmány. = KÖBLÖS 2006. 7–142.
- KAPOSSY 1905 = Pápa város egyetemes leírása. Összeállította: Kapossy Lucián. Pápa, 1905.
- KIS 1896 = KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896.
- KIS 1902 = KIS József: Tisza Kálmán. = DPL 13 (1902) 13. sz. (március 30.) 211–212.
- KÖBLÖS 2004a = KÖBLÖS József: Liber legum coetus Papensis. Újabb kutatások a pápai református kollégium első törvénykönyvével kapcsolatban. = AP 4 (2004) 1–2. sz. 39–66.
- KÖBLÖS 2004b = KÖBLÖS József: Még egyszer az Adásztevelen működő „Pápai Árva Oskoláról”. = AP 4 (2004) 3–4. sz. 107–132.
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 9.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2005 = KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt: „Mindenkor az országban harmadiknak tartott...?” A pápai református kollégium tagolódása a XVIII. század közepén. = AP 5 (2005) 1–2. sz. 1–204.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 10.)
- KÖVY 1988 = KÖVY Zsolt (szerk.): A Pápai református Gyűjtemények Évkönyve I. 1988. Pápa, 1988. [Pongrácz József születésének centenáriuma, 1985. november 15-én Pápán tartott konferencia anyagát, továbbá Pongrácz műveinek bibliográfiáját is tartalmazza.]
- MARÓTHI 1743 = Maróthi György: A’ soltároknak négyes nótájik... Debrecen, 1743.
- MARÓTHI 1774 = Szent Dávid ’Soltárjai, mellyek a’ Frantzia Nóták szerént Magyar Versekbe foglaltattak Szentzi Mólnár Albert által. Debrecen, 1774.
- MARÓTHI 1756. = Harmonikus Soltár avagy az éneklés mesterségéről. Debrecen, 1756. [Újabb kiadásai: Debrecen, 1764., 1774.]
- PÁLMÁNY 2002 = PÁLMÁNY Béla (szerk.): Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Bp., 2002.
- PAP–BUCSAY 1955 = PAP László–BUCSAY Mihály (szerk.): A budapesti református teológiai akadémia története 1855–1955. Bp., 1955.
- PATAKY 1980 = PATAKY László: Ráday Pál és Kenessey István levelezése. = Ráday Pál 1677–1733. Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára. Szerkesztette: Esze Tamás. Bp., 1980. 365–391.
- PAYR 2007 = PAYR Sándor: Pápai kollégiumi emlékek. = AP 7 (2007) 1–2. sz. 179–192.
- PONGRÁCZ 1924 = PONGRÁCZ József: Németh István 1851–1924. = DPL 35 (1924) 30–31. sz. (augusztus 3.) 85.

- SZABÓ 1913 = SZABÓ Imre: A pápai ref. főiskolai képzőtársulat története 1891–1912. Pápa, 1913.
- SZABOLCSI 1961 = SZABOLCSI Bence: A magyar zene évszázadai. II. Bp. 1961.
(<http://mek.oszk.hu/02000/02044/html/2kotet>)
- SZINNYEI 1891–1814 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái I–XIV. Bp., 1891–1914.
- THURY 1891 = THURY Etele: Csonka Ferenc. = DPL 2 (1891) 47. sz. (november 22.) 745–749.
- THURY 1902 = THURY Etele: Egyházkerületünk rendkívüli közgyűlése. = DPL 13 (1902) 17. sz. (április 27.) 295–297.
- TÓTH 1931 = TÓTH Endre: Mándi Márton István élete. Pápa, 1931.
- TÓTH 1941 = TÓTH Endre: A pápai református egyház története. Pápa, 1942.
- TÓTH 1989 = TÓTH Dezső: A Batthyány-család Dákán. Veszprém, 1989. (Dákai Füzetek, 1.)
- TRÓCSÁNYI 1981 = A Pápai kollégium története. Szerkesztette: Trócsányi Zsolt. Bp., 1981.
- TUNGLI 1997 = Pápai pedagógus lexikon. Főszerk.: Tungli Gyula, társszerkesztő: Mezei Zsolt és Mészárosné Stenger Katalin. Pápa, 1997.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarország protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás, szerk. Ladányi Sándor. Bp., 1977.

DÖRNYEI SÁNDOR

Reformkori orvosok Pápa és környéke népéről

AXIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN általános felfogás volt az orvostudományban, hogy a földrajzi és klimatikus tényezők, valamint az életkörülmények alapvető szerepet játszanak a betegségek, főleg a járványok kialakulásában. Ennek megfelelően a meteorológiai megfigyelések, a földrajzi környezet és a lakosság jellemzése igen sokszor az orvosi munkák bevezető részei lettek. Ezek a leírások más tudományok számára is hasznos forrásokká válnak. Az alábbiakban néhány olyan – kéziratban fennmaradt – orvosi írásból emeltük ki azokat a részeket, amelyek Pápa és környéke népére vonatkoznak. A szövegek hitelét növeli, hogy a szerzők minden esetben Pápán működő orvosok voltak.

A Budapesti Királyi Orvosegylet 1847 elején felhívást tett közzé közre, ugyanis a „váltóláz múlt évben olly nagy terjedelemben és egyszersmind makacs jelleggel uralgott nemcsak honunk fő városában, hanem a két magyar haza legtöbb vidékein is, a miként azt már több év óta nem vala alkalom észlelhetni.”¹ A felhíváshoz tizenöt kérdést csatoltak, s kérték a szakembereket, hogy ezekre válaszolva foglalják össze tapasztalataikat. Az első kérdés a vidék földrajzi fekvésére, időjárására vonatkozott, s azzal fejeződött be, hogy „minő a vidéki nép életmódja, táplálkozása, ruházata, foglalatossága?” (A többi 14 kérdés kifejezetten orvosi, a betegség változataira, lefolyására, a kezelés alkalmazott módjaira, különösen a kinin használatára és hatásosságára vonatkoztak.)

A felhívás komoly visszhangot váltott ki az orvosok körében. 1847. március 31-én az Orvosegylet titkára már arról számolhatott be, hogy a felhívásra beérkeztek az első válaszok. Az első nyolc írás között három pápai orvostól származott. Április 5-én már összesen 41 tapasztalati beszámolóról tudósította a titkár az Orvosegylet tagjait.²

¹ Felszólítás a magyar orvosokhoz. = Orvosi Tár 3 (1847), 11. kötet, 81–83.

² Orvosi Tár 3 (1847), 12. kötet, 65. és 68.

A később érkező válaszok között egy továbbinak a szerzője is pápai orvos volt. A válaszadók névsorában a pápaiakhoz hasonló nagy számban csak a miskolci orvosok szerepeltek. Ennek magyarázatát abban lelhetjük, hogy a városban és környékén működő egészségügyi szakemberek (orvosdoktorok, seborvosok, gyógyszerészek) jó egyetértésének köszönhetően 1846-ban – vidéken az elsők között – megalakult a pápai orvosegylet.³ Cseresnyés Sándor főorvosnak, az egylet elnökének ösztönző szerepét kell látnunk az egyleti tagok buzgó munkálkodásában.

Az első és legterjedelmesebb válasz írója CSERESNYÉS SÁNDOR (1786–1854) pápai székhellyel működő Veszprém megyei másodfőorvos volt.⁴ Cseresnyés a pápai várostörténeti irodalomban nem ismeretlen.⁵ Cseresnyés beszámolójának első része, amely bennünket ezúttal érdekel, a főorvosi hatáskörbe tartozó két járásról a következőket mondja:⁶

A pápai és devecseri járás egy része a bakony északi vonala mellett, száraz, felemelkedett, szellős, éles levegőjű helyeken; nagyobb része a rába, tapolcza, marczal, torna, bitva, gerencze folyamok és csermelyek mellett, lapályos, ingoványos, sőt posványos, - meleg nedves, - hideg nedves levegőjű helyeken fekszik. – Népe foglalatossága földművelés, marhákkal, sertvésekkel való kereskedés, mész, szénégetés, fuvarozás, olfa vágás, faárulás és napszám. – Élelme hús, zöldség, gyümölcs, hal, csík, sör, bor, pálinka. – Öltözete posztó, szűr, bőrnemű, köpenyeg, jánkli⁷, nadrág, csizma lábbelivel, s többeknél télen nyáron meleg bőr kucsmával. – És így könnyen izzadó, könnyen hűlő. – Értékére nézve nem gazdag, de kivevén a sok elszaporodott mester embereket, s a sok kóbor zsidókat, földünk fél s egész sessios⁸ népe, külömbféle kevés termé-

³ CSERESNYÉS 1847. 97–99., KAPRONCZAY–SZEMKEŐ 1977. 2164–2166.

⁴ Cseresnyés Sándor 1832-től lett Veszprém vármegye másodfőorvosa. Több orvosi szakművet írt, emellett helytörténeti kérdésekkel is foglalkozott. Vö. DÖRNYEI 2010. 121–152.

⁵ Cseresnyés Sándor vármegyei másodfőorvos 1846. évi jelentését közzétette: HUDI 2001. 43–44.

⁶ Semmelweis Orvostörténeti Levéltár. A Budapesti Királyi Orvosegylet iratai. 17. doboz. 3. tétel: A váltólázjárvány iratai. (A többi jelentés is itt található, ezért azokra külön nem hivatkozunk.)

⁷ jánkli (németből) = dolmány

⁸ Sessio (latin) = jobbágytelek, amely belsőségből (ház, udvar, kert) és hozzá tartozó külsőségekből (szántó, rét) állt. Egy egész úrbéri telekhez Veszprém megyében a föld minőségétől függően 22, 24, 26 hold szántó és 6, 8, vagy 10 kaszás rét tartozott. (1 kaszás rét kb. 1 holdnak felelt meg). Így legjobb esetben 28, legrosszabb esetben 36 holdból állt egy egész jobbágytelek. Vö. KOVACSICS 1957. 419., FELHŐ 1957. 218., 1970. 339.

se, marhája, sertvése, birkája mellett, inkább élhető, mint sok más alföldi lakosok.

Cseresnyéssel azonos napon, 1847. március 20-án kelt a második válasz. Ennek szerzője PSERHOFER SÁMUEL (1801–1879) pápai gyakorló orvos volt.⁹ Rövid írásában csak a járvány fellépésével kapcsolatban tett néhány megjegyzést a lakosság szokásairól:

„A köznép élet módja, táplálkozása s ruházata az egész honba divatozó, de ezért a szabad ég alatt tanyázó béres jobban nem lett támadva a váltóláz által mint a szőnyeges hálósobában heverő Dáma. A városi lakosok mester emberek, földművelők, kereskedők s Urakra felosztva ugymint a különféle nemek s korok minden különbség nélkül a járválynak ki voltak téve.”

Néhány nappal később, 1847. március 25-én írta meg beszámolóját DEUTSCH DÁVID JÓZSEF (1818–1891), aki ugyancsak gyakorló orvos volt Pápán.¹⁰ Ő sem írt bővebben a pápai lakosságról, de néhány sorát érdemes idézni:

„Az egymást időnként felváltó éjszaki és déli szelek, mellyek hatásainak a szabadon lévők leginkább kitéve voltak, a járványt igen elősegítették. A nép szorgalmatos falukban földművelő, a városban pedig mesteremberek teszik a lakosok nagyobb részét, kik földműveléssel szintén foglalkoznak. Rendes eledele a népnek a disznóhús, rozskenyér, káposzta, burgonya; itala bor és pálinka. A lakosság öltözete az időjáráshoz alkalmazva vagyon.”

A negyedik válaszoló HOFFELDER JÓZSEF (1802–1849) vármegyei főorvos, egyben a pápai, ugodi, devecseri és mezőlaki Eszterházy-uradalom orvosaként működött.¹¹ Ő 1847. március 27-én készítette beszámolóját, s azzal magyarázta írása rövidegét, hogy a három másik pápai orvos már megírta tapasztalatait. Az előzőkhöz hasonlóan ő is az életmóddal összefüggésben ecsetelte a járvány kialakulását:

„Jegyzésre méltó volt pedig, hogy leg először is azokat érte, kik a lég befolyásának külömben is leg inkább kitétetvék, ugymint cselédeket, szolgálakat, földműveseket, kiknek mint tudva vagyon nagyobb része minden illendő ta-

⁹ Dr. Pserhofer Sámuel a Komárom vármegyei Neszmélyen született, a bécsi egyetemen tanult, 1831-ben avatták doktorrá. Pápán városi tisztiorvosként tevékenykedett, emellett 1844-től a református kollégium orvosi teendőit is ellátta. Vö. HUDI 2001. 265., KRÁNITZ 2001. 140–141., 144. Egészségének megrendülése miatt 1878. június 8-án kelt levelében mondott le városi tisztii főorvosi hivataláról. N. N.: Dr. Pserhofer Sámuel ur... = Pápai Lapok 5 (1878) 24. sz. (június 16.) 101.

¹⁰ 1847 őszén 5 orvos és 10 seborvos működött Pápán. Vö. HUDI 2001. 58–59.

¹¹ Hoffelder József főorvos 1849. április 15-én hunyt el Pápán. Vö. HUDI 2001. 265.

karók nélkül a nyári éjszakákat a szabad ég alatt töltik. Később ért el a szobákban tartózkodó mester embereket, és leg később az uri rendet.”

Hoffelder nem sokkal később, 1848. december 30-án jóval bővebb leírást fogalmazott meg Pápa és környéke lakosságáról. Cseresnyés Sándort ugyanis 1848. március 13-án az elhunyt PUCHLY IGNÁC (1779–1848) helyére megválasztották Veszprém megye első főorvosává, s ekkor Veszprémbe kellett költöznie. Utódja a másodfőorvosi állásban Hoffelder József lett.¹² Így aztán a szokásos főorvosi jelentést a pápai és devecseri járásról már ő készítette el.¹³ Ebben részletesebben számolt be a gondjaira bízott két járás, de elsősorban Pápa népének összetételéről, szokásairól, egészségi állapotáról. Hoffelder feltehetően német anyanyelvű volt, egyetemi tanulmányait is Bécsben végezte. Ezzel magyarázható fogalmazásának egyenetlensége, helyesírásának következtelensége, feltűnően sok hibája. Írása azonban így is sok értékes adatot tartalmazott:

Veszprém Megye Pápai és Devecseri járásokban az Népeiségek állanak Magyarok, Németek és Zsidókból. A Magyarok a leg jobb földnek birtokában lévén kissé munkások, de setét s rozsz házakban laknak, gyéren öltözködnek; a bor, és pálinka ivásra igen hajlandók. Testi alkotásra nézve nem nagyok, de jó vériük; és katona állításkori bátortalanság nem annyira nekik mintsem egészen elhanyagolt neveltetésök, és szellemi kevés kifejlődésüknek tulajdonítható; szinte ennek tulajdonítható, hogy az előítéletekhez és babonákhoz hajlandó, a praedestinationak¹⁴ kényelmes hite miatt sem magának, sem gyermekeinek gondját – ha beteg nem igen viseli, s ezért nem is szapora.

A Német, az az, azugy nevezett Sváb¹⁵ falusi földműves lakosok a rosszabb erdős vagy homokos heleben lakván, egy negyed részét teszi a lakosoknak a két járásban, szorgalmas földművelés mellett még fuvarozás, vagy fa szerszám készítés által keresik kenyeröket, állandóbban munkállódnak, habár a földművelési munkában fejül nem haladják a magyart ha akar, józanok gyermekeiknek jobban gondját viselik azértis szaporábbak de mint szölkék nyál-

¹² 1848. június 27-én kelt folyamodványában Hoffelder a Baranyába kirendelt nemzetőrség főorvosi állásáért folyamodott, melyet meg is kapott. A nemzetőrség ezredes-főorvosává nevezték ki. Vö. HUDI 2001. 165.

¹³ Magyar Országos Levéltár. D 20. A Helytartótanács Egészségügyi Osztálya. 1848. 19. kútfő 1. Erre az iratra Deáky Zita hívta fel a figyelmemet, ezért köszönet illeti. A dajkasággal foglalkozó részt ismertette: DEÁKY–KRÁSZ 2005. 312.

¹⁴ praedestinatio (latin) = eleve elrendelés

¹⁵ Sváb: a magyarországi németeket általában „svábnak” mondták, holott nemcsak Sváb- földről (Schwaben), hanem számos más tartományból érkeztek telepések a XVIII. században.

kássabb vérüek, határaikon kívül bártortalanok, sem hazát – sem nemzetiséget nem ismerők.

A Magyarok nagy részben Reformátusok telve a praedestinatio eszmélyével, s a németek legtöbbyire Catholicusok s vak buzgók. Említést érdemlő a Magyar népség között e járásokban a kissebb nemességben a compossessoratusokban¹⁶ a gyermekeknek való elhitványolása, mert a legtöbb családokban csak egy fi létezik, s ez is olly hitvány, olly kitsiny – csak csög-bog¹⁷, sokszor tiz közzül alig egy volt a katona állításnál található, ki a mértéket megütötte. Okát én ennek a pálinka ivásba keresem, mert illy egyéneknél már a csecsemős gyermeknekis naponként pálinkát szoktak adni.

A Sidók a polgári jogok élvezéséből kizárva, leginkább kereskedésre adták magokat, a jobb sorsuaknak kevesebb élelmi szükségök van, szörnyü takarékosságok mellet gazdagságban, vagy leg alább jó létben élnek; a szegénye nyomorult tul feszített munka által sanyargatott életett él, de mind azon által a romlástól vagy vég pusztulástól mindenütt mentes, mert számos jótékony s czélszerűen elrendezett Intézetei akár milly kitsiny közönségnek, azok élete s egéssége fent tartásáról gondolkozik.

Vannak czigányok nem vándor életüek, hanem állandó lak hejzetüek. Kovátsolás vagy muzsikáláson kívül ritkán üznek más mesterséget; ha nem lovakkal való kereskedés, s sokszor nem a legbecsültebb módon tartják fent tunya s henye életöket.

Mind ezen lakosoknak nagyobb része rona s termékeny; kissebb része erdős s sovány földön laknak. Semmi nagy mocsárok vagy tavak, sem pedig veszedelmes szelek, erejököt s egésségököt nem veszélyeztetik.

Házi állataik: nagy mennyiségü juhok, az Uraságoknál közben-közben igen finom szőrüek, ezentül diszlik a szarvas marha tenyésztés a tulajdon szükségre; valamint a lovak is csak a házi szolgálatra neveltetnek, igen korán befogatnak azért kitsiny termetüek s oltsók.

Ezen vidék lakossai semmi nemü kórok által nem háborgatnak, a váltó lázakat¹⁸ kivéve, mellyek némely évebben Magyarhonban igen uralkodnak, de akkor is vagy többé vagy kevesebbé kinoztatnak Magyarhon lakosai ezek által.

¹⁶ compossessoratus (latin) = közbirtokosság

¹⁷ csög-bog (tájnyelvi kifejezés) = apró, csenevész

¹⁸ Váltóláz: ebben a korban nemcsak a maláriát, hanem több más, lázzal járó beteséget is ezzel a kifejezéssel jelöltek.

A Bujasenyv¹⁹ keveset kiterjedt, és csak olly heleben hol katonai állomás vagyon, vagy nagyobb városokban honos. – Legnagyobb figyelmet érdemel azomban Pápa várossában a gyermekeknek számos elhalálozása, mert a helybeli lelkészek Anyakönyveit meg tekintve s hasonlítva az hallottak Protoculumához²⁰, kiviláglik, hogy minden szülötteknek fele már életöknek első évében a halál martalékává lesznek s még mennyit hordanak az Lelenc-házban! – Ennek fő oka részint az elhanyaglásnak és a praedestinatioban való hiedelemnek, más részt pedig a számtalan zsidó gyerekek mellet való Dajkáknak tulajdonítható. Mert tudva vagyon, hogy Pápának egy harmad része zsidókból áll²¹, kik nemzedékük elszaporodását véghetlenül ohajtván, csak nem mind annyian még a szegények is Dajkát, és pedig szoptatós Keresztyént fogadnak, (:mert a meg esett zsidó személyek igen ritkák:) melly Dajkák magok gyermekeiket az ugynevezett kosztos asszonyokhoz adják, hol azok minden anya teji táplálék nélkül – és sokszor naponként tisztátalanok, - bölcsőkben kinlódnak, míg kosztos asszonyok napszámmal keresvén kenyerét, estve felé haza érvén azokat rosz péppel meg éteti. Ezen kosztos asszonyok közül pedig azok a leg ohajtottabbak akiknél a kosztos gyermekek leg röviddebb ideig élnek.

Elejét ennek csak ugy lehetne venni, ha a zsidóknak általánoson meg tiltatnék keresztyény Dajkákat fogadni. Minden kosztos asszony pedig kinél illy gyermek meghalálna, szigoruan megbüntettetnék, ha csak azt bizonyittani képes nem volna, hogy annak idejében orvosi segedelmet keresni el nem mulasztotta.

Az 1848^{ik} évnek kezdetén nagy mértékben, és pedig járványosan uralkodott a természetes himlő, közben himlőkével, vagy bárány himlővel. Nevezetesen Pápán, Noszlopon, Pölötskén²² (:a Tabellaris relatiót²³) a zavarok²⁴ miatt be nem lehetett kapni:) Martalékává vált pedig ezeknek sok Kisdéd, kivált olyan, hol a véd himlő oltás elmulasztatott. De ezen járvány nagy kiterjedése alatt sok olly egyének is meg lepettek, kik mán be is oltattak, de ezeknél leg inkább csak a himlőke fejlődött ki sokkal kevesebb veszedelemmel. De nem

¹⁹ Bujasenyv: a nemi betegségek összefoglaló megjelölése.

²⁰ protoculum, helyesebben protocollum (latin) = jegyzőkönyv, itt: anyakönyv

²¹ Az 1847. évről készült alispáni jelentés szerint a 12 332 lakosú Pápán 2947 izraelita élt. Vö. HUDI 2001. 63.

²² Pölötske = Pölöske, Bakonypölöske

²³ tabellaris relatio (latin)= táblázatos jelentés

²⁴ zavarok = háborús viszonyok

lehet különben azt is tagadni, hogy ez évben sok olly egyének is ragyásak lettek, kiknél a védhipló oltás tökéletesen ment végbe. A halandóság mind e mellet nem nagy volt.

Az ezen évben lefojt uralkodó járványok közzül egy a leg nevezetesebb – és kiterjedtebbek közzül való volt a Hagymáz (:Typhus:) és pedig tisztán csuzos – az agyvelőnek feltűnő bántalmával. Teszéren²⁵, Démen²⁶ és Ságbon²⁷, Mártius közepén mellynek áldozatává kilencz egyén lett, hat tudniillik még az orvosi gondviselés előtt elhalt, kettő pedig orvoslás alatt. Leg nagyobb sikerrel használtattak a gyengén izzasztó savanyus italok, amint azt már Áprillis közepén be adott relatiomban bővebben említettem. Mutatkozott néhány gyermeki kór későbbben is, ugy mint a vörös²⁸ a kanyaró és természetes hipló, ez most már igen ritkán, és tsak szorványosan. Rettentő kiterjedésűek voltak pedig Augusztus és September hódnapokban a váltó lázaknak, és pedig epéseknek, minden nemei, leg főbben pedig azon egyének között, kik a Nemzet őri szolgálatból a Dráva parttyától vissza tértek.²⁹ A mellyeket a Drávai expeditionalis orvosi jelentésében bővebben taglaltam.³⁰

Ezen évnek őszi idején a különben uralkodni szokott veszedelmes vérhas helett, a negyed napi váltó lázak, a gyermekek között pedig a skarlát uralkodott.

Cholera constatérozott³¹ eset volt Pápán három melly halállal végződött Decbr. elején. Mátyus házán³² kettő melly meg gyógyult. Gannán és Döbröntén pedig 11.–17.^{ig} Dcbr.³³ 16 mellyek közzül hat meg holt a többi pedig meg gyógyult. Orvosi vizsgálat és gyógyítás előtt, és a késő jelentés miatt én sem beteget, sem holtat nem láthattam többé.

²⁵ Teszér = Pápateszér

²⁶ Dém = Nagydém

²⁷ Ságbon = Bakonyság

²⁸ vörös = vörheny, skarlát

²⁹ A Veszprém megyei nemzetőrök 1848. július-szeptemberben havi váltásban határvédelmi szolgálatot teljesítettek a horvát határszélen, Baranya megyében.

³⁰ 1848. augusztus 15-én Pápán kelt jelentésében részletesen beszámolt a Drávánál szolgált Veszprém megyei nemzetőri zászlóalj egészségügyi helyzetéről. Az iratot közli: HUDI 2001. 192–198.

³¹ constatérozott, constatirozott (latinból) = megállapított

³² Mátyusháza: külterületi lakott hely Mezőlak határában. A 405 kh területű Kismátyusházát 1952-ben Pápához csatolták. ILA–KOVACSICS 1964. 266.

³³ Értsd: december 11-től 17-ig

A Pápán létező Elmebetegek Gyógyintézetében³⁴ az 1848^{dik} évben

<i>fel vetettek</i>	7
<i>A mult évről gyógyítás alatt maradt</i>	2
<i>Summa</i>	9

<i>Ezek közül meg javítottan el bocsájtva</i>	2
<i>meg holt</i>	4
<i>gyógyítás alatt maradt</i>	3
<i>Summa</i>	9

A Pápán létező Irgalmas Szerzetnek Kórházában gyógyítottatott *de dato*³⁵ 1 Jan [1]848 egész utolsó Decemberig 672 beteg.

<i>Summa</i>	672
<i>Ezek közül meg gyógyult</i>	629
<i>megholt</i>	43
<i>Summa</i>	672

Ezek közül a buja senyvben szenvedtek 79^{en}, kik leg többnyire a katonai rendhez tartozók valának.

A Francisca Rosalia nevezetű Asszonyi Kórházban³⁶ Pápán fel vetettek az 1848^{évb}en 186 betegek.

<i>Summa</i>	186
<i>ezek közül meg gyógyult</i>	171
<i>megholt</i>	7
<i>Gyógyítás alatt maradt</i>	8
<i>Summa</i>	186

Ezek közül a buja senyvben szenvedett 13.

³⁴ A pápai gyógyintézetekről lásd: CSERESNYÉS 1839. Jegyzetekkel újraközölve: CSERESNYÉS 2008.

³⁵ *de dato* (latin) = a keltezésről számítva

³⁶ A Rozália Francisca nevű asszonykórházat Tallián Rozália alapította 1816-ban, benne évente 200–300 beteg asszonyt ingyen kezeltek. Vö. HUDI 2001. 44.

A megye börtönében³⁷ Pápán volt fogva de dato 1 Novb 847, ad ultimam Octb 848³⁸ 272 rab kik között néhány apróbb bajokat kivéve semminemű nyavala nem uralkodott.

Pápán 30 Dcbr 848³⁹

*Hoffelder József
Orvos Doctor
Veszprém Megye egyik
Rendes főorvosa*

A néprajzi leírást tartalmazó orvosi jelentések, beszámolók azért is értékesek, mert egy átalakulóban lévő hagyományos társadalomról adnak pillanatfelvételt. Más korabeli forrásokkal – pl. naplókkal, levelezésekkel, egyházlátogatási feljegyzésekkel, stb.) kiegészítve a hétköznapi történetének jobb megismeréséhez járulnak hozzá.⁴⁰

IRODALOM

- CSERESNYÉS 1839 = CSERESNYÉS Sándor: Pápa, nép-egészségi tekintetben. = Társalkodó 1839. március 20. 91.
CSERESNYÉS 1847 = CSERESNYÉS Sándor: A pápai orvosegylet megalakulása. = Orvosi Tár 3 (1847), 11. kötet, 97–99.
CSERESNYÉS 2008 = CSERESNYÉS Sándor: Pápa város közegészségügyi helyzete 1839-ben. Közléteszi: Hudi József. = AP VIII (2008), 1–2. sz. 103–1008.
DEÁKY–KRÁSZ 2005 = DEÁKY Zita–KRÁSZ Lilla: Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon. Bp., 2005.
DÖRNYEI 2010 = DÖRNYEI Sándor: „A közjó iránt példás buzgóságú” Cseresnyés Sándor = Orvostörténeti Közlemények 210–213. (2010) 121–152.
FELHŐ 1957 = FELHŐ Ibolya: A Mária Terézia úrbérrendezése során készült adatfelvételek. = KOVACSICS 1957. 200–223.
FELHŐ 1970 = FELHŐ Ibolya (szerk.): Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. I. Dunántúl. Bp., 1970.

³⁷ A pápai vármegyeház börtönében őrzött rabok egészségügyi ellátásának biztosítása is a főorvos feladata volt.

³⁸ 1847 november 1-től 1848 október utolsó napjáig.

³⁹ Értsd: Pápán, 1848. december 30-án.

⁴⁰ Pápára és környékére vonatkozó napló és visszaemlékezés: FRANCSICS 1973., 2001., SZÉKELY 2004.

- FRANCSICS 1973 = FRANCSICS Károly: Kis kamorámban gyertyát gyújték. Válogatta és sajtó alá rendezte: Vörös Károly. Bp., 1973.
- FRANCSICS 2001 = Francsics Károly visszaemlékezései. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Hudi József. Pápa, 2001.
- HUDI 2001 = HUDI József (szerk.): Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Pápa, 2001.
- ILA–KOVACSICS 1964 = ILA Bálint–KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964.
- KAPRONCZAY–SZEMKEŐ 1977 = KAPRONCZAY Károly–SZEMKEŐ Endre: Az első magyar orvostársaságok. = Orvosi Hetilap 128 (1977), 214–216.
- KOVACSICS 1957 = KOVACSICS József (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Bp., 1957.
- KRÁNITZ 2001 = Kránitz Zsolt: „Oh, fájdalom...!” A pápai kollégiumi „Jótekonny Egylet” története. = AP I (2001), 3–4. sz. 135–150.
- SZÉKELY 2004 = Nemes Székely János csöglei közbirtokos naplója 1808–1866. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Hudi József). Pápa, 2004.

SUMMARY

SÁNDOR DÖRNYEI

As physicians wrote about people lived in and environs of the town Pápa in the 1840s

In 1847 the Royal Association for Physicians of Budapest called upon the physicians of the country to give an account of their experience concerning the intermittent fever set in the previous year in the form of an unusual extended epidemic. Four physicians of Pápa (Sándor Cseresnyés, Sámuel Pserhofer, Dávid József Deutsch and József Hoffelder) answered the call. According to the traditions of the age they gave a short description in the first part of their report on the geographic surroundings and climatic conditions of their area as well as on the people's way of life, their nutrition and dressing. As chief medical officer of county Veszprém József Hoffelder wrote a more detailed report at the end of 1848 in which he dealt with the groups of people living there, the public health situation and the health care institutions more thoroughly than the others.

(Translated by the Author)

S. LACKOVITS EMŐKE

Tartozni valahová: protestantizmus és református azonosságtudat

Rendhagyó könyvismertetés Kósa László könyvéről

HIÁNYPÓTLÓ MUNKÁT JELENTETETT MEG a kolozsvári *Koinonia Kiadó* 2009-ben a Dunamelléki Református Egyházkerület támogatásával. Kósa László akadémikusnak olyan előadásait, írásait foglalta egy kötetbe, amelyek nemcsak a protestantizmusról, hanem a református azonosságtudatról szólnak. Különösen utóbbit tartom nagyon fontosnak: beszélni róla, elgondolkodni rajta és feltenni magunknak is a kérdést: mit jelent az, hogy református vagyok, egyáltalán jelent-e ez számomra valamit? Van-e és milyen hivatásom reformátusként? Elolvasva és gazdagodva Kósa László gondolatai által, hiszem, hogy választ tudunk adni ezekre a kérdésekre.

A kötet tizenhat írást tartalmaz, mintegy 194 oldalon. Ezek előadások, cikkek, tanulmányok, interjúk, amelyek valahol már megjelentek ugyan (első megjelenési helyük a kötet végén olvasható), de aktualitásuk révén, a gyorsan változó világban tájékozódását veszített ember számára iránytűként most egyetlen kötetben olvashatók.

Az egész kötet keretét az első írás jelenti (*Történelemmagyarázatok, történelmi helyzetértelmezések*), amely a történelmi helyzetértelmezéseket, a magyar nemzettudat változásait elemzi Deér József, Benda Kálmán, Őze Sándor, Hóman Bálint, Szekfű Gyula, Németh László és Bibó István megnevezett tanulmányaira alapozva. Egy visszatérő kérdést fogalmaz meg a Szerző: sokféle természetű társadalmi bajaink mennyire kapcsolatosak történelmünk alakulásával? Történelmi katasztrófáinknak mennyiben volt a nemzet az előidézője és mennyire mások, más tényezők? A biztonságérzethez és megerősödéséhez nagyon fontos megválaszolni azt a kérdést, hogy mit érnek sikereink? Hol a helyünk az európai népek közösségében? Kósa László szemlét tart az értelmezések fölött, de az értelmezőkről ugyancsak szól, hangsúlyozva felelősségüket.

Különösen fontos írásnak tartom, mert reális önértékelésünkhöz járul hozzá akkor is, ha némely megállapításával lehet vitatkozni. Csodálni való Kósa László tárgyilagossága, őszintesége, józan kritikája ebben a nagyon összetett és érzelmekkel igencsak áthatott kérdésben. Tanulmánya kiváló elemzést ad a magyar történelem sorsfordulóival összefüggésben megfogalmazódott nemzet- és történelmi szerep-értékelésről. Ennek során mutat rá annak a küldetésnek forrására, amely szerint Magyarország és a magyarság a keresztény Európa védőbástyája, pajzsa volt, amely a tatárjárást követően IV. Béla király és IV. Ince pápa levélváltására nyúlik vissza, de ugyancsak ide vezethető vissza a magára hagyatottság érzése is. Ez a történelmi hivatás 1526-ig élt, Mohácsnál rendült meg, majd helyét átvette a hódoltság évtizedei alatt egy ótestamentumi gondolat, amely szerint a háborúk dúlása és a természeti katasztrófák Isten büntetésének tudhatók be, mivel a nemzet Isten- és emberellenes bűnöket követett el, amely büntudatot a református prédikátorok erősítették is. Ez a végzethangulat Bocskai István fellépésével tűnt el, de megjelent a külső ellenséggel szembeni gyűlölet, a kuruc álláspont, amely nem etnikai alapú volt és erre a Szerző hangsúlyosan felhívja a figyelmet, amit rendkívül fontos többszörösen aláhúzni!

A török kiverése újabb sorsfordító esemény volt, ezt követően a jezsuiták hathatós közreműködésével terjedt el és erősödött meg a *Regnum Marianum* eszméje, amely az előző értelmezésekkel szemben derűlátónak mondható. Folyamatában szemlélte a magyar múltat, kialakította a nemzeti pantheont és egy máig ható nemzet-karakterológia formálódott ki nyomában, amihez kellő háttérrel adott a barokk gondolkodás, életszemlélet. Ezt az utolsó vallási foglalatú történelemértelmezést zavarta meg a felvilágosodás és nyomában a nacionalizmus. Ebbe sajátos módon ékelődött be az a herderi jóslat, amely máig nem felejtődött el, amely kitephetetlen veszélyérzetet szült, hatással volt Széchenyi Istvántól Illyés Gyuláig a gondolkodó elmékre. Tanulságos ennek a hatásnak áttekintése, továbbá Széchenyi István szerepének átgondolt értékelése.

Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc a nemzet életében, történelmében egy újabb sorsfordulót jelentett. Ennek a történelmi értékelését, elemzését Kemény Zsigmond „Forradalom után” és „Még egy szó a forradalom után” címmel megírt történelemértelmezésében végezte el, hatásos nemzetjellemtant fogalmazva meg, amelyről, továbbá a klasszikus liberalizmusnak a fajok kiválasztódásának és életképességének a darwinizmusból átvett elméletére épített optimizmusról mond kritikát a Szerző, rámutatva az angol-francia

előképre és párhuzamokra. A történelmi sorsfordulók, de katasztrófának is nevezhetjük következő állomása az elveszített I. világháború és a nyomában fellépő kommün, majd a trianoni országcsönkítés egy egészen új, a korábbival össze nem hasonlítható helyzetet teremtett. Ennek az 1920-tól a II. világháború befejezéséig tartó időszaknak történelem értelmezései, elemzései, értékelései és bírálati Szekfű Gyula és vele szemben Németh László nevéhez köthetők. Mindkettejük munkáiról pontos és szigorú áttekintés olvasható megfontolt kritikai észrevételekkel, rámutatva a művek erényeire. Egy ponton azonban, úgy érzem, nem volt eléggé körültekintő Kósa László, mégpedig annak megállapításakor, hogy Szekfű „a magyarokat letaglózó igazságtalanság miatt nem számolt a szomszéd népek európai mértékkel jogos követelésével.” Azt hiszem, hogy ez túlzottan leegyszerűsített megállapítás, hisz mi az európai mérték? Kettős mérce vagy azonos módon történő értékelés? Talán érdemes lett volna kitérni azokra az Európában eltűnt népekre és nyelvekre, amelyekről az európai mértékadók szívesen elfeledkeznek. Ugyanis meggyőződésem, hogy amikor európai viszonylatokba helyezzük el történelmünket és európai távlatokban szemléljük, szemléltetjük, akkor a megközelítőleg valós kép megrajzolásához feltétlenül szükséges az összehasonlítás. Ezt hiányolom innen még akkor is, ha csak a magyar nemzettudat került nagytitkos alá.

Külön értéke a tanulmánynak az utódállamokban kisebbségbe került magyarok saját történelmi szerepértelmezésének elemzése, így a transzilvanizmusé, a kisebbségi küldetésstudaté, a híd szerepé, továbbá a kisebbségi lét távlatatlanságának és áldozatvállalásának kettős szerepével, ellentmondásával kapcsolatos korabeli polémia. Kitűnő elemzést kapunk Szekfű Gyula „Három nemzedék” és az „...ami utána következik” kiegészítéssel ellátott művéről, valamint Németh László sok vitát kiváltott, nagyhatású esszé tanulmányáról, amely olyan történelem-és társadalomkritikával átitatott, amit azután a II. világháborút követően Bibó István vitt tovább.

Bibónak két 1946–1948 között megjelent tanulmányára irányítja a figyelmet: „A kelet-európai kis államok nyomorúsága” és az „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás történelem” című dolgozatára. Hangsúlyozza Bibónak azt a máig érvényes megállapítását, miszerint a magyarság politikai vezetői 1848 és 1944 között helytelen történelemértelmezés és rossz helyzetfelismerés nyomán a társadalmat zsákutcába vezették. Ez olyan igazságot megfogalmazó megállapítás, amelynek ma is tanulságul kellene szolgálnia. Sajnálatos, hogy Bibó Istvánt követően átfogóan gondolkodó, elemző közíró, politikai gondol-

kode a kommunista diktatúra miatt nem fejthette ki tevékenységét, nem tudható, hogy egyáltalán született-e hasonló formátumú gondolkodó? – teszi fel a kérdést a Szerző.

Ezt követően a szocializmus időszakának kártékony tevékenységére tér ki, amely a nemzeti történeti tudat folytonosságát szakította meg, büntudatot igyekezett ébreszteni és állandóan szembesíteni vele a nemzetet, a társadalmat, mindent az osztályharc szemüvegén át nézve, ami melegágya volt a hamis történelmi helyzetértelmezésnek, megfosztva az elemzőket és elemzéseket a választás lehetőségétől, a történelem szükségszerűségét hangoztatva. Ebből a sülyedésből az 1980-as esztendőök jelentettek kiemelkedést. Ugyanakkor minden komoly történelmi munka, szaktudományi eredmény ellenére elmaradt sorsfordító eseményeknek, így 1945-nek, 1956-nak és 1989/90-nek történelemértelmezése és történelmi tanulságainak összegzése, amelynek a jövő szempontjából van komoly jelentősége.

Miközben ezt hangsúlyozza Kósa László, egyúttal önkritikus hangot üt meg, hisz nem akadt a vezető magyar értelmiségiek között senki, aki ezt a feladatot elvégezte volna, pedig a jövő szempontjából lenne fontos történelmi szerepünk tisztázó elemzése, az ország és a nép valós helyzetének bemutatása, érdekeink számbavétele és higgadtan, tárgyilagosan szólni a lehetséges szövetségesekről, válaszolva arra a kérdésre is, hogy mi lehet ma a mérce? Önismeretünkhöz, valós önértékelésünkhöz ez a tanulmány és a felvetett kérdések megválaszolása nagyban hozzájárulhat.

A következő írás a *Kereszténység és magyar népi kultúra* címet viseli, s művelődéstörténeti-néprajzi szempontú elemzéssel tekinti át a kereszténység és népi kultúra kapcsolatát. Az európai kultúrának négy nagy forrására mutat rá: a kereszténységet megelőző pogány műveltségre, vagyis a Római Birodalom határain kívül élő népek (barbárok és utódaik) különböző kultuszaira, az antikvitásra (ókori görög-római kultúra), a zsidó-keresztény vagy ószövetségi tradícióra és a kereszténységre. Szigorúan körülhatárolja a népi kultúrát, jelezve, hogy a XIX–XX. századi paraszti műveltséget érti alatta, belefoglalva a kézműves- és kisipart is. Rámutat arra az eltérésre, amely a nyugat-európai, valamint a közép- és kelet-európai népeket jellemezte a népi és a nemzeti kultúra viszonyának meghatározásában; utóbbin belül felhívja a figyelmet a magyarok, lengyelek, csehek, továbbá az ókori és középkori műveltséggel nem rendelkező népek közötti különbségekre. Tekintettel arra, hogy a népi kultúra a nemzeti öntudatnak és közgondolkodásnak lett részévé, művészi

alkotások ösztönzőjévé, indokolt a kereszténységhez fűződő viszonyának vizsgálata. Hiszen a kereszténység formáló volt, míg a népi kultúra befogadó, bár autonóm voltát és kisugárzó hatását megőrizte. Ezen összefüggések felvázolását követően vizsgálja meg a magyar művelődést alakító, befolyásoló hatásokat. Közülük legfontosabb meghatározóként a kereszténység felvételét tekinti, amely teljes életformaváltást jelentett, összeütközésektől sem mentes folyamatot.

A kereszténység felvétele okozta változást szemléltetve állapítja meg a Szerző, hogy a magyarok ekkor tanultak új időbeosztást (keresztény naptár), új térfelosztást (város, falu, határhasználat), új munkaértelmezést (feudális szolgáltatások), új családformát (szigorú monogámia) és szilárd építkezést. Ezeket a változás sarokpontjaiként értelmezhetjük, amit ésszerű lenne a történelemoktatásba is alkalmazni.

A másik fontos tétele a tanulmánynak az a megállapítás, hogy a Kárpát-medencébe érkezett magyarok összetett, gazdag műveltséggel rendelkeztek, határozott etnikai azonosságtudattal, egységes nyelvvel, életmódbeli ismeretekkel, fejlett művészettel, társadalomszervező gyakorlattal, amelyek átsegítették őket a változás okozta megrázkódtatáson. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy az újkori műveltségben a keleti örökség súlytalanná lett, peremhelyzetűvé vált. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a kereszténység a magyarságnak az ókori és a zsidó tradíciókon túl az európai pogány hitvilág elemeit ugyancsak közvetítette, vagyis mindazt, amit magába integrált. Mindezeket túl hangsúlyozza, hogy a nyugati kereszténységhez csatlakozó magyarság általa lett azzá, ami ma, a katolikus középkor nyomait magán viselő tradicionális kultúrával, a kulturális határvonal nyugati felén elhelyezkedve, amely az egész műveltséget napjainkig meghatározta.

A harmadik rendkívül fontos tényező a magyarság számára a reformáció volt, amely bár a vallási tagolódáshoz járult hozzá, de jellegzetes műveltséget hozott létre és a Nyugathoz fűződő szellemi kapcsolatokat gazdagította. Áttekintésében a reformációnak a magyar nyelvterületen gyökeret vert ágait veszi sorra, rámutat mindazokra, amelyekkel a magyar művelődést, az oktatást, a könyvnyomtatást, az anyanyelvi kultúrát gyarapították. A kereszténységhez szilárdan kötődő magyarság soraiból az iszlám közel másfél évszázad alatt sem tudott híveket szerezni, amely válasz azokra a felvetésekre, amelyek szerint a magyarság nem fogadta el igazán a kereszténységet. Ez szintén különösen fontos megállapítása a tanulmánynak.

Rövid összehasonlítást is tesz a Szerző a XIX–XX. századi magyar protestáns és katolikus paraszti magatartás között, majd az ellenreformáció vagy katolikus restauráció műveltségi hatásait elemzi, rámutatva a legfontosabbra: az intézményeiben és szellemiségében megújuló magyarországi katolikusságra, amely a népi kultúrára is nagy hatást gyakorolt és döntően hozzájárult a katolikusok-protestánsok kulturális különbségeihez.

Ezt követően a negyedik nagy szellemi áramlatot tekinti át, a felvilágosodást és a jozefinizmust, amely bár a protestánsokat a Türelmi Rendelettel az ellenreformáció béklyóitól megszabadította, azonban a katolikus vallásos népeletet fontos intézményeitől megfosztotta, majd utat nyitott a teológiai racionalizmusnak. A Magyar Királyság polgárosodó társadalma Európa vallásilag legszínesebb, legösszetettebb állama volt, ahol a vallási és etnikai közösségek többnyire egymástól elkülönültek, hisz változatos kulturális vonásokkal nemzeti-etnikai különbségeket is kifejezett a vallás, amely a népi kultúrát ugyancsak színesítette. Ezt új elemekkel gazdagították a neoprotestáns kis-egyházak a XIX. század közepétől.

Ötödik nagy változásként a kommunista hatalomátvételt nevezi meg Kósa László, amikor az állam ateista lett, ami vallás- és egyházüldözéssel járt együtt, bár ezt az időszakot, lévén a népi kultúra bomlásának utolsó szakaszában, már nem elemzi, amellyel nem értünk egyet maradéktalanul. Végző megállapításként hangsúlyozza, hogy a keresztény magyar állam adott keretet és védelmet a műveltségnek, annak részeként a népi kultúrának, egyszerre nyújtva lehetőséget egyediségének, eredetiségének, ugyanakkor európaiságának megőrzéséhez.

A következő tanulmány (*A magyar protestantizmus útjai*) Révész Imrének ugyanezen címen 1928-ban a Magyar Szemlében megjelent, majd 1944-ben „*Tegnap és ma és örökké*” címmel napvilágot látott tanulmányát elemzi, néhány gondolattal kiegészítve, annak időszerűségére hívja fel a figyelmet. Révész felfogásában a protestantizmus olyan lelki-szellemi közösség, amelynek szervezetei a protestáns egyházak, amelyhez Kósa László hozzáfűzi, hogy ide tartoznak a reformáció nyomán keletkezett azon egyházak, amelyek elfogadják az Apostoli Hitvallást. Ezt követően veszi sorra Révész Imrének azt a csoportosítást, amely az I. világháború és az azt követő történelmi megrázkódtatások nyomán a figyelmet a vallásokra, egyházakra, ezen belül a protestantizmusra irányította, segítséget, útmutatást, támaszt keresve benne. Három politikai eszmét, felfogást elemez, ráirányítva a figyelmet a liberalizmusra, a

fajvédelemre és a romantikus konzervativizmusra, amelyekkel jellemzi az 1920-as évek jelenségeit és amelyek támaszul kívánták használni a protestantizmust. Révész annak veszélyére hívta fel a figyelmet, hogy egyik politikai eszme sem sajátíthatja ki a protestantizmust; bár vannak bennük vállalható gondolatok, azonban a keresztény alapállás a velük való szövetséget elfogadhatatlannak tartja. Ugyanakkor felvetette azt a máig ható kérdést, hogy a keresztény ember ne csatlakozzon politikai eszmékhez, pártokhoz, irányokhoz? – De igen – válaszolja rá mindkét szerző, csak az ne legyen keresztényellenes; csak az egyén csatlakozhat hozzájuk, az egyháza soha!

A másik, Révész által megfogalmazott nagy kérdés a magyar protestantizmus elhelyezkedése a magyar nemzet közelében. Véleménye szerint seholy nem kell elhelyezkednie, hisz történelmi küldetését a nemzet életében akkor tölti be, ha a maga ösvényén haladva megáll a lábán és sajátos szelleme építő kifejtésével szolgálja a nemzetet: önmegtagadással, erőösszeszedéssel, keresztényi értékekkel. A társadalomban a protestáns keresztény embernek az önzetlen szeretetszolgálat szellemét és az Isten-tulajdon elvét kell képviselnie.

Az írást továbbgondolva veti fel Kósa László a magyar protestantizmus számára a mai világtörténelmi, ugyanakkor változó helyzetben az új utak keresésének és megtalálásának lehetőségét, hangsúlyozva, hogy a protestantizmus evilági létformája a szellemi tekintély és az általa képviselt hit vonzalma, de ehhez keretet az egyház és intézményei adják. Ezek az adottságok és feltételek azonban ma részben hiányoznak, részben jelképesen léteznek. Az új út megtalálásának három feltételét jelöli meg:

1. *Elmélyült ökumenizmus.* Nélküle ugyanis nincs hiteles kereszténység. A felekezeti azonosság megőrzése, a teljes együttműködés, a türelem és a szeretet nem zárják ki egymást.

2. *Az állam és az egyház elkülönülése.* Ehhez viszont anyagi alapokra van szükség, amelytől a kommunizmus államosítása megfosztotta az egyházakat. E nélkül pedig társadalmi szerepüket, a társadalom által elvárt igényeket nem tudják kielégíteni. A világból nem vonulhat ki az egyház, mivel missziói hivatását csak a jelenben és az adott térségben, adott történelmi helyzetben tudja betölteni. Erre kell megtalálni azt a formát, akár erős alapítványi formát, amely megoldást jelenthetne. A folyamat így is hosszúnak ígérkezik.

3. *Hitbeli megújulás.* Bár a Szerző ezt tartja a legfontosabbnak, azonban emberi tudással erre a legnehezebb válaszolnia, így az ingyen kegyelemből való isteni ajándékra utal befejezésképpen. Itt egy harmadik fejezetet kezd-

hetnénk el, mégpedig Köntös Lászlónak a témához kapcsolódó írásaival: pl. „Egyházunk helyzete a rendszerváltás után”, vagy a „Most” és „akkor” címet viselővel folytathatnánk tovább, választ keresve és adva erre a nagy, nyugtalanító kérdésre.

A *Protestantizmus és magyar művelődés* című írás a protestáns önazonosságban a kultúra térnyerésével foglalkozik, majd a protestantizmus és művelődés fontosabb szakaszait tekinti át. Az első részben öt gondolati egységben elemzi a protestantizmusban a kultúra jelenlétét, térfoglalását. A reformáció kezdetéről szólva rámutat annak kultúrateremtő és kultúraellenes hatásaira, a vallási fundamentalizmus civilizációs javakkal való szembefordulására. A XVII. század elejétől a két nagy hazai protestáns egyház, az evangélikus és a református kapcsolatát vizsgálja abból a szempontból, hogy milyen és mekkora meghatározottságot jelentettek a magyar kultúrával való kapcsolatára. Rámutat a világ egyetlen antitrinitárius közösségének, az erdélyi unitarizmusnak jelentőségére, megemlítve a parasztvallássá lett nazarénusok közösségeit, amelyeknek viszont kulturális öröksége elenyészőnek mondható.

A magyar protestantizmust nemzetközi összehasonlításban vizsgálva állapítja meg, hogy azt egyedi történeti és földrajzi tulajdonságok jellemzik: egyszerre sziget- és peremhelyzetű. A következő gondolati egységben jelzi, hogy a kultúrát a legszélesebb értelemben fogja fel, foglalkozva a gondolkodással, bölcsellett, világszemlélettel, erkölccsel, életvitellel, mentalitással, viselkedéssel, szokásokkal, a hivatásos és a népi kultúra területeivel egyaránt. A Szerző jogosan hangsúlyozza, hogy a protestantizmus a magyar művelődésnek ugyanolyan szerves része, mint a katolicizmus vagy a keleti kereszténység, és a lényege csakis ezek együttes hatásában érthető meg.

Ezt követően a tanulmány második nagy egységében sorra veszi a magyar protestantizmus kulturális teljesítményének korszakait, jellemzőit, kiemelkedő egyéniségeit, hangsúlyozva, hogy mércének a színvonalat, az eredetiséget és a sajátosságot tartja. Művelődés és protestantizmus kapcsolata történeti jelenség, amely hosszú folyamat eredménye, időbeli és térbeli változatai egyaránt léteznek. Ennek alapján beszélhetünk a kezdetektől a XVII. század elejéig, amely időszak legfigyelemreméltóbb kulturális eredménye az iskola- és a nyomdaalapítás, továbbá a középkori örökség revíziója volt. A korszak kiemelkedő protestáns személyiségeire ugyancsak kitér. A második szakaszt jelentősen befolyásolta a katolikus restauráció ideje a XVII. század elejétől. Kiváló jellemzését kapjuk a puritanizmus és pietizmus sajátos hazai megjele-

nésének, amely csupán életvezetési és egyéni kegyességi hatásokban jelentkezett, viszont elmaradt az egyház „szakadozása”. Rámutat a puritán eszmeiségű irodalom művelőire, de arra is, hogy ez az irodalom nálunk mentes maradt a szélsőségektől.

Külön foglalkozik a nevelésügy terén a korszak hatásaival, eredményeivel, továbbá a hitbuzgalmi irodalomban megnyilvánuló sajátosságokkal, Szikszai György példájával. Rámutat a protestáns peregrinációra, amelynek virágkora éppen erre az időszakra, a XVII–XVIII. századra tehető. Nagyon fontos megállapításnak tartom, hogy ekkor indult el a protestánsokra jellemző, a lelkesítő hivatást apáról-fiúra örökítő folyamat. A XVIII–XIX. század a felvilágosodás és a romantika kora, bár a vallásos romantika nyomai aligha felfedezhetők. A korszak jelentős képviselőinek névsorát ismertette beszél a hungarus-tudatról és a nyelvi nacionalizmus megjelenéséről is, jelezve az egyházas vallásosság ellenében a magánvallásosság feltűnését.

Nagyszerű nemzetközi összehasonlítás olvasható a protestantizmus és az anyanyelvi írásbeliség történetileg meghatározott kapcsolatáról. Ezt a korszakot hazánkban ugyanakkor a XIX. század közepéig döntően üldöztetések, sérelmek, panaszok formálták, ami közjogi megosztottság kialakítójává lett a korántsem pontos protestáns/uruc és katolikus/labanc szembeállításnak. Viszont ez az időszak már protestáns kulturális hagyományokat mondhat magáénak. Egy összehasonlításban mutat rá arra, hogy míg Genfben 1635-től ünnepelték a reformációt, addig Magyarországon csupán 1890-től, a Vizsolyi Biblia kiadásának háromszázadik évfordulójától, hangsúlyozva az anyanyelv ápolásának protestáns tradícióját.

Az újkori protestantizmus Magyarország több vallású társadalmában a liberalizmussal kötött szövetséget, benne látva a polgári jogegyenlőség és a vallásszabadság letéteményesét. Ennek a korszaknak elemzése során foglalkozik a teológiai racionalizmus és a liberális teológia térnyerésével, amelyek tagadták a másik két történelmi egyházzal közös magánimádságnak és a böjtnak meglétét. Ennek hangsúlyozása, mint a reformátusokat jellemző magatartás, ide gyökerezik. Kitér a nagyszámú, tekintélyes és igazi nagy nevet, tehetségeket (Kossuth, Petőfi, Tompa, Wesselényi, Kemény Zsigmond, Jókai, Mikszáth) kibocsátó iskolákra, amelyekben bizony a hittani ismeretek magas szintű oktatása nagyon háttérbe szorult a nemzetvallás kitüntetett volta mellett. Fogas kérdést fogalmazott meg Kósa László: miben állt valójában ekkor a protestáns művelődés nagy személyiségeinek protestantizmusa?

– Azt hiszem, nem járok messze az igazságtól, ha leírom, hogy ez ma ugyanígy feltehető kérdés és bizony nagyon meggondolkoztató a rá adandó válasz. Akár személyesen, önmagunknak is feltehetjük kérdésként.

Külön gondolati egységet jelent a kulturprotestantizmus problematikája, amely a protestantizmus helyzetével és hivatásával kapcsolatos kérdéseket fogalmazott meg, de a válaszok kulturális, társadalmi, politikai szerepvállalásra vonatkoztak csupán. Olyan képviselői voltak, mint Szabó Dezső, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Veres Péter és filozofikus magánvallásával Németh László. Rendkívül figyelemre méltó a neokantiánus Böhm Károlyra és tanítványi körének tagjaira (Ravasz László, Révész Imre, Makkai Sándor, ifj. Bartók György, Varga Béla, Tavasz Sándor) történő figyelemfelhívás, akiknek életműve feltárásával, értékelésével még adós a kutatás. Új helyzetet teremtett a trianoni békediktátum, hisz kisebbségbe került a nemzet tagjainak egy része, sőt a nyelvi-etnikai kisebbség vallási kisebbséggel is együtt járt. Kósa László új kutatásokra ösztönöz, hisz nem ismerjük még, hogy milyen protestáns gyökerei vannak a transzilvanizmusnak, de nincs igazán áttekintésünk a nyelvi-vallási szórványok gondozásáról sem. Feltárára várnak továbbá Ravasz Lászlónak a szociális gondokkal kapcsolatos kérdésekre vonatkozó nézetei, de tisztázandó feltétlenül a protestantizmus és a szocializmus viszonya, vagy a kommunista diktatúrában a művelődés protestáns színezete. A kiemelkedő kortárs alkotóknak (Nemes Nagy Ágnes, Jékely Zoltán, Weöres Sándor, Ottlik Géza) miért és hogyan jelentek meg protestáns kötődései? Kérdések sorozata vetődött fel és vár válaszra, amelyen az olvasónak is méltán el kell gondolkodnia. Az írás végső következtetése rámutat arra, hogy a vallási sokszínűség értékforrás lett, de ha a vallási hagyományhoz tartozás nem műveltségteremtő, akkor bekövetkezik az értékvesztés – az idő talán megérett az új értékek születésére.

Az előző íráshoz kapcsolódik *A magyar protestáns egyházak jelenléte a mai kulturális és társadalmi életben* c. tanulmány. Ismételten kérdések sokaságát fogalmazza meg a Szerző, olyan kérdéseket, amelyek feszítő gondokról árulkodnak. Két nagy gondolati egységre irányítják a figyelmet: 1. az egyháznak a mai magyar társadalomban betöltendő küldetésének lehetősége és mi-kéntje, továbbá 2. a világi értelmiség és az egyház kapcsolatának problematikája.

Az első kérdéskörrel kapcsolatban megállapítható, hogy sem a liberális (az egyház megy a világ után), sem a tradicionalista (karakteres, de merev, ru-

galmatlan) magatartás, bár létező, nem elfogadható. Egyedül a missziós beállítottság képes megújuló válaszokat adni a társadalomban megfogalmazódó kérdésekre, sőt, maga is kérdéseket tesz fel, ugyanakkor ez a legnehezebb, legkényelmetlenebb magatartás és a mai egyházban a leggyengébbnek mondható. Református vagy akár protestáns vonalon hiányoznak a szociológiai vizsgálatok, a statisztikai adatok, így a Szerző elsősorban tapasztalataira támaszkodva fogalmazza meg figyelemfelhívó véleményét. Vitathatatlan, hogy a protestáns egyházak a múltban komoly társadalmi és kulturális szerepet tölthettek be, amit a kommunista diktatúra megtört és itt jön a nagy kérdés: helyre lehet-e állítani a folytonosságot, vagy abból mi állítható helyre? Kósa László egy 1933-ban született áttekintéssel veti össze a 2000-re kialakult helyzetet, ami meglehetősen siralmas képet ad. A mai politikában formális a kereszténységre elvétve történő hivatkozás, inkább ünnepélyes alkalmakkor hívják áldást osztani a lelkészeket. Protestáns alkotókról mint ennek az örökségnek képviselőiről aligha lehet beszélni, de ugyanez vonatkozik a tudomány és a protestantizmus kapcsolatára is, jelenléte a gazdaságban teljesen kimutathatatlan. Egyedül a tanügy terén lehet előrelépésről beszélni, de ma nehéz megmondani, hogy miben rejlik a különböző iskolákban a protestáns hatás, nem beszélve a Károli Gáspár Református Egyetemről. Némi betekintésem lehetett az Egyetemen folyó munkába, mivel öt esztendeig óraadó voltam a Művelődéstörténeti Tanszéken, így tapasztalataim alapján maradéktalanul egyetértek Kósa Lászlóval. Rendkívül nagy gondot jelent az oktatási területen is az erőforrások hiánya. A Szerző szerint a középiskolákra kellene a legnagyobb gondot fordítani, amivel tökéletesen egyetérthetünk. Itt, az ifjúság körében lenne rendkívül nagy szükség a misszióra. Bár 1990 előtt a református egyház komoly karitatív tevékenységet végzett, kiterjedt szeretetintézményi hálózattal. Ma ezekről alig hallani és akkor mit tud, mit tudhat róluk, az itt végzett munkáról az egyházzal kapcsolatban nem lévő közvélemény? Jogos és súlyos kérdések. De hasonlóan azok a nem működő egyesületeket érintő gondolatok is. A médiumokkal való kapcsolat elenyésző, a tömegkommunikációs lehetőségekkel alig él az egyház, sajtónyilvánossága problémakerülő.

A második problémakör lényegét a következőkben fogalmazza meg: *„Addig nem lesz református értelmiség, míg két alapvető hivatását, az alkotás és a kritika szabadságát egyházában nem gyakorolhatja.”* Tagadhatatlan az egyházi és a világi értelmiség között a feszültség, de egyházunknak máig nincs értelmiségi missziós elképzelése. Ez hozzájárulhatna ahhoz, hogy a

református vallású értelmiségiek evangéliumi szelleművé, egyháziassá legyenek. Ezzel kapcsolatban Tavaszy Sándornak 1939-ben megjelent és 2001-ben újra kiadott írását hívja segítségül, hisz a problémák ismét léteznek és úgy léteznek, mint akkor. Tagadhatatlan a reformok szükségessége, hisz felelni kell arra a könnyűnek nem mondható kérdésre, hogy mit tegyen ma, ebben az anyagi, önkorlátozástól mentes, sikerorientált, pénzimádó, erkölcsi viszonylagosságban élő társadalomban a küldetését betölteni akaró egyház, amikor az egyházzellenes erők világnézeti és erkölcsi konkurenciát látnak benne? A válaszadás, azt gondolom, viszont nemcsak az egyház feladata!

Különösen aktuális kapcsolat elemzésére vállalkozott Kósa László *Egyház és értelmiség* c. tanulmányában. Mindenekelőtt tisztázza, hogy mit ért értelmiség alatt: a magasabb fokon képzett, alkotó embert, amit jó tudatosítani! A tanulmány leplezetlenül és őszintén mutat rá a történelmi igazságra, Németh László szavaival a „zsoltáros hitetlenségre”, amikor a református tradícióban csupán politikát, erkölcsöt, ellenzékiiséget és történelmet, vagyis történetileg változó tartalmat láttak, állandónak gondolva azt. Hitvalló ősről beszélve nem vallották meg a hitet, aminek egyenes következménye lett a következő nemzedék egyháztól való elszakadása. Igaz, hogy az egyház sem állt ki maradtalanul az értelmiség mellett, de fordítottja ugyancsak igaz.

A visszatérő és 1920 óta ismételt felmerülő kérdés: milyen legyen ma a református értelmiség és miben állhat megújulása? Nem hagyható figyelmen kívül az a közel öt évtized, amikor a magyar társadalomban az antidemokratikus tradíciók érvényesültek, amelyek sajátos, csak lassan helyrehozható helyzetet teremtettek. 1990 után hirtelen többen jelentek ugyan meg a templomokban, de ez sok esetben csupán tüntető magatartás volt, hiszen sokan azután az összetartozásnak másfajta megmutatkozását nyújtó neoprotesztáns egyházak vagy szekták felé húzódtak el. A pártpolitikusok egy része magatartásával lejárhatja a történelmi egyházakat, másik része pedig vallásellenes hangot üt meg, mondhatni: Krisztus ellen indított és visel háborút. Ez az a közeg, ahol a református értelmiségnek vállalnia kell hovatartozását úgy, hogy közös célok, eszmények, hit és hagyomány legyen az összekötő kapocs – ami ma még hiányzik. A református értelmiségnek érezhető súllyal kell jelen lennie az iskolákban és a médiumokban. Ezt tartja a Szerző a két legfontosabb területnek. Tudni kell ugyanakkor újat mondani nemcsak hitelesen, hanem vonzóan is: a környezetvédelemben, az anyagiasság, a szabadosság ellenében, a család érdekében és a felekezetek, anyanyelvi közösségek ki-

egyensúlyozott kapcsolatán munkálkodva. Mindezekhez korszerű műveltségre, széles látókörre, a hit megvallására, ökumenikus nyitottságra, a kor kérdéseivel kapcsolatban válaszadó képességre, evangéliumi szellemiségre, egyháziasságra van szükség úgy, hogy megfelelő súllyal legyen jelen az értelmiség az egyház életében. Ez a cél, a teljesítendő feladat, ami nem kevés és amire valamennyiünket biztat a Szerző.

Még egy gondolatát feltétlenül kiemelendőnek tartom: azt hangsúlyozza Kósa László, hogy a sokszínű magyar művelődés a protestáns és a katolikus műveltségi javakat együttesen jelenti! A kettő kiegészíti egymást, bármelyik hiánya nemzeti kultúránk vesztesége lenne. Ez meglátásom szerint alaptétel mind protestánsoknak, mind pedig katolikusoknak, amelyről elfeledkezni és lemondani bűn lenne!

Mintegy szerves folytatása az előbbinek a *Az értelmiség jövője az egyházban* c. írás, amely az értelmiség helyét, szerepét keresi egyházunkban. Ennek mindenekelőtt igazi, őszinte partnerséget kellene jelentenie, amelyben az értelmiség hivatása nem csorbulna, megőrizhetné önazonosságát, szakmai illetékességét, amely felülkerekedhetne a ma meglévő passzivitáson. Ez a kapcsolat egyik oldala. A másik oldalon kívánatos lenne az evangéliumi hitét megvalló, értelmét gög nélkül használó, korszerű műveltséggel, széles látókörrel, ökumenikus érzékenységgel rendelkező értelmiségi, aki így joggal jelentkezhetne az egyház életében és vezetésében való szerepvállalásért. Ez a gondolat több, egymást követő tanulmánynak is gerincét alkotja, ami nyomatékosan felhívja a figyelmet a kérdés megoldásának időszerűségére és sürgősőségére. Kósa László szerint olyan törvényre és gyakorlatra lenne szükség, amely valóságos, ugyanakkor világos kereteket biztosítana a világiaknak az egyházon belüli hivatásgyakorlásra.

A felsőoktatást érintő kérdéskört tárgyal a *Milyenek lehetnének felsősoktatási kollégiumaink?* című írás, amely azt hangsúlyozza, hogy egyetemista és főiskolás diákokat befogadó kollégiumokat, nem pedig egyetemet kell – immáron kellett volna – alapítani. Ezeket a kollégiumokat alapítványi formában képzelem el a Szerző működtetni, hogy függetlenek maradhassanak a politikai és egyházpolitikai változásoktól. Négy kollégium típust nevez meg, mint amelyekre szükség lenne: 1. Szállást adó *diákotthon*. 2. Szállást és műveltség-növelő rendezvényeket is nyújtó *kollégium*. Mindkettő olyan hallgatóknak ajánlott, akik csupán a diploma megszerzésére törekednek. 3. *Szakkollégium* azonos szakterületet művelő diákok által kialakított szellemiséggel, közéleti

érdekeltségű programokkal. 4. *Elitkollégium*, amelynek legfontosabb feladata és célja a tudáselit képzése, amelyre minden társadalomnak szüksége van. Magas követelményrendszer és minősített szolgáltatás jellemezné. A két utolsóban, szemben a két elsővel, a tanulmányi eredmény és a magas szintű teljesítmény döntő lenne. Ugyanakkor kollégiumon belül maguk a hallgatók teremthetnék meg az egyházas közösséget, akiknek segítséget felekezetenként egy-egy lelkész adhatna. A kérdésfelvetés 2000-ben történt, talán nem késő ma sem alaposabban megfontolni!

A *Reformátusok Budapesten* összefoglaló áttekintése a 2006-ban azonos címmel, két kötetben megjelent monografikus tanulmányköteteknek, amelyekről nagyon részletes, rendhagyó recenzió jelent meg jelen kötet ismertetőjének tollából (AP 2008/3–4. 221–260.), így részletesen ezzel az összefoglalással nem szándékozom foglalkozni, csupán utalni azokra a gondolatokra, amelyek vázát jelentik a tanulmánynak. Sajátos történet a reformátusság megjelenése a fővárosban, ahol a jobbágy-paraszti és nemesi eredetű református népekből polgár-munkás-proletár vallási közösség lett, hozzájárulva Pest-Buda magyárosodásához. Másik fontos gondolat a felekezet szimbolikus térfoglalását tárgyalja: a templomok, istentiszteleti helyek, parókiális épületek emelésének történetét, folyamatának jellemzőit egy-egy adott időhatáron belül. Ezzel kapcsolatban tér ki a gyülekezetépítő és meghatározó lelkész-egyéniségekre, országos jelentőségű református eseményekre, amelyeknek immáron a főváros adott otthont. Rámutat Pestnek különleges missziós terepvoltára, a belmissziós tevékenység jellemzőire, szól az egyesületekről, a református identitást ápoló iskolákról, amelyek a fővárosban korántsem lettek olyan hírnevesek, mint vidéken. Foglalkozik a sajtóval, a konferenciaélettel, majd rámutat arra az alig helyrehozható gyökeres változásra, amely a kommunista diktatúrával köszöntött be és amelynek története feltárára, továbbá elemzésre vár mind a történészek, mind pedig a teológusok részéről. Ezt tartom itt az írás legfontosabb és legsürgetőbb üzenetének!

Az előző áttekintés folytatásaként felfogható azoknak az ünnepi gondolatoknak az összegzése, amelyek *Hetvenöt évvel ezelőtt alakult meg a Budapesti Református Egyházmegye* címmel kerültek be a kötetbe. A már említett két kötetes tanulmánygyűjtemény részletesen foglalkozik ezzel a rendkívül jelentős eseménnyel is, itt viszont kifejezetten csak erre, a magyar református egyház történetében meghatározó eseményre mutat rá Kósa László. Áttekinti a budapesti református közösség növekedésének folyamatát, a parókiális kö-

rök szervezését, a belmissziós mozgalom ösztönző erejét, amelynek látványos jelei a megszorodott templomépítésekben nyilvánultak meg. A százezer fölé emelkedett reformátusság számára az egészséges működéshez önálló egyházmegye létrehozására volt szükség, amelynek élére a nagytekintélyű püspök, Ravasz László állt. 1928-ban a magyarországi Református Egyház IV. zsinata az új törvénykönyv I. tc. 208. §-a kimondta a tízezres lélekszám fölött az egyházközség felosztását, amely megteremtette a Budapesti Református Egyházmegye megalakulásának jogi alapjait. 1931-ben a kerületi közgyűlés kimondta 13 anya- és két fiókegyházzal az egyházmegye megalakulását, majd megválasztották az új tisztkart. Az alakuló közgyűlésre 1932 vízkeresztjén kerítettek sort. Visszatekintve erre a nagy horderejű eseményre, a Szerző megállapítja, hogy máig hatóan bevált a jó gyümölcsöt termő egyházmegyéhez fűződő reménysége elgondolónak, amely a jövőt tekintve is reményre ad okot – tehetjük hozzá.

1994-ben jelent meg a Szerző tollából: *A gyulai református egyház története* a Békés Megyei Levéltár kiadásában. Ennek adataira építve tartotta meg ünnepi megemlékezését a kétszáz esztendő gyulai református templomban, hisz gyermek és ifjú kora kötődik ehhez a szent hajlékhoz, mivel édesapja, Kósa Ferenc 1939–1971 között szolgált a gyulai gyülekezetben.

A megemlékezés *Ünnepi emlékezés a gyulai reformátusok múltjára* címmel három nagy gondolati egységre épül. Az elsőben a templomokat, 470 esztendő történéseit, megpróbáltatásait, majd ennek az utolsónak a Türelmi Rendeletet követő építéstörténetét, az 1801-ben tűzvész általi pusztulását és újjáépítését tekinti át, rámutatva arra az összefogásra, amely reformátusokat és katolikusokat jellemezett akkor, hogy egymást fuvarral segítették az építkezés idején. A második rész a gyülekezet lelkészeivel foglalkozik, nagynevű prédikátorokkal, nyugati akadémiákon tanult lelkipásztorokkal, külön kitérve azoknak a munkásságára, akik a gyülekezet és a templom történetével kiemelten foglalkoztak, kutatásaikat írásba foglalva. A harmadik egység az adakozást veszi sorra, az önzetlen és bőkezű adományokat, alapítványokat, emléket állítva az adományozóknak, akik igazán nem voltak gazdagok, de hűségük, áldozatkészségük máig ható példa. A teljes képhez viszont a gyülekezet történetének árnyoldalai is hozzátartoznak, amelyeket ugyan nem hallgat el Kósa László, de a hangsúlyt nagyon bölcsen nem erre helyezte, hanem a közösségnek mindig megújulni képes önszerveződésére, amelynek közép-

pontjában a templom állt és amely Isten kegyelméből életerőt nyerve megtartott.

A trianoni békediktátum után az utódállamokba került magyarság nagyon súlyos gondjaival foglalkozó írás a *Felebarát*, amely a Kolozsvárott, Vetési László szórványgondozó lelkész szerkesztésében megjelent periodikát mutatja be, amely azóta sajnos, már megszűnt, helyette „Levelek a szórványból” címmel jelenik meg tudósítás. Maga a *Felebarát*, amíg élt, azokhoz szólt, akik vallási és nyelvi kisebbségben élve különösen rászorulnak a felebaráti szeretetre. Hitbuzgalmi írásokkal, történeti áttekintésekkel, riportokkal, hírek közlésével, nyelvhelyességi útmutatással, mindennapos jó tanácsokkal, gyermekeknek szóló történetekkel segítette és bátorította szórványban élő olvasóit.

Az erdélyi magyarságnak a szórványhelyzet a XVII. századtól gondja, a belső-erdélyi magyar települések lakosságát megritkító hadjáratok, háborúk következményeként. Ez a szórványhelyzet részben lelki gond, részben viszont anyagi, hisz a létszámában egyre jobban fogyatkozóknak művészi értékű templomaik, liturgikus tárgyaik, irataik vannak, amelyek ugyancsak megmentésre szorulnak. Központi gondoskodásra aligha van erő, lelkipásztort eltartani nem tudnak, így sem a lelki gondozásuk, sem pedig vezetésük nem megoldott. A Szerző sem tud mást megfogalmazni, csupán a reményt arra támaszkodva, hogy a nagy vérveszteséget, fogságot elszenvedett zsidóság is képes volt a maradékból újjáéledni, talán megadatik ez a szórványban élőknek is, ha a Jó Pásztor összegyűjti a juhok maradékát. Ez olyan súlyos gondja a magyar reformátusságnak, aminek megoldására ma még kevés lehetőség látszik.

Személyes vallomás a Confessio kérdésére adott válasza Kósa Lászlónak: *Találkozásom a Bibliával*, amelyből kiderül, hogy négy esztendősen tanult meg olvasni és első osztályos kora óta olvassa rendszeresen a Szentírást. Három szakaszt különböztet meg ebben a kapcsolatban: 1. 16 esztendő koráig tanulta, vagyis tartalmilag igyekezett megismerni, 2. 22 esztendő koráig megértette és elfogadta üzenetét, 3. szépirodalomként, mitológiaként, történeti és etnológiai forrásként forgatta, olvasta. Ez a hármas megismerés az, ami a mai Biblia-olvasók számára útmutatást jelenthet és ráirányíthatja akár a gyermekek, de különösen a fiatalok figyelmét a Szentírásnak ilyen módon való befogadására.

A hitvalló Kósa László áll előttünk *Mit jelent számomra reformátusnak lenni* c. írásával. Úgy gyakorolta református hitét, hogy diktatúrában élt és

lelkész fiaként másodrendű állampolgárnak számított a szocialista magyar társadalomban. Szót ejt a kettős nevelésről, amely elsősorban arra volt hivatott, hogy a család vele megvédje a felnövekvő gyermekeket a külvilág romboló befolyásától, sokféle hazugságtól. Ez, tapasztalatból írhatom, egészséges lelkületet adott és olyan tartást, ami megerősített abban, hogy munkával, kitartó tanulással védettség szerezhető, amit a Szerző ugyancsak tapasztalatai alapján vetett papírra. Már kora ifjúságában kialakult benne a pontosság, mértéktartás és megbízhatóság, amely mára sem kopott meg. Szól meghatározó élményeiről: a zsoltárokról, a konfirmációs Káté első két kérdéséről és a Tízparancsolatról, amelyek az élet vezérfonalaiként értékelendők számára. Kitér a reformátusság történelmi, kulturális és nyelvi kötődésére, de a tradicionális kisvárosi közösségben eltöltött gyermekkorának az ökumenikus gondolkodásához való hozzájárulására is. Ehhez az íráshoz kívánczik *Köntös Lászlónak* az egyházkerület honlapján *Kálvin, a magyar* című publicisztikája (www.refdunantul.hu Publicisztika). Érdemes elmélyedni benne.

A református egyház jelenlegi állapotáról vitaindító írásként született a *Kilencszáz szó rólunk, reformátusokról*, amelyben 12 pontban foglalja össze a megújuláshoz elengedhetetlen feltételeket, amelyek a társadalommal való párbeszédhez feltétlenül szükségesek. Ezek:

1. Határozott missziói program, érthető nyelv és hangnem.
2. Személyes példa az erkölcsi viszonylagossággal szemben: szeretetteljes, áldozatkész magatartás, a családi élet rendezettsége, az ország törvényeinek betartása. A viszálykodás, hatalmaskodás, erkölcsi összeférhetlenség, botránkoztató élet elfogadhatatlansága!
3. Korszerű lelkészképzés és nem lelkészi teológusképzés szükséges.
4. A lelkészeket fel kell menteni a nem lekipásztori feladatok terhe alól.
5. Református szellemiségre van szükség a református általános és középiskolákban.
6. Egyetem helyett színvonalas középiskolákat és szakkollégiumokat. Ezzel a problémakörrel a Szerző már külön tanulmányban is foglalkozott.
7. Teret és fórumot kell biztosítani a református értelmiség számára a független alkotáshoz és a kritikához – amely gondolat más tanulmányaiban is megjelenik, érzékeltetve, hogy a jövő szempontjából nagyon fontos lenne a megvalósítása.
8. Jelentős súllyal és felelősséggel vegyenek részt a világi tisztségviselők az egyház életében, munkájában.

9. A gyülekezetek teherviselésének megkönnyítése érdekében központi pénzkezelést kell bevezetni.

10. Mára a történelemben kialakult ellenzékiesség értelmetlenné lett. Az időtálló értékek mellé új szempontok, teljesítmények szükségesek a református önazonosság számára, mert a kulturális azonosságtudat új értékek nélkül elavulttá válik.

11. Igazi ökumené szükséges, de a sokféleségben meg kell őriznie a reformátusságnak saját arcát. Egyetemes és nemzeti fontosságú ügyekben az egyházak összefogására van szükség.

12. Legfontosabbnak a hitbeli megújulást tartja a Szerző, mert nélküle nincs általános megújulás sem az egyházban, sem a társadalomban.

Az utolsó írás (*A református azonosságtudat mai kérdései*) mintegy összefoglalja a kötet lényegét, alapvető gondolatait, amelyeknek középpontjában a református azonosságtudat kérdésköre áll. Valójában minden tanulmány, interjú ezt közelítette meg valamilyen módon, ezt elemezte és igyekezett választ adni a vele kapcsolatos kérdésekre, arra ösztönözve olvasóit, hogy ők is tegyék fel önmaguknak a kérdést: mit is jelent a református egyházhoz, közösséghez tartozás? A Szerző ezt a magunk számára sem igazán könnyű válaszadást kísérelte meg.

Az azonosságtudat meghatározása igazán a történelmi sorsfordulók és a folytonosság megszakadásának idején válik különösen fontossá. Ezért időszerű beszélni róla ma is, hisz a magyar reformátusság éppen átélte mindezeket. Az első gondolati egységben ezt járja körül röviden Kósa László, rámutatva arra, milyen kárt okozott a kommunista diktatúra történetírásának bizonyos protestáns hagyományok átértelmezett kisajátítása, majd a deheroizálással ezeknek túlzó és bántó bírálata. Ez az az örökség, amellyel a rendszerváltozást követően szembe kellett, sőt szembe kell néznünk.

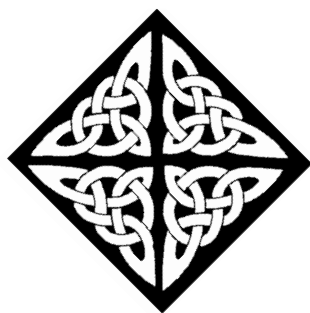
A következő gondolatfüzér olyan értékeket sorol fel, amelyekkel a reformátussághoz tartozók azonosulni tudtak. Ugyanakkor kívánatosnak tartja bizonyos lehetőségekkel való élni tudást, olyanokat, amelyek a fontos értékekkel való azonosulást erősítik. Ezt követően az azonosságtudat két területére tér ki: egyik a teológiai, hitbeli, amelynek a Szentírás a mércéje és amely az állandót képviseli, középpontjában Isten elsőbbsége áll. A másik a változó, a történelmi, társadalmi, kulturális összetevő. Történész lévén, ez utóbbival foglalkozik részletesen. Ennek fontos része az az emlékezet és emlékezés, amely a múltat a mának közvetíti: Jan Assmann szerint cselekvéssel (utánzás-

szokások, erkölcsök megtanulása), tárgyakkal (civilizációs tudás), kommunikációval (hagyomány átadása), ezek az értelem hagyományozódásához, a kulturális emlékezethez vezetnek. Ez a kulturális emlékezet, ahogy a Szerző nemcsak itt, hanem más tanulmányaiban, előadásaiban ugyancsak hangsúlyozta, a társadalmi környezethez, az adott korhoz kapcsolódva feltételezi a történelemhez való viszonyulás megújulását is. Ehhez a gondolathoz kapcsolódik a múltat őrző „emlékezet helyei”- fogalom, amely a történelem széles értelmezését jelenti, kiterjed az élet minden területére. Azért tartotta fontosnak Kósa László szólni mindezekről, mert meglátása szerint jelenleg hiányzik a református történeti emlékezet és vele összefüggésben a kulturális örökség újra alkotása, ami az azonosságtudatnak nemcsak része, hanem egyik alapja. Negatív és pozitív példák felsorakoztatását követően (Gombos Ferenc 1927-ben megjelent röpiratának felhasználásával) két nagyon fontos dologra hívja fel a figyelmet: 1. Az ökumené a református öntudat szerves része, csak határozott önazonosság mellett létezhet és nem azonos a felekezethez való hűtlenséggel. 2. Az államhatárokon átnyúló összetartozás a ma reformátusságának elvitathatatlan része.

Végezetül a református kánonoknak (nevekkal, életművekkel fémjelzett értéktartomány, amelyhez az ember valamilyen módon viszonyul) az azonosságtudatra gyakorolt ösztönző hatásáról szól, továbbá a szilárd azonosságtudathoz a hit erejének felmutatására a hit hőseiben, jelesen református hőseiben (több, ezzel kapcsolatos munkát idéz), amely viszont a 20. századra vetítve megkerülhetetlenné teszi a kollaboráció és az ügynökkérdés vizsgálatát, tisztázását, amelynek rendezetlensége gyengíti a református azonosságtudatot. Minden ellenkező véleménnyel szemben hangsúlyoznom szükséges, hogy Kósa László óva int valamennyiünket az ítélkezés és a felmentés feladatától, ami Isten dolga, a miénk a megbocsátás, de azt tudni kell, hogy kinek és mit. Ennek a súlyos gondnak a megoldása nélkül sem kiengesztelődés, sem pedig erős azonosságtudat nem lehetséges.

Kósa László *Tartozni valahová* című gyűjteményes munkáját jó szívvel ajánlom minden magyar reformátusnak, lelkészeknek és gyülekezeti tagoknak, különösen az ifjúságnak, sőt, a felsőbb gimnáziumi osztályosoknak, de az idősebb korosztály tagjainak egyaránt. Erőt és tartást adó olvasmány, szembenézésre késztet, gondolkodásra, sőt a felvetett kérdések és válaszok továbbgondolására serkent. Segít magunk számára a református öntudat és önazonosság mibenlétét körülírni, felvázolni, ugyanakkor valamennyiünket

cselekvésre, szolgálatra, felelősségre szólít. A Szerző a magyar reformátuságnak olyan típusát állította elének tükörként, amely mai közéletünkben, egyházunkban és társadalmunkban kívánatos lenne. Ideáltípus? – lehet, de ez mérceként kellene álljon mindannyiunk előtt. Kálvin gondolataira utalva: lehetne fék a világ hitványságaival szemben, tükör önmagunk számára és ösztöke a Krisztust követő életvitelre, amint a Kol 3,5–17. meghatározza. Talán nem tévedek, ha más egyházak tagjainak is elmélkedő-eszmélkedő olvasmányként ajánlom figyelmébe. Sok erénye mellett külön is kiemelendő a kötet jó szerkesztése és a tanulmányok, írások közérthetősége, szép magyarsága.

LÓWY LÁSZLÓ

Adatok városunk, tanácsunk és közgyűlésünk történetéhez 1872–1898

PÁPA VÁROS új- és legújabb kori történetének kutatását alapvetően meghatározta az a tény, hogy a város levéltára a második világháború végén jórészt elpusztult. A pusztulással bekövetkező történeti értékvesztést fokozta, hogy az 1945 előtti várostörténet-írás alig hasznosította az akkor még hozzáférhető, zömében XVII–XX. századi levéltári anyagot.¹ A kiegyezés kori várostörténet a hiányosan fennmaradt közgyűlési jegyzőkönyvek és iratok mellett a korabeli sajtót sem nélkülözheti. Az 1874-ben induló Pápai Lapok, az 1888-tól megjelenő Pápai Hírlap, az 1890-től kiadott Dunántúli Protestáns Lap, az 1892-től napvilágot látott Pápai Közlöny és a többi, rövidebb-hosszabb ideig megjelenő hírlap kimeríthetetlen információt nyújt városunk közéletéről, hétköznapijairól.²

A hírlapirodalom azért is figyelmet érdemel, mert a várostörténet művelői közül többen – így például Kis Ernő, Jankó László, Molnár István – sok írása a korabeli lapokban jelent meg.³ Ezeket csak részlegesen hasznosította a várostörténeti kutatás.

A város egészségügyében, kulturális és politikai közéletében évtizedeken át fontos szerepet játszó személyek működése alig ismert. Közéjük tartozott dr. Lówy László⁴ (*1840) orvos is, aki 1872. augusztus 19-től 56 éven át volt tagja a képviselőtestületnek, 1874-től a városi közös iskolaszéknek⁵, három évtizeden át elnöke a városi építészeti bizottságnak. Közéleti működéséért Veszprém

¹ A kutatható állapotban lévő, jól rendezett levéltári anyagról tájékoztat: MOLNÁR 1942.

² A Veszprém megyei (közte a pápai) folyóiratokról és a hírlapokról tájékoztat: NAGY 1957., a nyomdák termékeiről: SZEGLETI 1978.

³ Írásaikból megjelent válogatás: MEZEI 2001.

⁴ Családnevét Löwy, Lövy, Lövi alakban is írták.

⁵ N. N.: A városi közös iskolai szék tagjai... = PL 1 (1874) 19. sz. (szeptember 6.) 186.

megye tiszteletbeli vármegyei orvosi címmel tüntette ki. Részt vett a millenni-umra tervezett, de csak 1905-ben kiadott várostörténeti monográfia⁶ készítésében, melyben a közegészségügyről szóló fejezet megírására vállalkozott.⁷

A legaktívabb képviselőtestületi tagok közé tartozott. Számos városfejlesztési javaslatot nyújtott be. 1877-ben, a tagosításkor a város levegőjének javítására minél több sétatér kialakítását javasolta. Ugyanebben az évben városi népkönyvtár fölállítását sürgette.⁸ Az elnökségével működő építészeti bizottság 1895-ben építési szabályzatot és utcaszabályozási tervet dolgozott ki, amelyek közül a közgyűlés csak az építési szabályzatot fogadta el. Az „új utcák nyitásának tervezete elbukott”.⁹ A kudarc azonban nem törte meg: a terjeszkedő városban továbbra is szorgalmazta az utcanyitásokat, közterek kialakítását. 1905-ben egyik interpellációjában pl. a Kossuth utca Széchenyi tér felé történő megnyitását követelte.¹⁰ Minden olyan kezdeményezést támogatott, ami a város „haladását”, fejlődését szolgálta. A XIX. század végén a polgármester kezdeményezésére a város egészséges ivóvízzel való ellátásának tervét karolta fel. A tapolcafői vízbázisra épülő, 1898. július 28-án átadott vízvezeték megépítését szívvel-lélekkel támogatta. Nem volt olyan közegészségügyi kérdés – a koldusügytől, az iskola-egészségügyön át a kórház fejlesztéséig –, amelyben ne nyilvánított volna véleményt. A gyári munkások, kisiparosok jobb munka- és lakáskörülményeikért éppúgy szót emelt, mint a megbiztosításért, betegsegélyező egyletek létrehozásáért. A lakosság egészségi állapotának felmérése, javítása, a halandóság csökkentése is szívügye volt. Életre alkonyán is nyitott és aktív maradt. 1928-ban a város csatornázása ügyében készült betervezést írni, ez azonban nem készülhetett el, mert 1928. szeptember 17-én, 88. életévében elhunyt. Két nappal később, nagy részvét mellett temették.¹¹

Lőwy 1872-ben új emberként került be a képviselőtestületbe. Azok közé a zsidó értelmiségiek közé tartozott, akik – vallási kötődésüket megtartva, hitközségüket is szolgálva – sikeresen integrálódtak a helyi társadalomba. Liberális ellenzékiként szinte egész életében oppozícióban állt az újításra nem

⁶ KAPOSSY 1905.

⁷ LŐWY 1905.

⁸ N. N.: Megyei és városi ügyek. – Pápa város közgyűlése ápril 28-án. = PL 4 (1877) 18. sz. (április 6.) 70.

⁹ LŐWY 1905. 299–300.

¹⁰ Városi közgyűlés. 1905. október 30. = PK 15 (1905) 45. sz. (november 5.) 2.

¹¹ Meghalt dr. Lőwy László orvos. = PV 25 (1928) 39. sz. (szeptember 23.) 2.

mindig kész „hivatallal”, mégis elfogadták, teljesítményét elismerték és tisztelték, mert tudták róla, hogy erkölcsileg, emberileg kikezdzhetetlen, és sosem a saját, hanem mindenkor a város érdekeit tartja szem előtt.

A sajtóban több, az utókort is érdeklő írása jelent meg. Számos cikket írt a város közegészségügyi helyzetéről. 1912-ben a városi önkormányzat közelmúltjából közölt személyes hangú visszaemlékezést, amelyben érzékletesen mutatta be a város vezetőit, tisztségviselőit, a polgármesteri hivatal adminisztrációját. Az alábbiakban ezen, mai helyesírással újraközölt, jegyzetekkel ellátott¹² tanulságos írását¹³ ajánljuk olvasásra. (– H. J.)

Az 1872. év július havában volt Pápán városi képviselőválasztás, melyen első ízben vehettek részt a zsidók is. Én akkor már több hét óta egy osztrák fürdőben tartózkodtam, s egy pápai barátom írta meg azt a meglepő hírt, hogy megválasztottak városi képviselőnek. A hír teljes hidegen hagyott, főképp azért, mert tudtam, hogy megválasztatásom a polgármesternek nagyon kellemetlen lesz.

Volt ugyanis két összekoccanásom Woitha polgármester úrral.¹⁴ Az első történt 1869-ben, amikor valami dolgom akadt a polgármesteri hivatalban; akkor mutatkoztam be a polgármesternek és ez kérdezi tőlem, tudom-e, hogy már megkezdték a vasút építését? Erre én igenlőleg feleltem és csodálkozásomnak adtam kifejezést, hogy a város szó nélkül átengedte a csomópontot Kiscellnek, ahelyett, hogy Devecserből Pápara építették volna a vasutat.¹⁵ Polgármester úr erre azt mondta, hogy Pápan senki sem kívánja a vasutat,

¹² A városi tisztségviselők itt megadott életrajzi adatai tájékoztató jellegűek, pontosításuk a jövő kutatás feladata.

¹³ LŐWY 1912. A közlésben a kiegészítéseket [...] -be tettük.

¹⁴ Helyesen: WORTA JÓZSEF (1807–1896) Szombathelyen született, gimnáziumot Budán végzett, tanulmányait a bécsi politechnikumban folytatta. Építészként Pápan telepedett le. 1834-ben pápai polgár lányát, Velsz Emiliát vette feleségül. 1835-ben a választott község tagja lett. 1848–49-ben gyámtya, 1849 után a városi bizottság tagja volt. 1856-tól ismét gyámtya. 1865–1886 között volt a város polgármestere. Testi és szellemi erejének gyengülése miatt állásáról lemondott. Érdemeit 1887-ben a „Ferenc József Rend lovagja” kitüntetéssel ismerték el. Az 1863-ban megalakított Pápai Takarékpénztár első elnöke volt. 1896. december 18-án Pápan hunyt el. A Kálvária temetőben nyugszik. Fia, Woita Adolf neves építész lett. Vö. HUDI 1994. 330., 1995. 172., SOMFAI 1994. 353–354., HERMANN 1996. 206., B. F.: Woita József. = PL 23 (1896) 51. sz. (december 20.) 2.

¹⁵ A Győr–Pápa–Kiscell–Szombathely szárnyvonalon 1871-ben indult meg a vasúti közlekedés. A Pápa–Csorna közti vonalat 1896-ban adták át. Vö. FEJES 2001. 5., 95.

sőt, jobb szeretnék, ha ide se hoznák a vasutat, nem hogy még több vasutat is építenének ide, mert ez csak kárára lesz a városnak. Én ez ellen élénken protestáltam¹⁶, mert ennek ellenkezője az igaz, mire a polgármester úr indignálva¹⁷ azt felelte: nahát, magát nem fogjuk megkérdezni.

A második összekoccanásom az iskola-szubvenció¹⁸ tárgyában történt, [amikor] 1870-től három éven át én voltam a zsidó iskolaszék elnöke. A hitközség képviselőtestületében indítványoztam, hogy az 1848:38. t. c. értelmében¹⁹ kérjünk szubvenciót a várostól, mert ez a kath[olikus] iskolát nagyban segíyezi.²⁰ Egy háromtagú deputáció²¹ ment a polgármesterhez, melynek én voltam a szószólója és kértem a polgármestert, legyen szíves az idézett törvény értelmében a zsidó iskolát is segíyezni. Polgármester úr azt mondta, majd megkérdezem a tanácsot, és majd teszünk javaslatot a közgyűlésnek. De ezt nem tette. 1872-ben, mikor még mindig – a katolikusokat kivéve – egyik felekezet sem kapott a várostól semmit, elmentem Liszkay József²² ref[ormátus] és Jónás János²³ ev[angélikus] papokhoz, hogy megbeszéljem velük azt a veszteséget, melyet a három nem katolikus hitközség szenved – a polgármester rosszakarata folytán. Mindketten nagyon megörültek a kezdeményezésemnek és ígérték, hogy ők is elmennek e célból a polgármesterhez. Midőn megtudtam, hogy a ref[ormátus] és ev[angélikus] küldöttség már megfordult a polgármesteri hivatalban, én is oda mentem egy deputáció élén, [és] rámutattam azon jogtalan károsodásra, [a]mit a zsidó hitközség már három év óta szenved és most nemcsak kértem, de követeltem a törvény értelmében a városi segílyt. Woitha polgármester mérges lett és azt mondta nekem, ilyen hangon én velem ne beszéljen, mert ezt senki sem teszi, és elfordult. Ezért tudtam, hogy megválasztásom nem tetszik a polgármesternek.

Mivel a város közgyűléseinek menete előttem teljesen ismeretlen volt, az első három gyűlésen én szót sem szóltam; de ezen idő után már tudatában

¹⁶ tiltakoztam

¹⁷ felháborodva, bosszankodva

¹⁸ iskolasegélyezés

¹⁹ Az 1848. évi 38. tc. téves: 1848-ban csak 31 törvénycikket hoztak; valójában a népiskolai közoktatásról szóló 1868. évi 38. tc.-ről van szó.

²⁰ A katolikus elemi iskolák városi segíyezése 1848 előtti gyakorlat volt, amely szokás 1868 után már anakronisztikusnak számított.

²¹ küldöttség

²² A balatonkisszöllősi születésű Liszkay József (1809–1888) 1848-ban, majd 1873–1877 között volt Pápán református lelkész. TUNGLI 1997. 75.

²³ JÓNÁS JÁNOS 1836–1872 között volt pápai evangélikus lelkész. Őt GYURÁTZ FERENC (1872–1925) lelkész, esperes, dunántúli püspök követte. TÓTH 2004. 34–52.

voltam a dolgok menetének, s ez a menet nekem nem tetszett. Csak az 1873. évi költségvetés tárgyalása alkalmával²⁴ szólaltam fel először a város adóssága kamatainak fizetésénél. Azt mondtam, a városnak nincsen semmije, de abszolút semmije, hát honnan származik a 78 ezer forint adósság, és mi van érte? Erre a polgármester úr azt felelte, hogy ő sem tudja, hogyan keletkezett ezen adósság, mert mikor ő polgármester lett, a város ezen tartozása már megvolt, de ő kérdezősködésére azt hallotta, hogy ez többnyire az 1849–1850-ben a városra kirótt hadisarchból származik, mert a városnak kellett sok felszerelést adni és innen származik az adósság.²⁵

A városnak akkor 70 petróleum lámpája volt; mivel a setétség botrányos volt, indítványoztam, hogy a lámpák száma 20-al szaporíttassák; ez volt az első indítványom, de csak 10 új lámpást fogadtak el.

Érdekes lesz itt megemlíteni, hogy az akkori költségvetési előirányzat egy kis ívre volt nyomtatva és az így maradt még számos éven át. A városnak összes évi kiadása 60 ezer forint volt és az összes hivatalnokok és 12 hajdú fizetése 18 ezer forintba²⁶ került.

Itt lesz helyén megemlíteni, mivel már nem sokan tudják, kik voltak akkoriban a város hivatalnokai. Polgármester volt Woitha József, egy tetőtől talpig becsületes, tisztakezű ember, kihez soha még a gyanú árnyéka sem fért. De ultrakonzervatív volt. Boldognak érezte magát, ha a városnak pár krajcárt megtakaríthatott. Legkonokabb ellensége volt minden haladásnak és minden újításnak, mert a meglevő állapotot tartotta a lehető legjobbnak.

Nagyon jámbor, vallásos ember volt, sőt, mondhatni respektussal viseltett minden feljebbvalója és minden hatósági személy irányában. A megyei hivatalnokokat és különösen az alispánt²⁷ szörnyen respektálta²⁸.

Szvoboda Vencel²⁹ mint péksegéd vándorolt be Csehországból Pápára, Itt munkába állott, s szorgalma, szakmabeli ügyessége, esze és nagy ereje által

²⁴ A város 1873. évi költségvetését az előző év, vagyis 1872 őszén fogadhatták el.

²⁵ Az osztrák hadsereg győri helyőrsége Willax Antal polgármestersége idején, 1849 július-augusztusában két alkalommal is kegyetlenül megsarcolta a várost, amely valóban komoly terhet jelentett a polgároknak. A katonaságnak leszállított áruk értékét utólag 30.000 ezüstofforintra becsülték. Vö. HUDI 2001. 272–273.

²⁶ Osztrák értékű forintról van szó, amely 1858. november 1-től 1892-ig, az aranyalapú valuta, a korona bevezetéséig volt érvényben.

²⁷ Az első alispán a vármegyei igazgatás tényleges vezetője volt. 1872–1875 között Vermes Illés, 1878–1880 között Bezerédy Gyula, majd 1881–1897 között Vég hely Dezső töltötte be ezt a tisztséget. HUDI 1995. 59.

²⁸ tisztelte

tekintélyre tett szert. Meglehetősen gazdagon nősült és mindig feljebb vitte dolgát a városban, úgy hogy őt választották meg gazdasági tanácsosnak. Ennek a munkaköre ugyanaz volt, mint a jelenlegi városi gazdáé, csak hogy a gazdasági tanácsos tagja volt a városi tanácsnak is. Erélye és tekintélye folytán ő neki volt legnagyobb befolyása a tanácsüléseken és minden ügy történt, amint ő akarta. Nem csoda, hogy nagyon érzékeny volt; minden kétes vagy erős mondást sértésnek érzett és többször annyira kifakadt a közgyűléseken az erősebb kifejezések miatt, hogy egyszerűen faképnél hagyta az egész képviselő-testületet. Oswald Dániel polgármestersége alatt³⁰ ez néhányszor megtörtént, mire Oswald polgármester a közgyűlésen sírva fakadt és azt mondta, hogy Szvoboda nélkül ő nem akar polgármesterkedni.

Oswald Dániel, az egész város szeretett Dani bácsija, árvaszéki előadó volt, később 12 éven át polgármester. Típusa volt a régi jó kényelmes táblabíráknak, mely hivatalban ő már 1848 előtt benne volt.³¹ Oswaldnak két diplomája volt: ügyvédi és mérnöki, de szakkérdésekkel azért minél kevesebbet bíbelődött. Konzervatív ember volt, de azért nem ellensége a haladásnak sem, ha olyan ember szuggerálta³² neki, akit szeretett.

Főjegyző volt Nagy Boldizsár³³; igen derék, pontos, szorgalmas hivatalnok; irálya az úgynevezett curialis stílus³⁴ volt. Jegyzőkönyvei ellen néha

²⁹ SZVOBODA VENCEL (1836 k.–1911) 1872-től 1897-ig szolgálta a várost gazdasági tanácsosként. 1911. július 27-én Pápán hunyt el. Vö. N. N.: Szvoboda Vendel = PK 21 (1911) 31. sz. (július 30.) 5.

³⁰ OSVALD DÁNIEL (1818–1907) Pápán született és itt is hunyt el. Régi pápai református nemes családból származott. Apjához hasonlóan ügyvédi oklevelet szerzett. Hivatali pályáját az 1840-es években városi írnokként kezdte, 1848–49-ben városi aljegyző és ügyész volt. 1849 után is aljegyzőként dolgozott, 1852-ben és 1856-ban is megerősítették hivatalában. 1857-ben városi tanácsnokká nevezték ki. 1877-ben már árvaszéki előadó, 1887–1897 között polgármester, őt MÉSZÁROS KÁROLY (1897–1918) követte a polgármesteri székben. 1884-től a Pápai Kaszinó alelnöki tisztét is betöltötte. Az ő idejében aszfaltozták a várost, épült fel a dohánygyár, s kezdték a vízvezeték építésének előkészítését. Minden vagyonát a városra hagyta. Vö. Frici [Pollatsek Frigyes]: Oswald Dániel 1818–1907. = PK 17 (1907) 22. sz. (június 2.) 3., (i.): Oswald Dániel. = PH 4 (1907) 22. sz. (június 1.) 1–2., HUDI 1994. 330., HERMANN 1996. 206.

³¹ 1848 előtt a táblabírák általában a jogot végzetek köréből kerültek ki; a vármegyei törvényszéken ülnökök voltak, de a közigazgatásban is részt vettek, mint állandó bizottsági tagok vagy egy-egy adott ügy kivizsgálásával, elintézésével megbízott személyek. Bírói és közigazgatási munkájuk utánapidíjat kaptak.

³² sugalmazta

³³ NAGY BOLDIZSÁR (1822–1892) szintén Pápán született, itt is hunyt el. Ügyvédi oklevelet szerzett, honvéd hadnagyként részt vett a szabadságharcban. 1849 után osztrák közkatonaként Olaszországban szolgált. Leszerelése után, 1856–1861 között a városbíró titkára, 1861–1863 között városi főjegyző, 1863–1866 között a Veszprém megyei főispán titkára, 1866–1871 között városi számvevő, 1871-től haláláig városi főjegyző. 1892. november 26-án hunyt el. A Kálvária

kifogást tettünk, de ő azzal védekezett, és nem minden alap nélkül, hogy sem Woitha, sem Oswald polgármester a közgyűlés határozatát nem szokták kihirdetni, úgy hogy akárhányszor neki is találgatnia kellett, mi is volt tulajdonképpen a határozat.

Aljegyző volt Lampérth Lajos; később főjegyző és jelenleg árvaszéki tanácsos.³⁵

Rendőrkapitány volt Cink János.³⁶ Sok baja volt a tanács és közgyűlés előtt: sokszor indítottak ellene fegyelmi vizsgálatot.

Számvevő volt Rikóti József³⁷, egy valódi bürokrata³⁸ ezen szó nemesebb értelmében. Ő képes lett volna és volt is hajlama a haladáshoz; de ezen környezete mellett úszott az árral.

Pénztáros volt Velsz Mihály³⁹; széles ismeretségének kedves és szeretett Miska bácsija. Annak dacára, hogy a város pénzeit és adóseit saját noteszába írta, melyet mindig zsebében hordott, nem volt egy lélek a városban, ki őt meggyanúsította volna, oly kristálytiszt volt a becsülete és jelleme. Soha egy órára sem hagyta el a várost. Arról is nevezetes volt, hogy minden bálba elment és mikor már fehér volt a haja, mégis ő volt az előtáncos.

Árvaszéki pénztáros volt Roszt János⁴⁰, egy hatalmas, nagy és szélesmellű férfiú. Az árvapénzek jegyzéke mindig őnála volt; szegény ember volt, kitűnően zongorázott; mindig sok zongoraleckét adott.

temetőben nyugszik. Vö. N. N.: Nagy Boldizsár 1822–1892. = PK 2 (1892) 63. sz. (december 4.) 2., SOMFAI 1994. 356.

³⁴ Curialis stílus: eredetileg királyi kúriai [legfelsőbb bírósági] stílust jelentett, de a latinnal teletűzdelt beszédstílust is így nevezték.

³⁵ LAMPÉRT LAJOS (1846 kr.–1928) városi aljegyző, főjegyző, majd helyettes polgármester, Pápa város első állami anyakönyvvezetője. 1872-től 1916 végéig szolgálta a várost, 1917. január 1-től vonult nyugalomba. 1928. október 1-én Veszprémben hunyt el, végakarata szerint Pápán temették. N. N.: Lampérth Lajos. = PH 25 (1928) 40. sz. (október 6.) 2.

³⁶ Helyesen: CZINK JÁNOS (1823 kr.–1884) már 1874-ben rendőrkapitány volt. 41 évig állt a város szolgálatában különböző beosztásokban. 1885. július 27-én hunyt el. KÖZGYŰLÉS 1874., WOITA 1885. 1.

³⁷ RIKÓTI (Rikóty, Rikóty) JÓZSEF már 1874-ben számvevő volt. 1878-ban a Polgári Kör könyvtárának 82 kötet könyvet adományozott. 1834-től a Pápai Kaszinó tagja volt. 1890-ben még élt. KÖZGYŰLÉS 1874., N. N.: Egy nemes tett... = PL 5 (1878) 22. sz. (május 2.) 93., BOCSOR 1885. 1.

³⁸ itt: ügybozgó hivatalnok

³⁹ Velsz Mihályt az 1878. szeptember 26-i közgyűlésen választották pénztárnokká. KÖZGYŰLÉS 1878.

⁴⁰ Roszt, helyesen: PROSZT JÁNOS (1816–1883) bakonyszentlászlói születésű katolikus népiskolai tanító, zenetanár, zeneszerző, városi tisztviselő. Sümegi és székesfehérvári tanítói szolgálat után 1840-ben telepedett le Pápán, ahol ekkor szülei éltek. Zenatanárként kereste kenyerét.

Főorvos volt dr. Pserhoffer Sámuel⁴¹ és ennek 1879-ben történt elhalálása után dr. Steiner József⁴². Dr. Pserhoffer egy humanizmus és idealizmussal telített orvos volt és haláláig ilyen maradt. Szabadelvű nézetei voltak, de ebben a környezetben nem tehetett semmit; 400 korona⁴³ volt évi fizetése a városnál.

Városi alorvos volt Feidl Mór⁴⁴; egy régi sebész. Az övé az érdem, hogy 1864 óta részletes statisztikai kimutatást csinált az évi halálózásról, úgy hogy ezen kimutatásokból könnyen meg lehet csinálni Pápa város halálózásának statisztikáját.⁴⁵

Ügyész volt Körmeny Pál⁴⁶, igen jóra való, becsületes ember, a magyar jogászoknak abból a fajtájából, amely ma már – sajnos – teljesen kihalt. Közgyűléseken csaknem minden tárgynál – sokszor ismételt – felszólalt.

1848-ban ő szerezte a pápai nemzetőrség indulóját. 1862-től városi közgyám volt. Az 1878. szeptember 26-án megtartott tisztújításon ismét közgyámmá és gyámpénztárnokká választották. 1883. június 16-án, hosszas szenvedés után hunyt el tüdőbetegségben. Vö. KÖZGYŰLÉS 1878., N. N.: Néhai Proszta János emlékezetéről. = PL 10 (1883) 26. sz. (június 24.) 101.

⁴¹ Dr. Pserhoffer Sámuel (1801–1879) városi tisztiorvos, Bécsben tanult, 1879 elején hunyt el. 1875-től az egészségügyi bizottság tagja volt. KÖZGYŰLÉS 1875.

⁴² Dr. Steiner József (1837 kr.–1923) orvos. 1874-től a közös városi iskolaszék, 1875-től az egészségügyi bizottság tagja. Az 1878. szeptember 26-án tartott tisztújításon választották városi főorvossá. A református főiskolának is hosszú időn át volt óraadó tanára. Pápán hunyt el 1923 júliusában, 86 éves korában. Vö. KÖZGYŰLÉS 1878., N. N.: Gyászír. = DPL 34 (1923) 28. sz. (július 15.) 111.

⁴³ Nyilván osztrák értékű forint, a koronát ugyanis csak 1892-ben vezették be.

⁴⁴ Feidl, helyesebben: FEITEL MÓR (1811–1887) 1841-ben költözött Páparra. 1847-ben a pápai sebészek között tartották nyilván. Később 28 éven át a város alorvosa volt. Az 1878. szeptember 26-án tartott tisztújításon is újraválasztották. Betegsége miatt 1883. április 7-én lemondott, ekkor tiszteletbeli orvosi címet kapott. Pápán hunyt el 1887. március 21-én. Vö. KÖZGYŰLÉS 1878., HUDI 2001. 59., Feitel Mór. = PL 14 (1887) 13. sz. (március 27.) 50.

⁴⁵ Az 1865–1900 közötti halálzási statisztikákat a várostörténeti monográfiában közölte. A születési és házassági statisztika, úgy látszik, kevésbé érdekelte. Vö. LÓWY 1905. 315–329.

⁴⁶ KÖRMENDY PÁL ügyvéd már 1874-ben városi ügyészként tevékenykedett. A pápai református egyházmegye tanácsbírája, városi képviselő és megyebizottsági tag volt. Hantai birtokán szeretett kertészkedni, tagja volt a Pápai Kertészeti Társulatnak is. 1882. június 23-án, 60 évesen hunyt el agyszélhűtésben. KÖZGYŰLÉS 1874., Halálózás. = PL 9 (1882) 27. sz. (június 25.) 109., Városunkban meghaltak... = PL 9 (1882) 29. sz. (július 9.) 117.

RÖVIDÍTÉSEK

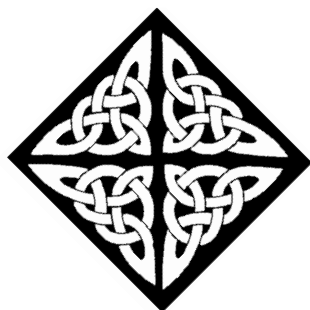
DPL	= Dunántúli Protestáns Lap
PH	= Pápai Hírlap
PK	= Pápai Közlöny
PL	= Pápai Lapok
PV	= Pápa és vidéke

IRODALOM

- BOCSOR 1885 = BOCSOR István: A pápai casinó története. [1. rész] = PL 12 (1885) 1. sz. (január 4.) 1–2.
- FEJES 2001 = FEJES Sándor: A pápa-csornai vasút története a pápai sajtó tükrében. Pápa, 2001. (Jókai Füzetek, 31.)
- HERMANN 1996 = HERMANN István: [Pápa polgármestereinek, tanácselnökeinek névjegyzéke 1848–1990.] = Tanulmányok Pápa város történetéből 2. Szerkesztette: Hermann István. Pápa, 1996. 206.
- HUDI 1994 = HUDI József: Pápa város önkormányzata 1848/49-ben. = KUBINYI 1994. 323–350.
- HUDI 1995 = HUDI József: Veszprém vármegye politikai elitje a XVIII–XIX. században (1711–1918). = Az átmenet avagy Veszprém megye a rendszerváltás időszakában. Tanulmányok. Szerkesztette: Oláh Miklós. Veszprém, 1995. 25–61.
- HUDI 2001 = Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Hudi József. Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 2.)
- KAPOSSY 1905 = Pápa város egyetemes leírása. Összeállította: Kapossy Lucián. Pápa, 1905.
- KÖZGYŰLÉS 1874 = h. s.: Pápaváros képviselő testületének 1874. évi augusztus 29-én tartott rendkívüli közgyűlése. = PL 1874. 19. sz. (szeptember 6.) 180.
- KÖZGYŰLÉS 1875 = h.: Pápa városa képviselőtestületének 1875. november 27-én tartott közgyűlése. = PL 2 (1875) 49. sz. (télelő 4.) 408–409.
- KÖZGYŰLÉS 1878 = A városi képviselő testület 1878. évi szeptember 26-án reggeli 8 órakor tartott tisztújító közgyűlése. = PL 5 (1878) 39. sz. (szeptember 29.) 160.
- KUBINYI 1994 = Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk.: Kubinyi András, szerk.: Hermann István. Pápa, 1994.
- LÓWY 1905 = LÓWY László: Közegészségügy. = KAPOSSY 1905. 298–329.
- LÓWY 1912 = LÓWY László: Adatok városunk, tanácsunk és közgyűlésünk történetéhez 1872–1898. = PH 9 (1912) 3. sz. (január 20.) 1–2.
- MEZEI 2001 = Várostörténet és közműveltség. Helytörténeti írások a régi pápai sajtóból. Válogatta és szerkesztette: Mezei Zsolt, a jegyzeteket írta és a bibliográfiát összeállította: Hermann István, Hudi József, Mezei Zsolt. Pápa, 2001. (A Pápai Művelődéstörténeti Társaság kiadványai, 14.)
- MOLNÁR 1942 = MOLNÁR István: Pápa megyei város levéltára. Pápa, 1942.
- NAGY 1957 = NAGY László: Veszprém megyei folyóiratok és hírlapok bibliográfiája 1820–1956. Veszprém, 1957. (Veszprémi könyvek, 2.)

ÚJRAOLVASÓ
ACTA PAPENSIA X (2010) 1–2.

- SOMFAI 1994 = SOMFAI Balázs: Pápa mezőváros igazgatása 1848/49 után. Vázlat a város múlt századbeli ötvenes éveiről. = KUBINYI 1994. 351–368.
- SZEGLETI 1978 = SZEGLETI Ildikó: Veszprém megye nyomdászata 1860–1920. Veszprém, 1978. (Horizont Kiskönyvtár, 3.)
- TÓTH 2004 = TÓTH Béla: ...Emlékezzél meg az egész útról. [A pápai evangélikus egyház és a Pápai Evangélikus Egyházmegye története.] Pápa, 2004.
- TUNGLI 1997 = Pápai pedagógus lexikon. Főszerkesztő: Tungli Gyula, társzerkesztő: Mezei Zsolt, Mészárosné Stenger Katalin. Pápa, 1997.
- WOITA 1885 = WOITA József: Polgármesteri évi jelentés. = PL 12 (1885) 30. sz. (július 26.) 1–2.

Szemle

SOMORJAI ÁDÁM OSB: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae¹ in Hungaria 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja.* Pannonhalma, 2008. 576 p. (Rendtörténeti Füzetek, 13.)

A Rómában élő bencés szerzetes tiszteletet parancsoló léptékű és tempójú munkájának gyümölcseként csak az elmúlt évben 4 kötet látott napvilágot. Mindszenty-kérdésben megjelent publikációi² – még ha messze sincs megítélésükben szakmai konszenzus – sokáig megkerülhetetlenek lesznek. Azok árnyékában azonban talán nem fordult kellő figyelem a most tárgyalandó, rendkívül értékes forrásokot feltáró és elgondolkodtató kiadványra.

A kötet valójában egyszerre több és kevesebb annál, mint amit címe és kiadásának helye sugall. A nagyszabású munka terjedelménél és a témaválasztásánál fogva is kinőtte az eredetileg csak a bencés rendre koncentrálni szorított kereteit, amire a sorozatszerkesztő-szerző előszavában fel is hívja a figyelmet (12. o.). Somorjai Ádám eredendően egy – kétségkívül nagy jelentőségű, ám mégiscsak – bencés „belügynek” tekinthető kérdésnek, Kelemen Krizosztom kormányzó perjellé majd főapáttá választásának, illetve eredménytelen lemondási kísérleteinek római forrásait kívánta feltárni, és e munka hozadékaként ütközött egyetemesebb problémákba. Egyrészt abba a vatikáni szándékba, mely az 1917-ben kihirdetett kánonjogi kódex rendelkezéseinek eredményeit és megvalósulását kívánta felmérni valamennyi magyar szerzetesházban az apostoli vizitátorok munkája által; másrészt abba a bonyodalomba, hogy a trianoni békekötés után elszakított (Csehszlovákia területére kerülő) komáromi rendház tagjai miként is tudnak részt venni a főapátválasztásban, illetve hogyan alakul a ház kényszerű, politikai helyzet által diktált önállósdási törekvése. A forráskiadvány mindhárom kérdéskörrel beszámol; s bár ez

¹ Helyesesen – mint arra a kötethez csatolt hibajegyzék is felhívja a figyelmet – *consecratae*.

² Időrendben: SOMORJAI Ádám: Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975. Pannonhalma, 2008., Uő.: „His Eminence files” American Embassy, Budapest. From the Embassy Archives 15. (1971). Bp., 2008., SOMORJAI Ádám–ZINNER Tibor: Majd halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Budapest, 2008.

utóbbi formailag csak függelékként fűzi a kötethez a szerző, terjedelmét és tárgyalási módját tekintve azonban közel egyenrangú fejezetnek érezzük a többivel. A szerző a Szent Anzelm Prímásapátság és a Szerzetesi Kongregáció levéltárának feltárt forrásairól számol be, és rendkívül korrekten jelzi, hogy a témákban való további elmélyüléshez vélhetően merre lehetnek még – ezidőtájt javarészt hozzáférhetetlen – források. A Szerzetesi Kongregáció vonatkozó iratanyaga is csak 2006 óta kutatható.

Somorjai Ádám már korábban közzétette Kelemen Krizosztommal kapcsolatos forrásait és a vizitációk bencés vonatkozásait a Magyar Egyháztörténeti Vázlatok hasábjain.³ E cikkek voltaképp teljes egészében tartalmazzák jelen kötet első részének két teljes fejezetét, csaknem változatlan formában. Az új közlés során mindössze a facsimile-k cserélődtek, csekély mértékben bővült a lábjegyzet-apparátus és kissé stilizálódott néhány átkötőszöveg. Mindez felveti, hogy vajon szükséges volt-e a kötetet duzzasztani – és ezáltal koherenciáját megbontani – e szövegrészek újbóli, teljes publikálásával. Utóbbinak nyilvánvalóan helye van itt, míg az előbbit – bár a főapát kétségkívül a reform letéteményese és a vizitáció egyik központi szereplője volt – talán más módon is lehetett volna hangsúlyozni.

A kötet mindhárom része informatív, tömör, magyar nyelvű bevezetővel indul. Ezt egy-egy adattár követi, amelyben a szerző katalógust közöl – évenkénti bontásban – a tárgykörhöz sorolható, feltárt, kronologikus rendben sorszámozott iratok mindegyikéről; majd az egyes szövegek közlésének módjáról tartalmi szempontok szerint dönt. Magyar nyelvű, rövid, regesztaszerű összefoglalást minden iratról publikál, a fontosabbnak ítélt szövegeket pedig eredeti nyelven (olasz, latin, német) teljes terjedelemben – esetleg facsimileként is – közli, értelmezésüket magyar nyelvű tartalmi kivonattal vagy akár teljes fordítással segítve. Az ily módon történő publikálás esetén kulcsfontosságú a szövegek kiadójának iratértékelése, amely szükségképpen szubjektív – ám Somorjai Ádám kivételesen jó érzékről tesz tanúbizonyságot.

³ SOMORJAI Ádám: Adalékok Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát kinevezéséhez és lemondásaihoz. = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2006. 3–4. sz. 105–142.; illetve: Adalékok a magyarországi bencések apostoli vizitációjához és reformjához. = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2007. 1–2. sz. 161–202. [Online: www.heh.hu – 2009. január]

A XX. századi forrásszövegek kiadásának nincs hazánkban elfogadott kánonja,⁴ ami – véleményünk szerint – meglehetősen nagy szabadságot biztosít a közreadónak, ha rögzíti saját elveit, s ahhoz következetesen ragaszkodik. Somorjai Ádám szövegkiadási technikájának néhány elemét nem érezzük követendőnek: így hiányoljuk a regeszták dátumozásából a helymegjelölést, feleslegesnek érezzük viszont az eredetileg hosszabb levelek első oldalának alján található címzések szövegtörzsbe ékelődő közlését (pl. 73. o.), valamint az oldaltörések jelölését [./].

A források nyelvi sokszínűségére támaszkodva a szerző tudatosan fordul a külhoni érdeklődők felé. Ezt mind a magyar egyháztörténet nemzetközi köztudatba bevitelének szándéka, mind a nemzetközi szinten is úttörő jellegű kutatás is motiválhatta. Ennek eredményeként latin címváltozattal, a magyar-tól eltérő tartalmú német és olasz bevezetéssel, valamint olasz tartalomjegyzékekkel – utóbbival két helyen is (8., 576. o.) – találkozhatunk a kötetben.

A könyvben – és a témában – való eligazodást remek bibliográfia és életrajzi adattár, továbbá alapos és szerteágazó mutató segíti. Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy ezeken túlmenően a törzsszövegbe rejtve is közöl a kötet jól használható kronológiai áttekintéseket és más belső segédleteket (pl. 105–106., 112., 431. o.). Olvasóbarát megoldás a férfi szerzetesrendek házai elhelyezkedésének térképekkel való illusztrálása is. Mindez erősíti az esetünkben ki is mondott – de potenciálisan minden forráskiadványban benne rejlő – szándékot, hogy az olvasót további kutatásra inspirálja.

A kötetből megtudhatjuk, hogy Cesare Orsenigo nuncius felvetésére XI. Piusz pápa 1927-ben rendelt el Magyarországot egész területére apostoli vizitációt. Erre 1855 óta először került sor; fő okát – a már említett kánonjogi változások mellett – a trianoni békekötés után megváltozott körülményekben és a fellazuló szerzetesi fegyelemben kereshetjük. Az apostoli vizitátorok személyére vonatkozó nunciusi felvetést a Szerzetesi Kongregáció is elfogadta, a szentszék hamarosan kinevezte őket, s kidolgozta számukra az egyes rendek hagyományait és statútumait messzemenően figyelembe vevő instrukciókat is. A férfi rendek kolostorainak döntő többségét Hubert Hansen SVD vizitálta. 1929 folyamán készítette el alapos és mély állapotfelmérésen alapuló átfogó elemzéseit. Ahol ennek nyomán szükségesnek látszott, tehát a problémákkal

⁴ Vö: SIPOS Péter: A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzatára. In: Fons 2000/1. 171–184.; mellyel részben vitatkozó korreferátum is született Szűcs Lászlótól (uo. 185–189.) és további vitát is generált (uo. 191–193.).

küszködő közösségekhez 1930 után – immár Angelo Rotta nuncius javaslatára, s többségében saját rendi generálisaik személyében – apostoli delegátusok érkeztek. A vizitációk e második körének forrásai azonban javarészt feltáratlanok még, és meghaladták Somorjai Ádám kutatásának kereteit. A különböző női rendek több mint 300 házát Áronffy Ferenc CM tartományfőnök látogatta meg 1927 és 1932 között. Jelentése kevésbé mély, nem is követte második hullám vizitációját. A két vizitátor rendjét – és néhány női közösséget – az esztergomi főegyházmegyés Magdics Ignác pápai prelátus vizitálhatta, jelentései azonban ezideig nem kerültek elő.

A kötet egyik recenzense, Csíky Balázs értékelésében⁵ találóan fogalmazza meg Somorjai Ádám munkája után az egyháztörténelemszerekre váró kihívást: „A magyar szakirodalomban elfogadott állítás, hogy a két világháború között Magyarországon szerzetesi megújulás ment végbe, mely mind a szerzetesrendek létszámának növekedésében, mind pedig a szerzetesi fegyelem megszilárdulásában megmutatkozott. [...] 1927-ben Orsenigo nuncius éppen a szerzetesi fegyelem terén mutatkozó negatív tendenciákra hivatkozva indítványozta az apostoli vizitáció elrendelését. [...] Át kell-e értékelnünk ennek fényében a szakirodalomban olvasható megállapításokat?” Megalapozott válasz e kérdésre még nem adható, ahhoz a Somorjai Ádám által kijelölt irányban még rengeteg kutatást kell folytatni. Ha lesz egyszer válasz, az bizonyára összetett lesz: differenciálni kell az egyes rendek között, és túl kell tudni tekinteni a statisztikák csábítóan könnyen értelmezhetőnek tűnő száadatain. És mindezekelőtt: őszintének kell tudnunk lenni.

(E kötet és a Rendtörténeti Füzetek sorozat további kiadványai a Pannonhalmi Főapátságtól rendelhetőek meg, könyvpiaci forgalomba nem került.)

MÓZESSY GERGELY

⁵ Recenzióját lásd: Levéltári Szemle 2008/3. 94–96.
[Online: http://www.leveltaros.hu/Leveltari_Szemle/leveltari_szemle.html – 2009. január]

Családtörténeti kutatás határon innen és túl. A Veszprém Megyei Levéltár és a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságának Történeti Szakbizottsága által rendezett nemzetközi konferencia (2007. május 11.) előadásai. Szerk.: MÁRKUSNÉ Vörös Hajnalka. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 2009. 280 o. + 24 t. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 20.)

A hazai történetkutatásban az 1990-es évtizedtől a családot, a mindennapi élet feltárását, a cselekvő egyén bemutatását témájaként választó vizsgálatok – jelentős részben a történeti antropológia és a mikrotörténet hazai recepciójának hatására – a korábbinál jóval nagyobb teret nyertek. 1992-től alakult újjá a hazai családtörténeti szakkutatás meghatározó fóruma, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság folyóirata, a nagy múltú Turul. A rendszerváltást követő években látványosan felértékelődött a család múltjának, eredetének, történeti szerepének kutatása.⁶ Minden bizonnyal politikai változás is hatott az identitáskeresésre; a nemesi családok mellett a polgár-, munkás- és parasztcsaládok múltjának feltárása iránti igény is megnőtt. Mondhatni, hogy a korábban korlátok közé szorított családkutatás az 1990-es évek elejétől tömegessé vált. A legkülönbözőbb felkészültségű kutatók növekvő száma a levéltárakat is új helyzet elé állította.

A napjainkban folyamatosan erősödő kutatási irányban részleges intézményesülés történt: a családkutatásra szakosodott betéti társaságok mellett a gyarapodó közösségi honlapok, a honlapokon elérhető kutatási segédletek (pl. családfa-modellek) segítik a kutatást. Napjainkra a családtörténeti kutatók adják a levéltári kutatók derékhadát. A genealógiai kutatás a Veszprém Megyei Levéltár kutatóforgalmában is kiugróan magas aránnyal vezet.⁷

Gondosság és előrelátás, módszertani segítség és az eredmények megismertetése vezette a Veszprém Megyei Levéltárat akkor, midőn 2007. május 11-én az MTA VEAB Történeti Szakbizottságával közösen egy olyan nemzetközi családtörténeti konferenciát szervezett, amelyen a forrásörző intézmények dolgozói tudásukat és anyagismeretüket, míg a forrásokat használó családtörténet kutatók tapasztalataikat és eredményeiket ismertethették meg egymás-

⁶ A kérdéskörrel: BÁRDOSSY Péter: Családkutatások a magyar levéltárakban – kitekintéssel a határon túlra. Levéltári Szemle 58. (2008) 3. sz. 16-23.

⁷ JUSZT Miklós – MÁRKUSNÉ Vörös Hajnalka: A Veszprém Megyei Levéltár által kifejlesztett kutató-nyilvántartó rendszer. Levéltári Szemle 59. (2009) 1. sz. 19.

sal, illetve az érdeklődő közönséggel. A nagyszerű konferencia közlésre érlett előadásait tartalmazza az alábbiakban ismertetendő kötet.⁸

A szerkesztő, *Márkusné Vörös Hajnalka* a konferencia céljáról, eredményeiről szóló bevezetőjét követően az első nagy tematikai egységet a hazai és határon túli ún. „forrásörző intézmények” nagy tapasztalattal rendelkező munkatársainak módszertani írásai alkotják. *Nyulásziné Straub Éva* a Magyar Országos Levéltárban folyó családtörténeti kutatások gyökereit (egykori nemességigazolások), forrásbázisát és az azokhoz rendelkezésre álló különféle segédleteit ismertette. A történeti segédletek (pl. az ún. Illésy-patika), a jelenkori hagyományos, papír alapú levéltári segédletek (pl. Levéltári Leltárak kötetei), illetve modern digitális segédletek nagyban megkönnyítik a kutatók munkáját.

A közelmúltban a mai nyugat-szlovákiai levéltárak iratanyagának gazdagságát a hazai levéltárosok, kutatók, a téma iránt érdeklődők a *Novák Veronika* és kollégái által összeállított repertóriumból ismerhették meg.⁹ Ebből a gazdag forrásbázisból kiindulva, Szlovákia egész állami levéltári hálózatára kiterjeszkedve, a nemesi családokra vonatkozó iratanyagra fókuszálva mutatta be *Strešňák Gábor* a családtörténeti kutatások legfontosabb forrástípusait; az anyakönyveket – melyek e térségben az evangélikus egyházaknál már a XVI. század végétől fennmaradtak (pl. Kassa: 1587; Bártfa: 1592) –, a különböző típusú nemesi összeírásokat és nemességvizsgálati jegyzőkönyveket. Ez utóbbi, alapvetően a vármegyei kancelláriához, iratképzéshez tartozó forrástípusokat összehasonlító táblázatrendszerbe foglalta. Kitért még a hiteleshelyi, illetve uradalmi levéltárak őrzési helyére.

Pál Antal Sándor kutatómódszertannal átszőtt forrásismertetőjében az erdélyi, döntően székelyföldi családtörténeti kutatás lehetőségeit vette számba; a levéltári adatgyűjtést megelőző könyvészeti kutatás során részletesen ismertette a tárgykörben használatos forráskiadványokat, a kiterjedtebb adatgyűjtés általánosan használatos forrástípusait (anyakönyveket, adó- és egyéb

⁸ A családtörténet iránti érdeklődést kitűnően példázza a térségből egy hasonló tematikájú, döntően társadalomtörténeti megközelítésű tanulmányokat tartalmazó, közel azonos időben tartott másik konferencia és kötete: *Családok, családfák, generációk*. A győri Mediawawe Fesztivál keretében 2007. május 2–3-án megrendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk.: BANA József – KATONA Csaba. Győr, 2007. (Mediawawe konferenciák, 1.)

⁹ A Kárpát-medence levéltári forrásai. I. Fond- és állagjegyzék. 1. A szlovákiai levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig és 1938–1945 között. Összeáll.: Novák Veronika et al. Budapest, 2004.

összeírásokat, gyászjelentéseket, peres iratokat, kataszteri birtokíveket), illetve a speciális dokumentumokat (pl. családkönyveket). Külön hangsúlyozta a családi, egyházi levéltárak fontosságát, és ismertette a kutatásra vonatkozó szabályokat.

A szerbiai, vajdasági kutatás irányú családkutatásra vonatkozó levéltári szabályozást, intézményhálózatot roppant tömören és informatívan *Fodor István* mutatta be. Ismertette a levéltári iratanyag szerkezetét (A., B., C. jelű fondfőcsoportok), a segédlettípusokat, majd az egyes intézmények kétnyelvű nevének, pontos címének és elérhetőségi adatainak megadását követően, archivumonként, fondjegyzékként a kutatásra érdemes fondokat.

Minden módszertani tanulmány esetében külön ki kell emelni munkák függelékeként megjelent gazdag szakirodalmat, mely nélkülözhetetlen bibliográfiai adatokat nyújt az adott ország levéltáraiban történő alapos tájékozódáshoz. E szerkezeti egység végén, témáját tekintve ahhoz lazán kapcsolódva olvasható *Pejin Attila* zentai muzeológus-történész helyi értelmiségi famíliáról, a több elismert helytörténészt is adó, a helyi identitás kialakulásában nagy szerepet játszó Dudás család több generációjáról készült alapos tanulmánya.

A második szerkezeti egységet lakóhelyük, munkásságuk révén Veszprémhez, Veszprém megyéhez, illetve a Veszprém Megyei Levéltárhoz kötődő professzionális és amatőr kutatók kutatási eredményei jelentik. E rész bevezető tanulmánya szervesen kapcsolódik az előző, alapvetően módszertani blokkhoz. *Márkusné Vörös Hajnalka* a megyei levéltárban az elmúlt két évtizedben folyó családkutatásokat összegezte, s arra volt kíváncs, hogy kik, milyen társadalmi állású személyek, milyen eredményekkel végeztek kutatásokat. Kitért a családi irathagyatékok archívumba kerülésére, kutatási módszerekre, illetve gazdagon adatolt függelékben a legfontosabb községi és családi levéltárakat, kéziratot és nyomtatott munkák adatait tette közzé.

A tiszteletet parancsoló forrásismerettel rendelkező antropológus-muzeológus *G. Tóth Péter* neve és munkássága szervesen összefonódott a magyarországi boszorkányperek feltárásával, elemzésével. Jelen tanulmányában *Ipolyi Arnoldtól* a *Pócs Éva* által vezetett kutatócsoport tevékenységéig az adott téma terület közel másfél évszázados, részletes és elemző historiográfiját adta, s a XVIII. századi boszorkányüldözést egy kulturális átrendeződési folyamat részeként, a társadalom törésvonalait megmutató konfliktusként, piaci mechanizmusok (kereslet-kínálat) kontextusában elemezte. A közössé-

gek belső működési rendszerét, „szövetét” vizsgáló egység után a leggyakoribb forrástípusok, a perjegyzőkönyvekben rögzített vallomások alapján, egyéni szintek analizálásával, a társadalom marginális csoportjainál is emberek közötti interakciókat, kapcsolatok hálóját mutatta be.

Szilágyiné Kósa Anikó két, a Veszprémi-fennsík és a Balaton-felvidék találkozásánál fekvő német telepesfalu, Barnag és Vöröstó családnév-anyagát levéltári forrásbázison, germanista nyelvészként elemezte. A családnév-típusok bemutatása mellett a nagy figyelmet szentelt a névanyag megváltozásának, elemezte a településeken 1895–1953 között jól követhető névmagyarosítás legfontosabb jellemzőit. Kutatási eredményeit, illetve a lehetőségeket a németországi névkutatás perspektívájából is elhelyezte.

E szerkezeti egységben olvasható tanulmányok között külön csoportot alkotnak az egyes településeket anyakönyvek alapján megközelítő, feldolgozó munkák. Fölöttébb érdekes és tanulságos, hogy folyamatos, egymást követő olvasásuk révén, a látszólag szikár demográfiai adatok, elemzések mögött, karakteresen rajzolódni ki az egyes kutatói attitűdök. *Györe Zoltán* az általa itt ismertetett saját módszerrel egy-egy település lakosságának anyakönyvi feldolgozását végezte el (pl. Gödöllő, Szada, Veresegyháza). Jelen, témaválasztását tekintve speciális tanulmányában – mely szervesen illeszkedik egy nagyobb kéziratához, a „Csopak lakosságának genealógiája” c. munkához – a kővágóörsi zsidó anyakönyv adatai alapján a Balaton-felvidék zsidóságának genealógiáját vizsgálta. Folyamatban lévő kutatásai a helyi zsidóság kiterjedt családi, rokonsági kapcsolatrendszerét, migrációját, demográfiai jellemzői szempontjából fontosak.

A katolikus német telepes község, Nagyesztergár történeti és néprajzi feldolgozásában is részt vevő *Irányi László* az eddigi kutatásokat a falu 1750–1850 közötti demográfiai feldolgozásával folytatja. Tanulmányában a forrásadottságokról (anyakönyvek, urbáriumok, adóösszeírások, az Ányos közneves család archivumában fennmaradt dokumentumok, stb.), a források felhasználásáról, feldolgozásának módszertanáról szólt, majd esettanulmányként a Kitzberger család történetét és részletes genealógiáját publikálta.

A személyes érintettség is tetten érhető *Meszlényi Zsolt* komplexitásra törekvő feldolgozásában. A forrásadottságok szűkösségét az egyházi anyakönyvek, a gr. Esterházy család pápai levéltára irattöredékeinek bemutatásával érzékeltette. (E ponton az olvasóban felmerülhet a forrásbázis bővítésének szükségessége, a vármegyei és veszprémi püspöki archívum, vagy a Helytar-

tótanácsi Levéltár korabeli anyagának hasznosítása.) A szerző az uradalmi levéltár fragmentumai, illetve feldolgozások alapján vázolta fel Ganna XVIII. századi történetét, majd a források – elsősorban anyakönyvek – adatfelvételi problémáiról szólt (pl. névírásmódok, következetlen keresztnévhasználat, adathiány). A demográfiai, migrációs jelenségek vizsgálata során a szerző a keresztszülői státus fontosságát emelte ki, a házasság szokásrendszerének elemzésekor hangsúlyt fektetett a szezonálisra, külön vizsgálta a névadási szokásokat. Kis- és Nagyganna lakosságának migrációját komparatívan elemezte. A tanulmányt az eddigi eredményeket dokumentáló, további kutatásokhoz nagyon fontos alapadatokat adó mellékletekkel egészítette ki. Táblázatba foglalta az 1771–1790 közötti házasságok héten belüli, a halálozások hónapok szerinti megoszlását; az 1757., 1768., 1771. évekből Kis- és Nagygannáról családnév-táblázatot közölt. Tanulságos a kitelepítés által érintett község 1946-os családnév-jegyzékének közzététele, amely összehasonlításra is lehetőséget ad. A feldolgozott két évtizedből (1771–1790) a két település teljes névanyagát adattárba foglalta, közölte a leggyakoribb családneveket, valamint a plébánosok archontológiáját.

A közgazdász *Gubicza Ilona* a Gubicza és Soós családokra vonatkozó családtörténeti kutatásait a közvetlen emlékek, családi kapcsolatok ösztönözték. Tevékenysége révén ebből nőtt ki a családi összetartozás fontosságát, az előző generációk tisztelését erősítő, az ifjúság számára példát mutató családtörténet. Az összetartozás tudatát rendszeres családi találkozók is erősítik. Tanulmányának speciális része Gubicza Antal (1899–1973) balatonfüredi plébános, pápai kamarás életútjának a bemutatása, mely során a kortársak család számára készített visszaemlékezéseit is felhasználta.

Hasonló indíttatású az egykori felvidéki nemes családból származó, nyugdíjas mezőgazdasági gépészmérnök, *Sztrányai György* nagyon is kiterjedt levéltári és személyes adatgyűjtésen alapuló munkája is, melynek közvetlen hangulatát kitűnően érzékelteti alcíme: „Azt szeretném bemutatni, hogyan váltunk amatőrből megszállott laikusokká...”.

A XVIII–XIX. századi papírmalmok, vízjelek, könyvkötők és könyvkötések kitűnő ismerője, *Koncz Pál* restaurátor megragadó szövegformálással emlékezik vissza szüleire és családjára múltjára, a földrajzi szempontból is kiterjedt család története regisztrálásának személyes motívumaira, illetve az előző generáció ilyen irányú tudatos öndokumentálására. Tanulmánya felhívja a figyelmet a hagyományos, levéltári forrásokon nyugvó családtörténetet

vázlatos bemutatása mellett a személyes történelem vizsgálatának megannyi modern lehetőségére, így a fényképek, az „oral history” módszereinek tudatos felhasználására. A gazdag dokumentáció része a „mami”, Ujj Józsefné sz. Arnhoffer Teréz 1985-ben rögzített, itt közzétett visszaemlékezése családjára, annak mindennapi életére, tárgyi és viseleti kultúrájára, szokásrendjére, az egykori veszprémi városrész, Dózsaváros életére, illetve a városba költözött elmagyarosodó német családok tovább élő falusi rokonsági kapcsolataira.

A családi levéltárak kutatói gyakran találkozhatnak azzal a jelenséggel, hogy az általuk kutatott iratanyagban más rokon (olykor idegen) családok archívumai, vagy annak töredékei is fellelhetők. Ez a forrásadottság jellemzi *Baán Beáta* tanulmányát, aki a dualizmus kori megyei hivatalviselői karba, a törvényhatóság (vagyonában folyamatosan fogyó) birtokos nemességébe tartozó Baán család iratanyagát a nőágon rokonságba került – a Veszprém Megyei Levéltárban őrzött – csabrendeki és viszi Posgay család levéltárában találta meg. A genealógiai precizitás, a társadalomtörténeti háttér érzékeltetése, az emberi arcélek felelevenítése egyaránt jellemzi e forráscentrikus munkát, amely Veszprém megye esetében is felhívja a figyelmet a dzsenti lokális története kutatásának fontosságára.

Márkusné Vörös Hajnalka tanulmánnyal valójában keretet alkotva zárja le ezt a blokkot – és a kötetet – *Buday Csabának* a családtörténet módszertanáról készült munkája, melyben a szerző az egykor nemesi jogállású családok múltjának feltárására koncentrálna napjainktól, az állami anyakönyvezés időszakától visszafelé mutatja be az anyakönyvi források használatának lehetőségeit, miközben figyelmeztet a buktatókra. E forrástípus mellett a családnév vizsgálatának vezérfonalán haladva külön hangsúlyozta a vármegyei nemességre vonatkozó iratgyűjtemények (pl. *Acta nobilitaria*) forrásfeltárásban betöltött fontosságát, legfontosabb típusait.

A családtörténeti kutatások őrzőhelyeit, forrástípusait, a feldolgozás módszereit és eredményeit esettanulmányok formájában bemutató, gondos szerkesztésű, esztétikus megjelenésű konferenciakötet remélhetőleg további kutatásokra sarkallja a professzionális és amatőr kutatókat.

DOMINKOVITS PÉTER

SZERZŐINK

DOMINKOVITS PÉTER levéltáros (SL, Sopron)
DÖRNYEI SÁNDOR ny. főkönyvtáros (Budapest)
HUDI JÓZSEF történész, levéltáros (DREL, Pápa)
KÖBLÖS JÓZSEF történész, levéltáros (DREL, Pápa)
S. LACKOVITS EMŐKE etnográfus (Veszprém)
LŐWY LÁSZLÓ (1840–1928) orvos (Pápa)
MÓZESSY GERGELY püspöki gyűjtemény-igazgató (Székesfehérvár)
PONGRÁCZ JÓZSEF (1885–1963) teológiai tanár (Pápa)
UGRAI JÁNOS egyetemi adjunktus (Miskolc)
UNGVÁRY JENŐ történész (Pákozd)

DREL = Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
SL = Soproni Levéltár

A német nyelvű összefoglalókat
– ahol ezt külön nem jeleztük –
JULIANE BRANDT készítette.

* * *

Borító és tipográfia
Mezei Zsolt

Nyomdai munkák
OOK–Press Kft Nyomdaüzeme, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

1. A kéziratokat lehetőleg számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailhez csatolt fájlként *.doc, *.docx vagy *.rtf formátumban, valamint egy nyomtatott példányban postán a szerkesztőség címére kérjük eljuttatni. A szöveget balra zárva, formázás és tipografizálás nélkül írják, lábjegyzeteléshez használhatják a szövegszerkesztő program (Word) automatikus hivatkozás-szerkesztőjét. A beküldött fájl (lemez) vírusmentességét kérjük ellenőrizni!
2. A leadott lemez lehetőleg ne tartalmazzon más fájlokat, csak a közleményt, illetve, ha a közlemény több fájlból áll össze, akkor a fájlok a közlés sorrendjében következzenek a lemezen is.
3. Fotókat csak korlátozott számban tudunk közölni. A rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Az illusztrációkat kérjük beszámozni és egy külön lapon képjegyzéket csatolni a közleményhez.
4. A szövegben az évszázadokat – idézetek, címek kivételével – római számmal tüntessék fel.
5. Külön bibliográfiát ne készítsenek, a forrásanyagra és a szakirodalomra történő hivatkozásokat folyamatosan, a lábjegyzetekben helyezték el. A hivatkozásokban a szerző vezetéknevét kérjük csupa NAGYBETŰVEL szedni.
6. A hivatkozások formai szabályai:
 - *Egy szerző esetén:* **SZERZŐ: Cím. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám.** Példa: BEDY Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győregyházmege múltjából, 3.) 407.
 - *Több szerző esetén:* **A mű címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám.** Példa: Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. I. Pápa, 1994. 399.
 - *Tanulmány esetén:* **SZERZŐ(K): Cím = A tanulmánykötet címe. Szerkesztője. (Kiadás.) Kötetjelzés. Megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám(ok).** Példa: BODOLAY Géza: Petőfi Pápán = „A kényes úrfi s a rongyos baka” Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról. Szerk. Mezei Zsolt. Pápa, 2001. 108–145.
 - *Folyóiratcikk esetén:* **A folyóiratcikk SZERZŐJE: Címe = A folyóirat címe évfolyama (éve), száma. Oldalszám tól-ig.** Példa: SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület pápai Nagykönyvtárának története = Magyar Könyvszemle 102 (1986), 149–172.
 - *A jegyzetekben használható rövidítések:* Bp., köt., röv., jav., átdolg., kiad., s. a. r. (=sajtó alá rendezte), vö., uő., uo., i. m., jegyz., ld. (=lásd). Az Acta Pa-pensiára az „AP” rövidítéssel hivatkozzanak.
7. A kéziratához mellékeljenek max. egy oldal terjedelmű rezümét angol, német vagy magyar nyelven. Magyar nyelvű rezümé esetén a legfontosabb szakkifejezések idegen nyelvű megfelelőit kérjük megadni.
8. Szerzőink számára öt darab tiszteletpéldányt biztosítunk.

a szerkesztők